

HOOFSTUK 1

KERK... KIND... KLEEDKAMERS...?

1.1. DIE KERK EN KINDERBEDIENING

I know that the future is inextricably bound up with the future of all children, those in shacks, those homeless on the streets, those alienated from their roots by bad times. I am thrown back on my resources. What does my faith require of me?

(Ackermann 2003:56)

My hart klop in gelid as ek die woorde van Denise Ackermann lees. Die toekoms van ons land is vas aan die kinders van ons land en so baie van hulle is in nood. Die vraag wat Ackermann vra, is ook die vraag wat in my hart weerklink... ‘What does my faith require of me?’ Wat verwag God van my ten opsigte van die miljoene kinders in Suid-Afrika? Wat verwag God van die kerk ten opsigte van die miljoene kinders in Suid-Afrika? Ek het hierdie vrae begin terwyl ek in die konteks van ‘n gemeentebediening was. Baie van my refleksies en opmerkinge is dus vanuit hierdie konteks.

Die dag toe ek in die teologie gaan studeer het, was ek soos 99% van theologiese studente heeltemal naïef oor die kerk as religieuse instelling. Die kerk, (nie ‘n spesifieke geloofsgemeenskap of denominasie nie, maar die kerk in die breë) was in my gedagtes God se hand waardeur Hy mense bedien en Sy koninkryk realiseer. Ek is wreed ontnugter met die nood van kinders en was gekonfronteer om hierdie nood aan te spreek. Baie keer het ek beleef dat die kerk nie optimaal die infrastruktuur tot sy beskikking gebruik om die nood van die arm gemarginaliseerde mens, en spesifiek die kind, aan te spreek nie. Vanuit hierdie ervaring het die volgende vrae ontstaan:

- Waarop fokus die kerk en wat is die rede vir die bepaalde fokus?
- Is die kerk besig met ander aktiwiteite? Is hierdie aktiwiteite noodsaklik? Indien wel, wie bepaal die fokus of aktiwiteite?
- Watter inspraak het gemarginaliseerde mense en veral kinders in die bepaling van hierdie aktiwiteite en fokus?

In Matteus 18 sukkel die dissipels met die vraagstuk aangaande wie die belangrikste is, Jesus se antwoord was nie die een wat hulle verwag het nie en ook nie wat hulle wou hoor nie:

‘Hy het ‘n kindjie nader geroep en tussen hulle laat staan...’ (Matt 18:2)

Hierdie kindjie tussen hulle, was in kontras met hulle verwagtinge en voorkeure wat fokus op invloedryke volwassenes, mense met kennis en geld. Hoewel die kerk bekend is met Christus se siening van kinders as dié belangrikste mense in God se koninkryk is die vraag: Weerspieël ons as geloofsgemeenskappe die belangrikheid van kinders? Ek wonder soms of Kinderbediening nie op ‘n manier net gesien word as ‘n onderdeel van gemeentebediening nie? In die verband sê Couture (2002:47) die volgende: ‘Children’s ministry is considered a minor part of the church’s practical ministry, sidebar in its ethical and advocacy thinking, and irrelevant to ‘correct’ theological belief.’

Jesus gaan verder in Matteus 18 en sê: ‘Wie so kindjie in my naam ontvang, ontvang my.’ Die implikasie van hierdie woorde vir my is die ontvangst van ‘n kind nie net die verbalisering van ‘n kind se belangrikheid nie. Die ontvangst van ‘n kind resoneer vir my met De Gruchy (1994:11) se woorde dat teologie gefokus moet wees met die uitleef en doen van Jesus se boodskap.

1.1.1 **Kinderbediening as ‘besighou’ bediening?**

In die gemeentes waarin ek betrokke was as predikant, was ek gekonfronteer met ‘n gedagte dat ons kinders ‘besig gehou’ moet word. Baie keer in gesprekke met kollegas was ek gekonfronteer met die idee van kinderbediening as ‘n besig-hou-bediening. Gerieflik vir predikante en volwassenes wat dan in rus en vrede prediking kan geniet. Vanuit my betrokkenheid in gemeentebediening het ek meer as gereeld kollegas hoor praat oor die belangrikheid van die kind. Beukes (1999:413) is van mening dat ‘die kerk net soveel erns met kinders as met volwassenes moet maak.’ Tog het ek gesukkel om die implikasie van hulle woorde te sien. Gevolglik het ek ‘n paar vrae ontwikkel ten einde myself sowel as my kollegas verantwoordbaar te hou vir ons hantering van kinders as die belangrikstes in die Koninkryk van God, naamlik:

Wanneer ons die gemeente vóór of ná ‘n erediens groet, groet ons die kinders ook?

Weet ons hoeveel kinders laasweek in die erediens, of kinderkerk was?

Wanneer laas het ons huisbesoek gedoen by kinders in die gemeente?

Wanneer ons kinders besoek, spandeer ons meer tyd saam met die kinders of die ouers?

Wanneer laas het ons gepreek oor ouers se verantwoordelikheid ten opsigte van kinders?

Wanneer laas, indien ooit, het ons gepreek oor die beskerming van kinders teen die media, pornografie en molestering?

Verstaan kinders in ons gemeentes ons prediking?

Geniet kinders in ons gemeentes ons prediking?

Is my prediking relevant vir kinders?

Hoeveel kinders slaap tydens ons eredienste? Pla dit ons dat kinders slaap in eredienste?

Wat is die behoeftes van kinders in ons gemeentes?

Die idee dat ‘kinders besig gehou moet word’ word in stand gehou deur sekere diskourse. Lowe (1991:45) definieer diskourse soos volg:

In this line of work, discourses refer to systematic and institutionalised ways of speaking/writing or otherwise making sense through the use of language.

Lowe (1991:45) gaan verder in die lig van Ball se werk rondom diskourse en sê:

Discourses are thus about what can be said and thought, and also about who can speak and with what authority.

Die algemene diskours dat (a) kinders gesien en nie gehoor moet word nie, is ook deel van die kerk se diskours rondom kinders. Verder het die kerk ook ‘n diskours dat (b) kinders weens beperkte begrip dus nie volwaardige deelnemende lidmate kan wees nie (word volledig in hoofstuk 2 bespreek). Hierdie diskourse (a) en (b), maak dat kinders nie huidig deel het aan die liturgie van die kerk nie. Kinders het as gevolg van hierdie diskourse nie die geleentheid om as mense hulle menswees uit te leef en te verryk in die liturgie van die kerk nie. Capon soos aangehaal deur Beukes (1999: 400) is van mening dat daar in die kerk ‘die meeste teen kinders onder 13 jaar gediskrimineer word’. Beukes (1999:400-401) is verder ook van mening dat:

Hierdie diskriminasie kom veral in die erediens na vore deurdat daar hoegenaamd nie met hulle rekening gehou word nie. In die meeste gemeentes word hulle tydens die erediens oor die hoof gesien. Hulle teenwoordigheid maak geen verskil aan die inkleding van die erediens nie. Alles in die erediens is op die volwassenes gerig.

Die bostaande diskoserse verblind die kerk se uitleef van kinders as die belangrikste in die Koninkryk van God. Die diskopers dat kinders gesien en nie gehoor moet word nie, verswak die kind se posisie in die kerk aangesien hierdie diskopers die kind se stem stilmaak.

Anderson en Johnson (1994:131) is dit eens dat die getrouheid waarmee die kerk sy roeping nakom, gemeet kan word aan hoe kinders erken word in en deur die kerk: ‘Compassion for children can be described as a ‘life-sign’. With it we take our pulse as humanity.’ Wat is die pols van die kerk as hierdie stelling waar is? Watter bydra maak die kerk tot die beskerming en versorging van kinders? Denise Ackerman (2003:55) sê dat ‘[t]heology... should be measured by whether it contributes to human healing and freedom’. Ek wonder in watter mate dra die kerk by tot ‘healing and freedom’ van kinders in Suid-Afrika? Hierdie roepe na genesing en vryheid van die kinders in Suid-Afrika is die roeping sowel as besorgheid waarmee ek hierdie navorsing binnetree.

Michael Lapsly (Worsnip 1996:146-163) sê as ‘victims’ net ‘survivors’ word sal hulle later weer ander mense ‘victimize’. ‘Victims’ het nodig om ‘Victors’ te word. Michael Lapsly se woorde vergroot die vrees dat as ons ons rug keer op die miljoene kinders in nood wat blootgestel word aan geweld, kan hierdie siklus in die toekoms weer voortgesit word. Kinders wat blootgestel word aan geweld, sal moontlik geweld gebruik teenoor ander. Kinders wat nie versorging beleef nie, sal moontlik ook nie hulle kinders versorg nie. Kinders wie se wêreld ontwrig is deur molestering en verkragting sal ook moontlik die pyn hiervan aan ander oordra.

In 2001 het ek die bewering gehoor dat minder as 15% van Laerskoolkinders deur gemeentes bedien word. Hierdie bewering was vir my skokkend en ek moes dit vir myself verifeer. Ek het al die Laerskole in Witbank geskakel en ook kontak gemaak met al die kerke. In daardie stadium was daar meer as ‘n 110 000 kinders in hierdie groep. Met baie moeite kon ek nie by 13 % uitkom nie. In my werk met Laerskole vra ons partykeer vir kinders wie van hulle gaan gereeld kerk toe? Selde kry ons dat meer as 10% van ‘n saal reageer. Alhoewel hierdie nie

wetenskaplike navorsing is nie, het hierdie eksperiment aan my bewys dat hierdie bewering nie net waar is nie maar ook optimisties is. Ons kan met reg konstateer dat die kerk 85 % van Laerskoolkinders nie bereik nie. Hierdie kinders word dus na my mening nie pastoraal versorg nie.

Verwaarloos die kerk nie die kind as deel van die geloofsgemeenskap as diskoerse soos hierbo vermeld, nie gedekonstrueer word nie? Soms observeer ek nog steeds die sirkulasie van hierdie diskoerse binne geloofsgemeenskappe en dan begin ek wonder oor verwaarloosing van die kind. Die woorde van my kollega, Estelle Esterhuizen (2004) begin dan in my gedagtes te maal: 'If we can include neglect in the concept of abuse, then the question arises whether the church has been abusing children?' Hierdie vraag het my posisie as predikant binne die kerk laat bevraagteken.

1.2. MY POSISIE

Die kerk se hantering van kinders en die etiese aspekte hiervan het oor die verloop van maande my gekonfronteer. In my werk as pastor (waar ek verantwoordelik was vir die kinderbediening) in 'n makrogemeente het ek besef dat ook ek oneties was. Van die vroeë wat in my gebroei het, was:

Slaag ek daarin om aan die gemeente se kinders 'n stem te gee?...

Indien wel, goed, **maar wat van die kinders buite die grense van gemeentes?**

Ek het op 'n plek gekom waar ek nie met die normale verloop kon aangaan nie. Cochrane, De Gruchy en Petersen (1991:18) sê 'moments of insertion' vind plaas wanneer die konteks van mense so 'n intense werklikheid word dat dit 'n mens dwing om jou lewensfokus te verander. Die nood van kinders en die kerk se onbetrokkenheid en onvermoë om die nood die van kinders aan te spreek was vir my so 'n 'moment of insertion'.

Die kommer oor kinders en die wete dat God nie die pastorale sorg van kinders vir die wêreld gegee het nie, maar wel die verantwoordelikheid van die kerk gemaak het, het my kommer oor kinders vergroot. My oortuiging was, en is, dat die pastorale praktyke rondom kinders die konteks van die gebroke samelewing waarbinne kinders leef, moet begin weerspieël. Die kerk huldig baie keer die siening dat kinders 'happy go lucky' is en dat hulle geen stres ervaar nie,

want hulle het minimum verantwoordelikhede. Tog is die realiteit dat kinders ook stres en druk beleef. Wanneer ons tyd spandeer om werklik na kinders te luister, sal ons van hulle worsteling hoor. Hulle worsteling met stres en druk is in baie gevalle netso intens as die van volwassenes, indien nie meer nie. Gaandeweg het ek besef dat werklike bediening van kinders nie plaasgevind het nie en gevolglik het ek op 'n plek gekom waar ek my posisie in die kerk bedank het.

My droom was om nuwe maniere te vind om voltyds kinders, as die belangrikste mense in die 'kerk,' buite die kerk te erken en te bedien.

Ek het hierdie gedeelte begin met die woorde van Denise Ackerman (2003:56) :

I know that the future is inextricably bound up with the future of all children, those in shacks, those homeless on the streets, those alienated from their roots by bad times.I am thrown back on my resources. What does my faith require of me?

Denise Ackermann (2003:56) beantwoord soos volg haar eie vraag:

To be vigilant about justice, to love boundlessly,
never to cease hoping, and to be actively involved in the work of healing.

I find this daunting. I tremble with selfdoubt.

I struggle with my own faintheartedness and I desire to opt out.

Hierdie bogenoemde stelling, vraag en antwoord van Ackermann sluit baie aspekte van my ervarings, motiverings en vrese in - die wete dat ons toekoms totaal en al verweef is in die toekoms van kinders. In hulle is die saad wat Vigs kan uitroei. In hulle is saad wat die misdaad van elke dag en die gewone verloop van die lewe kan vat na die frats. In hulle is die saad vir vrede, maar in hulle is daar ook die kiem vir haat. In hulle is daar ook 'n kiem wat kan groot word in oorlog en moord. Hulle is ons toekoms. Hulle is my toekoms. In hulle lê die toekoms van ons land of as 'n 'victim' of 'n 'victor'.

Net soos Ackermann (2003:56) se geloof in God haar dwing om iets te doen en iets te sê oor die kinders, beleef ek ook dat my geloof my dwing en my nie toelaat om stil te sit nie. Ek besef dat God van my verwag om as kampvegter op te tree vir kinders en op te staan teen die

marginalisering van kinders. God verwag van my om maniere te vind vir liefde en hoop. Vir my gaan pastorale sorg aan kinders hieroor: om elke oomblik die goeie saad in hulle te laat groei en te hoop die saad versmoor die kiem.

Hierdie taak oorweldig my ook. Dit laat my klein voel en baie keer wonder ek of ek nie kan vlug hiervan nie. Dan kom Ackemann se vraag : What does my Faith require of me?

1.3. VAN KERK TOT BY LAERSKOOL

My fokus op kinders het veroorsaak dat ek van die kerk as 'n plek waar ek kinders wil bedien, geskuif het na Laerskole. My droom is om die kerk buite die mure van kerk geboue te laat beweeg. In Matteus 5:13 -16 sê Jesus ons is die sout van die aarde en die lig van die wêreld. In hierdie perikoop is dit vir my duidelik dat daar 'n verwagting is dat ons 'n verskil in hierdie wêreld moet gaan maak. Die 'aarde en die wêreld' waarna Matteus 5 verwys sluit nie die kerk uit nie, maar veronderstel nie 'n totale fokus op die kerk nie.

1.3.1 Redes vir laerskole as 'n keuse vir 'n bedieningsarea

Die meeste kinders kom nie gereeld in kerke nie. Die kerk is dus nie daar toe in staat om die meerderheid van kinders in Suid-Afrika te bedien nie. Binne laerskole vorm die kinders die gemeenskap. Hulle is dus die meerderheid en die fokus. Kinders voel ook meer tuis daar en kan in baie gevalle hulle self meer laat geld. Laerskole is ook die plek waar kinders leer om sosiaal te verkeer met hulle portuurgroep. Binne laerskole beoefen kinders sosiale interaksie met die hoop dat hulle dit binne die konteks kan bemeester.

Die vraag ontstaan dus: hoe kan ons Laerskole, waar die fokus is op die akademiese ontwikkeling van kinders, gebruik om kinders pastoraal te versorg? Hoe sal so kinderbediening lyk en wat sal belangrike aspekte wees in so bediening? Hierdie vraag vorm dan die grondslag van hierdie navorsingsprojek en ek verwoord hierdie vraag meer breedvoerig in die volgende afdeling.

1.4. NAVORSINGSVRAAG EN DOELWITTE

Vanuit die bogenoemde agtergrond wat ek beskryf het, vra ek die volgende vraag:

- Hoe lyk etiese narratiewe pastorale versorging saam met kinders in Laerskole?

Hierdie vraag het my begelei ten einde **Loosit** te ontwikkel. **Loosit** is 'n model van narratiewe, pastorale versorging aan kinders in laerskole. **Loosit** bestaan uit twee komponente wat baie afhanklik van mekaar funksioneer, naamlik toneelopvoerings wat die probleme en uitdagings wat kinders daaglik s ervaar aanspreek en praktyke rondom brieve. Na die opvoerings word kinders uitgenooi om brieve te skryf en die **Loosit** span sal dan ook brieve aan die kinders terugskryf. Huidig word hierdie projek uitgevoer in die weste van Pretoria - 'n area wat oorwegend blank is, maar wat gekenmerk word deur 'n hoë vlak van sosiale, ekonomiese en emosionele probleme.

Die volgende moontlike doelwitte is geïdentifiseer ten einde die bogenoemde navorsingsvraag te beantwoord:

- 'n Kritiese evaluering rondom die etiese aspekte van pastorale versorging aan kinders in die algemeen en spesifiek van **Loosit** as model van versorging.
- Dit is vir my belangrik om die projek **Loosit** relevant, dinamies en ook speels te doen. Ek wil nie die erns van my doelwitte en die taak ondermyn nie, maar dit huis op die kind sevlak in bring. 'n Doelwit is dus om toilette binne die **Loosit** projek as 'n speelse benadering van narratiewe versorging saam met Laerskoolkinders te bespreek.
- Om tydens hierdie navorsingsprojek kinders uit te nooi om gespreksgenote te word tydens die proses van pastorale sorg. My doel is om kinders 'n stem te gee en sodoende deur kinders geleei te word rakende die probleme wat hulle ervaar. Sodoende kan pastorale sorg gerig word sodat dit relevant is vir die ervarings en leefwêreld van kinders.

Ten einde hierdie navorsingsdoelwitte te bereik, het ek van deelnemende aksienavorsing gebruik gemaak.

1.5. NAVORSINGSBENADERING

Die besef dat die kerk nie voldoende die kind se stem hoor of waarde heg aan die kind se opinies en idees nie, het in my 'n vraag laat ontstaan oor hoe eties die kerk met die kind omgaan. In my navorsing het ek huis gebruik gemaak van deelnemende aksienavorsing. Deelnemende aksienavorsing het huis ontwikkel uit die besef van die verhouding tussen kennis

en mag. Foucault (1980:141) is van mening dat ons nie hierdie kennis/mag relasie kan vryspring nie. Dit maak dat daar gekyk moet word na 'n bewuswording van hierdie relasie en 'n etiese hantering daarvan. Deelnemende aksienavorsing poog huis om eties met navorsing te werk. In die lig van Foucault beskryf Kotzé (2002:7) die relasie tussen wetenskaplike kennis en mag as volg:

Scientific knowledge has become an expression of the power/knowledge connection, since to know implies exercising the power of subjugation and domination.

As navorsing het ek kennis en dus mag oor die deelnemers in die studie. Wanneer die deelnemers, soos in my geval, kinders is, is die posisie van kennis en mag net soveel groter en meer ter sprake. Deelnemende aksienavorsing help my om eties met hierdie kennis/mag posisie om te gaan. Kotzé (2002: 25) verwoord hierdie idee soos volg: 'If we are committed to doing ethicising research, we can find participation to be very helpful value and practice.'

McTaggart (1997:26) sê dat deelnemende aksienavorsing daarop uit is om die lewens van al die deelnemers te verbeter. Mense (in my geval is hierdie mense kinders) word dus nie net gebruik vir navorsing nie, maar hulle baat self uit die navorsing. Die navorsing word dus nie op die kinders gedoen nie, maar saam met hulle gedoen.

We believe that good research is research conducted with people rather than on people.
(Heron & Reason 1994:179-187)

Ek gebruik deelnemende aksienavorsing op twee verskillende maniere in hierdie navorsing. Die rede waarom hierdie benadering op twee verskillende maniere funksioneer is as gevolg van dat die werk op die kinders gefokus is, maar gedoen word deur volwasse akteurs. Die deelnemers in hierdie navorsing sal dus beide volwassenes en kinders wees, alhoewel hierdie navorsing hoofsaaklik gaan handel oor hoe kinders pastoraal versorg word deur hierdie navorsingsprojek.

Tydens die eerste paar **Loosit** optredes was ek nie bewus van die deelnemende aksiebenadering tot navorsing nie en het ek dit as my rol gesien om die dramas volledig te ontwikkel. Gevolglik het ek die teks van die drama geskryf, en bloot aan die akteur oorhandig. Die akteurs moes hulle woorde leer en dit net so gebruik. Ek het vinnig agtergekom dat die dramas baie meganies is en beslis 'n gebrek het aan interaksie van die gehoor en dinamiek. Die akteurs was oor die algemeen negatief en het gesukkel om woorde te onthou en entoesiasties te wees.

Toe ek my benadering verander het, het alles verander. Ek het beleef dat McTaggart (1997:40) korrek is wanneer sy sê dat deelnemende aksienavorsing ook die navorser verander in terme van hoe sy (die navorser) navorsing doen. In plaas daarvan dat ek die dramas ontwikkel, het ek 'n groepsessie gereël. Ek het die sessie begin deur 'n spesifieke probleem wat kinders verwoord het op die tafel te sit. Die eerste deel van die fasilitering was net daarop gefokus dat ek die probleem bekend wou maak by die akteurs en uitvind wie van hulle 'n geskiedenis met hierdie probleem het. Baie keer sou van die akteurs situasies uit hulle eie lewe deel. Hierdie situasies en voorbeelde word dan die bronne vir die drama.

Nadat ons die probleem geeksplorreer het, sou ons gesels oor planne wat die akteur gemaak het rondom die spesifieke probleem. Hierdie planne het tot 'n groot mate die materiaal vir die dramas geword. Die deelnemende benadering tot navorsing poog om déür die grense wat die wetenskap geskep het tussen die navorser (kenner) en die deelnemers, te breek. Heshusius (1994:16) noem hierdie idee '*a participatory mode of consciousness*'. Hierdie '*participatory mode of consciousness*' gaan daaroor om beheer oor te gee en jouself nie te sien as apart of bo die deelnemers nie ('*being-separate-and-in-control*') (Heshusius 1994:16).

Hierdie benadering het daartoe bygedra dat die akteurs entoesiasties is en dat daar eienaarskap in die drama is. McTaggart (1997: 28) verduidelik dit soos volg:

Authentic participation in research means sharing in the way research is conceptualized, practiced, and brought to bear on the life-world. It means ownership, that is, responsible agency in the production of knowledge and improvement of practice.

Die akteurs het hulself entoesiasties begin inleef in die drama. Die akteurs het ook die waarde wat die drama en die uitbeelding daarvan gehad het, begin verwoord. Dit was nie, meer net 'n optrede nie dit was ook hulle storie wat vertel word.

Ek beskou hierdie proses wat ek deurgemaak het met die akteurs as deelnemende aksienavorsing, want dit het ook die lewens van die akteurs verryk.

Verder gebruik ek die beginsels van deelnemende aksienavorsing om in sommige gevalle kinders 'n stem te gee en in ander hulle stem te versterk deur die geleentheid te skep vir kinders om briewe te skryf.

Die duisende kinderbriewe wat ek al gelees het, het nie net my hart gebreek rondom die nood van kinders nie, maar het my ook laat besef hoe min ek van die kind se wêreld verstaan. Sekere probleme soos verhoudingsprobleme tussen kinders word meestal deur volwassenes geminimaliseer, terwyl dit geweldig intens deur kinders beleef word. In hierdie projek het hierdie briewe die kinders se stem geword. Die briewe wat ons van hulle ontvang het, het gevvolglik die teks van die volgende drama begin skryf. Die briewe het ons gehelp om weg te beweeg van wat ons as volwassenes dink belangrik is vir die kinders om te hoor en eerder te beweeg na hulle konteks en krisisse. Om praktiese redes kan die kinders nie hulle eie probleme uitspeel in die dramas nie, maar hulle briewe is hulle stem in dramas. Gergen en Gergen (1991:79) is van mening dat die navorser se stem uitgebrei moet word. Hulle ondersteun die idee dat daar 'multiplicity of voices' wat gehoor moet word.

Die drama is baie keer die resultaat van briewe wat ontvang is, maar daar is ook gevalle waar die drama die katalisator is vir briewe. Wanneer dramas die stem van kinders getrou weerspieël, sal kinders die geleentheid aangryp om hulle kommentaar en spesifieke situasies te deel. Dit word hulle refleksie op die drama en hulle eie lewens. Hierdie benadering verryk hierdie projek en bring die akteurs en die kinders nader aan mekaar.

Deelnemende aksienavorsing word ondersteun deur Reinhartz (1992:175) wanneer sy feministiese deelnemende navorsing bespreek en sê dat die grense tussen die navorser en die objek van die navorsing moet verval:

In feminist participatory research, the distinction between the researcher(s) and those on whom the research is based disappears. To achieve an egalitarian relation, the researcher abandons control and adopts an approach of openness, ...

(Reinhartz 1992:181)

Wanneer ons **poog** om aan Reinhartz se woorde ag te slaan en toelaat dat grense tussen die navorser en die een waarop die navorsing gedoen word verval, kom die navorser se menswees en sy/haar eie diskoserse ter sprake. Dit is dus nie moontlik om die grense tussen navorser en die wat nagevors word in wese te laat verval nie. In die volgende afdeling bespreek ek die diskoserse waaruit ek die navorsing binnetree ten einde voortdurend te reflekter op die etiese oorwegings in die uitvoer van navorsing.

1.6 ETIESE OORWEGINGS

Navorsing wat deelnemend gedoen word, is navorsing waarin individue mekaar ontmoet. Een van hierdie individue is die navorser. In hierdie geval is ek die navorser, dus is my eie diskourse van belang, want ek beïnvloed die proses van navorsing en dus is refleksie van my posisies ook van belang. In hierdie verband verskaf Hall (1996:30) 'n verduideliking van refleksiewe pogings.

1. monitor and reflect on one's doing of the research – the methods and the researcher's influence on the setting - and act responsively on these methods as the study proceeds; and
2. account for researcher constitutiveness. This process begins with being self-conscious (to the extent that this is possible) about how one's doing research as well as what one brings to it (previous experience, knowledge, values, beliefs and *a priori* concepts) shapes the way the data are interpreted and treated. An account of researcher constitutiveness is completed when this awareness is incorporated in the research report.

(Hall 1996:30)

Ek is 'n volwasse vrou wat in Suid-Afrika grootgeword het. Diskoerse soos: 'Kinders moet gesien en nie gehoor word nie' en 'as kind mag jy nie teëpraat nie' is diskouserse waarmee ek groot geword het en is onbewustelik deel van my denke. Hierdie diskouserse maak nie net kinders se stemme stil nie, maar laat kinders ook magteloos. In my navorsing poog ek om krities na die invloed van hierdie diskouserse in my eie lewe te kyk. Ek vra myself ook voortdurend af of ek kinders voldoende geleentheid gun om hulle stemme te laat hoor. Verder sal ek ook myself afvra of luister ek vanuit 'n oortuiging dat kinders wel kennis het of luister ek uit vanuit 'n posisie wat gegrond is in die idee dat hulle bloot kinders is wat nie weet waarvan hulle praat nie? Ek poog ook om irritasie met kinders se aanhoudende gebabbel te dekonstrueer en myself af te vra, 'Sou hierdie reaksie deel van my ervaring gewees het indien my gesprek met 'n volwassene was?' Ek gaan poog om deurgaans bewus te wees van my eie diskouserse en te probeer verstaan hoe hierdie diskouserse my beïnvloed as volwassene sowel as navorser.

Verder sien ek deel van hierdie proses die uitdaging van hierdie diskouserse waar my magsposisie as beide volwassene en navorser bevestig word. As volwassene gaan ek poog om in my werk met ouers en onderwysers **die kind se stem te bevestig**. Deur kinders se briewe ernstig op te neem en die inhoud van die briewe as hulle kennis te aanvaar, het ek die diskousers van mag as

navorser uitgedaag. Die vraag wat ek in my kop soos 'n refrein wil herhaal is: Wat sê kinders is belangrik vir hulle? Ek wil loskom van wat volwassenes dink belangrik is vir kinders en beweeg na 'n posisie waar ek 'n veilige ruimte skep waar hulle stemme gehoor kan word.

West (2001:175) ondersteun hierdie etiese vraag wanneer hy die volgende sê:

In sum, the poor and marginalized are not as constrained at the level of thought as we had imagined, though in situations of strong surveillance and domination they are often severely constrained at the level of action. They have much to say, provided they have a safe space and place to say it. They are not without their own(ed) interpretations, ...

Ek vra dus vir myself die volgende vraag af: Hoe kan ek eties met kinders werk sonder om namens hulle te besluit wat vir hulle belangrik is? Riet Bon-Storm verwys huis na kinders as die stemloses mense (Ackermann & Bon-Storm 1998:10). Kotzé (2002:13) noem hierdie kennis wat op mense afgedwing word sonder dat hulle eie waardes verwoord word as 'prescriptive ethics':

An ethics built on a theology from above/Above or a superior scientific position of truth deserves to be resisted, as it shapes unethical practices.

(Kotzé 2002:17)

In sy boek *The archaeology of knowledge*, bespreek Foucault (1972) die historiese ontwikkeling van kennis en die interaksie van kennis met mag. Volgens Foucault is kennis en mag onafskiedbaar verbind. Die intergrasie van kennis maak dit amper onmoontlik vir mense om nie deur die mag wat daaraan gekoppel is, geraak te word nie.

Kotzé (2002:8) sê in die lig van Foucault se idees moet ons onself die volgende vrae afvra om die invloed van hierdie kennis te bepaal:

Whose knowledge are these?
For whose purposes?
To whose benefit are these knowledge?
Who suffer as a result of these knowledge?

In hierdie studie het ek as navorser 'n posisie van mag. Die gevaar bestaan dat ek my idees op kinders kan reflekteer. Tog sal ek poog om deur voortdurende self-refleksie hierdie mag wat

aan my as volwassene en navorser toegeken is, uit te daag ten einde die stemme van kinders te hoor en sodoende die navorsing 'n etiese projek te maak.

1.7. HOOFTUKINDELING

In **hoofstuk 1** is daar kortlik gekyk na die kerk en kinderbediening. Daar is ook verduidelik waarom kinders in Laerskole 'n doeltreffende bedieningsveld is. Die doelwitte van die studie is bespreek sowel as die navorsingsbenadering en sekere etiese aspekte.

Ek gaan poog om in die volgende hoofstukke na die volgende idees te kyk.

In **hoofstuk 2** wil ek krities kyk na my sosiale konstruksie en diskoserse in die pastorale versorging van kinders. Daar gaan ook gefokus word op die verskillende benaderings in pastorale versorging. Kontekstuele teologie as 'n keuse sal bespreek word asook die gebruik van narratiewe benadering in die pastorale versorging van kinders.

In **hoofstuk 3** wil ek graag die Model van praktyk **Loosit** volledig bespreek. Ek wil ook kyk na die beginsels wat as belangrik beskou word in die model.

Dit is belangrik vir my om in **hoofstuk 4** kinders se stemme te laat hoor. In hierdie hoofstuk wil ek die idee van briefskrywing bespreek. Ek wil ook die probleme wat navore kom uit die briewe, bespreek.

In **hoofstuk 5** wil ek afsluit met 'n bespreking oor die sukses en beperkings in die model. My pyn en frustrasie van **Loosit** en my droom vir kinderbediening in skole. Hoofstuk 5 sal ook moontlike voorstelle vir die pastorale versorging van laerskoolkinders insluit.

HOOFSTUK 2

TOILETTE EN/OF PREEKSTOEL: TEORETISE RAAMWERK

My benadering tot hierdie studie is een wat weg beweeg van tradisionele siening van kinders en die kerk. Ek poog om nuut te kyk na: Kindwees

Kerk wees vir kinders

Die pastorale versorging van kinders.

In die lig hiervan is dit belangrik om sekere gedagtes, begrippe en idees te bespreek en te verstaan.

2.1 SOSIALE KONSTRUKSIE

Die sosiale konstruksiediskoers moet teen die agtergrond van die postmoderne diskokers gesien word. Die postmoderne diskokers bevraagteken en verwerp die fundamentele veronderstellings van die modernisme in sy soeke na objektiewe kennis.

Volgens die sosiale konstruksionistiese benadering is kennis nie empiries objektiveerbaar nie (Anderson & Goolishian 1992:22). Freedman en Combs (1996:22) gaan verder en sê dat daar geen essensieëlle waarheid of waarhede is nie. Persoonlik is ek nie gemaklik met hierdie stelling nie. Eerstens maak die feit dat hulle hierdie stelling maak die moontlikheid van die stelling as 'n waarheid ongeldig. Dit is ook vir my onties om so 'n stelling te maak. Alle mense het waarhede wat hulle lewe vorm en ek sou dus eerder praat van 'n meervoudige waarhede'. Vir my is God se bestaan 'n absolute waarheid. Sy liefde en plan met ons lewens is vir my 'n feit. Jesus Christus as redder en God se seun is 'n verdere werklikheid vir my. Die idee dat ons as Sy kinders Sy koninkryk moet laat realiseer is 'n waarheid waarvolgens ek leef. Dit beteken nie dat ek die reg het om ander se waarhede wat van myne verskil, disrepekvoll af te maak as leuens nie. Ek kies om te praat van meervoudige waarhede. Mouton en Muller (1997:11) verwys na die onderskeid wat Rosenau maak met betrekking tot verskillende posisies binne die postmoderne diskokers rakende die waarheid:

Rosenau shows how the affirmatives and skeptics differ fundamentally on each of these. Whereas the skeptics abandon any notion of truth and embrace some form of epistemological relativism, the affirmatives view truth as personal and context-specific: although it may be relative it is not arbitrary.

(Mouton & Muller 1997:11)

Hierby word erkenning gegee aan die beginsel van die idees van sosiale konstruksie dat kennis nie gesien word as 'n objektiewe refleksie van eksterne realiteit nie, maar as sosiale konstruksie van mense wat saam probeer leef (Freedman & Combs 1996:22).

Volgens Gergen (1995:266) is die sosiale konstruksiediskoers gefokus op die proses waarin mense die wêreld om hulle en ook hulself omskryf, verduidelik en weergee.

Op die vraag: Waar kom kennis vandaan? is Burr (1995:4) se antwoord die volgende:

The social constructionist answer is that people construct it between them. It is through the daily interactions between people in the course of social life that our versions of knowledge become fabricated.

Kennis word dus gesien as die resultaat van 'n sosiale proses. Burr (1995:4) wys ons daarop dat elke sosiale konstruksie, sy eie aksies bring. Sosiale konstruksies beïnvloed mense se gedrag. Wanneer ons die sosiale konstruksiediskoers se idees oor kennis aanvaar, kan daar nuut gekyk word na baie gebruikte en idees rondom kinders en die pastorale versorging van kinders. 'n Voorbeeld van hoe sosiale konstruksie aksies beïnvloed is my eie diskfers oor kinders. Volgens hierdie diskfers vind daar resonansie met kinders plaas wanneer daar van humor en 'n speelsheid gebruik gemaak word. Gevolglik het ek in die ontwikkeling van **Loosit**, 'n program ten einde die pastorale versorging van kinders, baie klem gelê op humor en speelsheid. (Hierdie beginsel word breedvoeriger bespreek in hoofstuk 3.1.2)

Dit is van belang om te verstaan dat gebruikte en idees ontstaan en in plek gehou word deur sekere diskofse. Lowe (1991:44-45) verduidelik dat diskofse eerstens te doen het met proses van kommunikasie waardeer verstaan gekonstrueer word. Diskofse verwys ook na 'systematic and institutionalized ways of speaking/writing or otherwise making sense through the use of language (Lowe 1991:45).

In die lig van die bestaande idees rondom sosiale konstruksie en diskofse kan gekonstateer word dat alle sogenaamde feite en kennis en absolutes nie feitlik, beslis en absoluut is nie en dat daar meervoudige waarhede is. Lowe (1991:45) beweer dat 'discourses constitute knowledge' en ook dat 'to know anything is to know in terms of one or more discourses'. Tog bestaan daar binne een kulturele konteks, meer as een diskfers binne 'n spesifieke tydsperiode

en gevvolglik kan verskillende diskourse met mekaar kompeteer en verskillende ‘incompatible versions of reality’ produseer (Lowe 1991:20). In die verband verwys Hare-Mustin (1994:20) na die teenwoordigheid van verskillende diskourse binne ‘n spesifieke tydsperiode:

‘Discourse’ comes from the Latin root *discurrere*, which means ‘to run around,’ and different and competing discourses circulate in the culture. However, not all circulating discourses are of equal importance; some have a privileged and dominant influence on language, thought and action.

Daar bestaan dus ook verskillende dominante en alternatiewe diskourse oor die pastorale versorging van kinders. Die erkenning van verskillende diskourse binne ‘n kulturele konteks skep die geleentheid vir die dekonstruksie van dominante diskourse, en in die geval; dus die dekonstruksie van dominante diskurse rakende die pastorale versorging van kinders. Idees, tradisies en gewoontes in die pastorale versorging van kinders kan en moet heroorweeg en bevraagteken word soos wat ons kennis en dus diskourse oor kinders verander.

Die vraag ontstaan: Hoe sou ons na kinders en die pastorale versorging van kinders anders kon kyk? Watter ander idees rondom die pastorale versorging van kinders sou kon onstaan indien ons daarin sou kon slaag om die diskurse rondom kinders te dekonstruuk?

2.1.1 Dekonstruksie en diskors

Dekonstruksie word baie in narratiewe terapie gebruik. Die werk van Derrida oor dekonstruksie het ‘n leidende rol gespeel in dié verband (Sampson 1989:7). Dekonstruksie kan gesien word as ‘n manier van luister wat nie net fokus op wat gesê word nie, maar ook wat nie gesê word nie. Dekonstruksie word gebaseer op die veronderstelling dat ‘n teks nie ‘n enkele betekenis het nie, maar dat daar ‘n verskeidenheid van betekenis gegenereer kan word (White 1991: 21-40).

Parker en Shotter (1990:4) omskryf dekonstruksie as volg: ‘not just unravel hidden assumptions and to uncover repressed meaning, but to bring to the fore concerns altogether different from those implicated in the discourses concerned.’ Morgan (2000:46) omskryf dekonstruksie verder as, ‘[t]he pulling apart and examining of ‘taken for granted’ truths.’

Die ‘taken for granted’ truths’ rondom die pastorale versorging van kinders deur die kerk is reeds in hoofstuk 1 gemeld. Diskoerse wat die kerk betrek soos ‘kinderbediening is ‘n besighoubediening,’ ‘kinders moet gesien en nie gehoor word nie’ is reeds genoem. ‘n Ander diskfers rondom die kerk en kinders word in 2.3 bespreek. Dit is belangrik dat die benaderings van pastorale versorging ook gedekonstrueer moet word voordat ‘n alternatiewe model van versorging bespreek kan word.

2.2 BENADERINGS VAN PASTORALE VERSORGING

Burger (1995:59) onderskei dat daar op die oomblik in Suid-Afrika drie basiese benaderings in die Praktiese Teologie is. Hy verwys daarna as die konfessionele benadering, korrelatiewe benadering en kontekstuele benadering, waarbinne daar sekere aksentverskille voorkom. Dit is belangrik om van die begin af te noem dat Burger (1995:61) erken dat nie alle praktiese teoloë so maklik binne sy groepering pas nie. In hierdie afdeling sal ek kortliks na die konfessionele en korrelatiewe benadering verwys, maar sal die kontekstuele benadering, as my voorkeurbenadering, breedvoeriger bespreek.

2.2.1 Die konfessionele benadering

In hierdie benadering is teologie die bestudering van die skrif en word die Bybel as regulatief, normatief en voorskriftelik toegepas. Hierdie benadering ignoreer die praxis en die kontekstuele aspekte amper heeltemal. Die Bybel is die norm en funksioneer soos ‘n dokter se voorskrif (Pieterse 1993).

...[B]enaderings soos die konfessionele benadering... bedien hulle self byna uitsluitlik met interne Christelike bronne van kennis en ervaring oor die openbaring. Na my oordeel gee dit aanleiding tot ‘n ongesonde eksklusiwiteit wat sowel nuwe kennisinsigte as kritiek uitsluit vir die pastoraat...aannames en standpunte moet eerder toetsbaar wees, ook vir eksterne kritiek, sodat dit kontekstueel relevant kan bly.

(Dill 1996:168)

Alhoewel hierdie benadering baie kritiek ontlok en gevaaarlik kan wees, word dit steeds gebruik in fundamentalistiese kringe.

2.2.2 Die korrelatiewe benadering

Die korrelatiewe of handelingswetenskaplike benadering (Pieters 1993:107) is 'n nuwe denkrikit wat die vak verbreed het en die perspektief daarvan verruim het. Hierdie benadering kyk na die geloofshandeling van mense. Prediking, onderrig, viering, diens en sorg is geloofshandeling in die kerk. Hierdie geloofhandelinge kan as kommunikatiewe handelinge gesien word.

Die handelingswetenskaplike teorie gee aan die praktiese teologie 'n wetenskapsteoretiese begronding. Volgens hierdie benadering word die skrif nie buite rekening gelaat nie, maar is beperk tot my verstaan daarvan wat dan vir verdere diskussie en korrelasie oop is. Daar word dus ruimte gelaat dat my teologiese insigte uitgebrei kan word uit my geloofsveraring en ook ander wetenskappe (Pieterse 1993:115).

2.2.3 Die kontekstuele benadering/ teologie

Burger (1995:61) beskryf die vernaamste kenmerke van die kontekstuele benadering as volg:

- Die praktyk of konteks verkry 'n dominante rol in die praktiese-teologiese proses en daar word veel gemaak van 'n diepte kennis van die situasie waarin die Praktiese Teologie bedryf word.
- Praktiese Teologie word bedryf met die oog op verandering of transformasie van 'n gegewe situasie.
- Nog meer as by die vorige groep (verwysend na Korrelatiewe benadering) is die gerigtheid hier eerder op die wêreld as op die kerk en sy werk.
- Die rol wat die skrif of tradisie speel, sal wissel van persoon tot persoon. In sommige gevalle sal die skrif baie selektief gelees word vanuit 'n hoek waar eintlik net gesoek word na sy veranderingspotensiaal. In ander gevalle (soos by de Grunchy self) is die binding aan die skrif veel meer fundamenteel.

Volgens Bosch (1991:424) is kontekstuele teologie, teologie wat van onder af kom en nie soos tradisionele teologie wat van bo af kom nie. Kontekstuele teologie gaan nie net oor die konteks van die skrif nie, maar ook oor die praktiese konteks van mense. Denise Ackermann het tydens 'n lesing in November 2003 genoem dat dit tyd is dat ons hande vuil raak. Hiermee word bedoel dat teoloë nie net oor oplossings en hoop moet praat nie, maar dat ons betrokke moet raak by die seer van mense en daar met ons teologie besig gehou word. Ek ondersteun hierdie benadering ten volle. Die kontekstuele teologie is nie net besorgd met die verstaan en beredenering van sekere waardes nie, maar is primêr gefokus op die uitleef van waardes.

Rossouw (1993:903) sê dat teoloë moet 'n skuif maak van 'from being right to doing right'. Hierdie fokus op 'doing' word vir my verder versterk deur Miguez Bonino se woorde: 'There is in fact no knowledge except in action itself' (aangehaal in Bosch 1991:5).

Een van die hoofredes waarom ek die kontekstuele teologie verkies, is omdat dit 'n benadering is wat met sy voete op die grond staan terwyl sy hande in die grond is. Dit word nie net die gepraat oor waarhede nie, maar ook die doen daarvan. Die stelling van Ackerman (2003:55) wat reeds vermeld is in hoofstuk 1 verdien om herhaal te word in hierdie bespreking: '[t]heology... should be measured by whether it contributes to human healing and freedom.'

Uit die idees rondom konteksteuele teologie is Gerald West (2001:11-49) van mening dat daar drie maniere is om Bybelstudie te doen en dus ook drie maniere is om die Bybel te lees en te verstaan: i) Agter die teks - hier word die historiese konteks van die teks ondersoek. ii) Die teks self - hier word die literêre basis van die teks ontleed en ondersoek. iii) Voor die teks - hierdie metode aanvaar dat die teks 'n boodskap het vir die leser van vandag. Hierdie boodskap in die teks is relevant en dinamies. Die vraag is dus wat sê die teks vir ons vandag en nie net wat was die betekenis vir die eerste lesers nie (West 2001). Kontekstuele teologie poog om die die skrif binne die konteks van vandag te verstaan.

Daar bestaan kritiek teen die kontekstuele teologie, soos onder andere, dat hierdie benadering die skrif vergeet as die norm vir praktiese teologie. Pieterse (1993) is van mening dat hierdie benadering nie verskil van gewone humanistiese wetenskappe nie. Verder is dit sy mening dat die Bevrydingsteologie 'n eksponent van hierdie denkrijeting is.

Wanneer ouers met onderwysers of eintlik met enige iemand praat oor hulle kinders, is dit uit 'n verhouding met hulle kinders, dit is uit liefde. Meestal sien hulle hul kinders as 'n verlengstuk van hulself. Kritiek wat teen hulle kinders gelewer word is onstellend en word moeilik aanvaar en soms met aggressie begroet. Baie van die idees rondom die kontekstuele benadering voel soos my kinders. Dit is so naby aan my. Wanneer ek ander se beskrywing en kritiek daarvan lees, ontstel dit my, want dit is nie hoe ek dit ervaar nie en nie al die kritiek is noodwendig relevant ten opsigte van my siening en benadering nie.

Ten spyte daarvan voel ek sekere kritiek wat hierdie benadering kry, is naïef en ongegrond. Ek het nie die reg om namens ander wat hierdie benadering navolg te praat nie, maar in myns insiens het die skrif nog steeds die sentrale plek. Die skrif as waarheid en God se woord aan die mens is vir my belangrik en absoluut. Burger (1995:61) noem in sy beskrywing van die benadering dat die rol wat die skrif speel wissel van persoon tot persoon. Dit is dus moontlik dat ander wat hierdie benadering gebruik die skrif as minder belangrik ag of gebruik. Ek voel dat dit in my geval nie waar is nie. Wat wel waar is, is dat my fokus die afgelope paar jaar in die praktyk gerig is op die nood van kinders. Ek glo die Bybel is nie 'n historiese dokument nie, maar het waarde vir vandag en is relevant. Ek fokus dus op wat God deur sy Woord vandag vir 'n gebroke samelewing sê, en nie so seer op die historiese konteks nie (West 2001:27).

Dit is so belangrik vir my om dit duidelik en om onwonde te stel dat ek die sentraliteit van die skrif nie betwis niè. Die skrif het ouoriteit in my lewe en in my werk. Ek verkies om myself te sien as evangelies en kontekstueel.

2.2.3.1 *Die Evangelies-kontekstuele benadering*

So reeds verduidelik ondersteun ek die kontekstuele benadering, ek ondersteun verder ook die evangeliese benadering. Hierdie skripsie en ook die projek wat hierin beskryf word is nie alleen gegrond op idees wat beskryf kan word as kontekstueel nie, maar het ook 'n sterk evangeliese karakter. Dus kies ek om die twee begrippe saam te voeg. Ek kon nie hierdie samestelling in enige ander werk werk vind nie, maar dit is volgens my die beste beskrywing van my teologiese denke en benaderings.

König (1998: 83) beskryf Evangeliese Christene as volg:

First ,they are Christians who have had a personal experience of Jesus Christ...
Secondly, they have a very high view of the Bible...
Thirdly , Evangelicals want to share there faith with others. They emphasize evangelism...

Hierdie waarhede is waarhede waaraan ek verbind is en wat ook weerspieël word in hierdie projek. In hoofstuk 4 sal daar 'n bespreking en voorbeeld wees van hoe ek beide die kontekstuele benadering en die evangeliese idees laat realiseer in die praktyk. Hierdie projek sluit ook 'n dissipelskap program in. Hierdie program word in hoofstuk 3 bespreek. In my

bespreking daarvan sal my verstaan van evangelieskontekstuee teologie hopenlik nog duideliker word.

Ek is van mening as 'n evangelies-kontekstuele teoloog dat God deur die Bybel iets relavant te sê het vir hierdie wêreld waarin ons leef . Ek glo ook dat die kerk 'n profetiese rol moet speel in die samelewing.

2.2.3.2 Die profetiese rol van die kerk

Ek is geraak toe ek gelees het wat Welch (1999:131) vertel in haar boek, *Sweet Dreams in Americ*: hoe mense die Nazi's veroordeel het en gewonder het hoekom *hulle* dit aan die Jode doen, terwyl *hulle* self op die kantlyn gestaan het met hande in *hulle* sakke. Maar die oomblik toe *hulle* besef dat dit *nie hulle is nie maar ons*, kon daar verantwoordelikheid kom en ook aksie. In so baie opsigte doen die kerk presies dieselfde. *Hulle* blameer geweld, vigs, die media, apartheid en die staat vir die toestand in Suid-Afrika sonder om vir 'n oomblik te besef maar ... **dit is ons!** Dit is 'ons' wat nie waardes leef en leer nie en daarom lyk geweld in Suid-Afrika so. Dit is 'ons' wat nie ons stem dik maak teen verkragting en die misbruik van kinders nie. Dit is 'ons' wat nie die regering aanvat as *hulle* mediese hulp vir verkrachte vrouens vir jare vertraag nie. Dit is 'ons' wat stillbly oor die geweld op TV en dit laat verby gaan as aanvaarbaar. Ja, dit is 'ons' blankes, wat jare lank apartheid ondersteun het, asof dit normaal is. Dit is 'ons' as kerk wat die staat nie tot verantwoordelikheid roep nie. Dit is ONS!

Vir die individue wat sê ek het nie geweet nie, antwoord Ackermann (1998: 90)so:

To those who plead ignorance, who say 'But I did not know', the answer, in Rich's words, is: '**[We] are born both innocent and accountable**'. We are innocent in the sense that we do not choose the place, time and condition into which we are born. We all carry within ourselves the behaviour patterns and assumptions of the group we belong to. We are accountable because we have moral agency.

As die kerk sê: 'Ons het nie geweet hoe swaar baie kinders in Suid-Afrika kry nie. Ons het nie geweet kinders ly so onder geweld en armoede nie, is Ackermann se reaksie: Hulle het nie geweet nie, want hulle het gekies om nie te weet nie. Ons is verantwoordbaar self vir die kere

wat ons kies om nie ander se nood raak te sien nie. Volgens my is dit tyd dat die kerk 'n profetiese rol begin inneem.

Gerkin (1991:74) beskryf in sy boek, *Prophetic pastoral practice*, dat die kerk 'n definitiewe 'profetiese rol' het in die samelewning. Hierdie rol is nie ten opsigte van die uitersonderlike/besonderse gebeure nie, maar ten opsigte van die alledaagse gebruik en gebeure. Die kerk moet nie wag tot die pers betrokke raak in armoede en misbruik en dan 'n terloopse kort nota in die Sondagkoerant laat publiseer nie. Die kerk moet sy stem gebruik om die media, die staat en ook die wêreld betrokke te kry by die nood en die krisis van die dag. Die kerk, in my oë, is baie keer soos 'n ambulans wat stukkend en glad nie toegerus is nie en drie ure na 'n ongeluk opdaag. Jesus sê vir ons in Mat 5:13 dat ons die sout van die aarde is. Maar sout is net werklik sout buite die soutpot. Kerk kan net kerk wees buite die kerk. Jesus het die meeste van Sy tyd gespandeer saam met die stukkende mense van Sy tyd. Tog is Sy kerk onbetrokke in die nood van ons tyd.

Brueggemann (in Gerkin 1991:71) sê:

The task of prophetic ministry is to nurture, nourish and evoke a consciousness and perception alternative to the consciousness and perception of the dominant culture around us.

Pieterse (2001: 29) maak 'n saak uit dat die kerk selfs moet begin preek binne sy konteks en dit is 'n konteks van 'n land met geweldige probleme en uitdagings. Dit is uiters belangrik dat die kerk eers moet die probleme in ons land leer ken en begin verstaan. Ek is oortuig dat as predikante sal begin om die probleme van Suid-Afrika leer **ken** en **verstaan**, hulle prediking ingrypend sal verander en nuwe betekenis sal kry.

Ek ondersteun die idees rondom die kontekstuele teologie en ek glo dat die kerk 'n besliste profetiese rol het. Hierdie rol van die kerk het 'n impak in die pastorale versorging van mense en ook kinders. My siening is dat die profetiese rol van die kerk 'n sterk evangeliese klem en taak insluit. Voor ek hierdie idees in verband met die pastorale versorging van kinders kan bring, moet daar gekyk word na relevante diskourse rondom die pastorale versorging van kinders. Vervolgens gaan die pastorale versorging van kinders bespreek word.

2.3 PASTORALE VERSORGING EN KINDERS

In hierdie afdeling wil ek spesifiek kyk na die pastorale versorging van kinders. Wanneer ons kyk na die pastorale versorging van kinders is dit belangrik om eerstens die bestaande diskourse rondom kinders en pastorale versorging te bespreek.

2.3.1 Diskoerse van die pastorale versorging van kinders

Soos reeds in die voorafgaande afdeling bespreek, erken ek dat 'discourses constitute knowledge' (Lowe 1991:45) en dat 'each different construction also brings with it, or invites, a different kind of action from human beings' (Burr 1995:5). Gevolglik wil ek graag in hierdie afdeling bespreek hoe kerke se diskourse aangaande kinders, die pastorale versorging van kinders beïnvloed.

Riet Bons-Storm (1998:10) skryf die volgende: 'Children can be educated in faith not only as 'future consumers' of this faith **but also as a person**'. Hierdie stelling beeld 'n definitiewe diskours van die kerk uit ten opsigte van hul houding teenoor kinders se posisie in die kerk. Dit beskryf kinders slegs as 'future consumers' wie se stemme nie huidiglik van enige nut kan wees nie. Kinders se menswees word hierdeur misken en dus word hulle uitdagings, ervarings en behoeftes geminimaliseer.

Sonder om vasgevang te word in die lering wat die kerk aan die kinders bied, wil ek die volgende opmerkings maak. Die meeste kindermateriaal wat deur gemeentes gebruik word bestaan uit waarhede wat as die grondslag van die Christelike leer gesien kan word. Na aanleiding van bogenoemde woorde van Bons-Storm (1998:10) kan die volgende vrae gevra word:

- Erken hierdie kindermateriaal die kind se huidige omstandighede en probleme?
- Erken die materiaal en die kerk, kinders as mense?
- Is die kerk se siening van kinders slegs die van toekomstige lidmate, aangesien kinders nie instaat is tot 'n bydrae en deelname nie?
- Is kinders volwaardig deel van die kerk ?

Hoe eties is dit om namens kinders te besluit wat vir hulle belangrik is en wat hulle nodig het om te weet, sonder dat hulle 'n stem gegee word? 'n Kind het juis nie mag nie, want die kind se kennisvlak word as laag en oppervlakkig gesien. Binne 'n alternatiewe diskouers waar volgens Ackermann en Bons-Storm (1998:10) beweer dat die 'voiceless' mense, in die geval kinders, die kenner is van hulle self en hulle eie menswees, word pastorale versorging se benadering teenoor die 'voiceless' uitgedaag. Die kinders wat deel is van geloofgemeenskappe en enige ander gemeenskap, het stemme en hulle stemme moet gehoor word. Kinders weet wat hulle behoeftes is en wat hulle nodig het om gehelp te word. Hierdie kennis sal hulle met ons deel indien ons bereid is om ons vooropgestelde idees een kant te sit en ons harte oop te maak en te luister. In die verband is die volgende woorde van Kotzé (2003:18) vir my 'n herinnering van hoe pastorale versorging saam met kinders behoort te lyk:

Those who have a voice and power have an ethical obligation to use the privilege of their knowledge/power to ensure participation with the marginalised and silenced, to listen to them, but not to decide for them, and to engage in participatory solidarity *with* them. The question, 'who benefits,' becomes a central and guiding challenge.

Feministiese teoloë is juis daarop ingestel om gemarginaliseerde groepe te help. Volgens hulle moet daar ook geluister word na stemme wat juis in die stilte praat:

The task of feminist theologians is to theologically interpret the unheard voices of violated women and children so that our practises in ministry can be transformed continually to reflect love and justice as values of the reign of God.

(Ackermann 1994:206)

As die kerk die kind erken as mens kan die kerk nie namens kinders besluit wat vir hulle belangrik is sonder dit by kinders self te verifieer nie. Kinders se stemme moet gehoor word, hulle moet 'n stem kry om hulle probleme en nood op die tafel te sit. As kinders erken word as mense moet lering hulle nood en probleme aanspreek en nie bestaan uit waarhede wat irrelevant is nie. Wanneer ons egter dink aan pastorale versorging van volwassenes dink ons nie net aan lering nie. Tog is lering in baie gevalle die enigste vorm van pastorale versorging vir kinders.

Alhoewel ek sekere feministiese idees ondersteun in terme van kinders as 'voiceless people', ondersteun ek in wese die idees rondom kontekstuele theologiese denke. Ek besef dat hierdie theologiese lyne baie na aan mekaar kom en soms uit dieselfde mond praat. Beide hierdie

teologiese lyne inspireer my om nuut te probeer dink rondom kinders, die kerk en pastorale versorging. Pastorale versorging geskied vanuit drie benaderings tot praktiese teologie.

2.3.2 Die omvang van pastorale versorging

In hierdie afdeling gaan ek die verskillende idees oor die pastorale versorging aan kinders bespreek. Baie van hierdie idees vind aanklank by een van die drie bogenoemde benaderings tot praktiese teologie.

Wanneer daar gesels word oor pastorale versorging van kinders is die basiese idee wat die kerk het, 'n kategetiese model. Die pastorale versorging van kinders het 'n sinoniem geword vir die idee dat die kerk sekere Bybelse waarhede aan kinders moet leer. Richard (1983) bepreek in *A Theology of Children's Ministry* die kerk en die kind. In hierdie werk word daar gekyk na die ontwikkelingsfase van kinders wat 'n invloed het op hoe hulle waardes aanleer. Verder bespreek Richard verskillende benaderings en metodes om die Bybel vir kinders te leer. In 429 bladsye omskryf Richard die pastorale versorging van kinders sonder om een bladsy aan die kind se konteks te wy. Richard se hele siening van pastorale versorging van kinders is die oordra van Bybelse waarhede. Alhoewel Richard se werk van 'n hoë kwaliteit is, is dit tipies van die kerk se siening van pastorale versorging van kinders. Daar is baie min werke rondom die pastorale versorging van kinders wat meer daarin sien as bloot die leer van waarhede.

Pastorale versorging aan kinders, kan nie net die aanleer van waarhede wees nie:

In other words, the first step in the pastoral care of children is to think about broadening our own practice of the means of grace in our lives, beginning with 'work of mercy.' To crouch down to speak to a child at eye level, to stop our instinctive reactions to push a child aside and instead to think, How can I receive this child? To teach a child to play a musical instrument or take a child fishing is to open oneself to practice the means of grace in mercy and to open oneself to the presence of God in our relationship with a child.

(Couture 2000: 96)

Ek is van mening dat ons nodig het om ‘pastorale versorging’ breër te beskryf. Gerkin (1997:88) sê dat pastorale versorging die sorg van mense is deur die ‘ups’ en die ‘downs’ van die lewe. Pattison (soos aangehaal in Graham 1996:51) beskryf dit as volg:

The subject of care is shifting from that of a self-actualized individual for whom care functions primarily at times of crisis towards one of a person in need of nurture and support as he or she negotiates a complexity of moral and theological challenges in a rapidly-changing economic and social context.

(Graham 1996:43)

In my siening van die kerk en sy omgang met mense is pastorale versorging baie breër: Dit moet insluit **ondersteuning in traumatiese omstandighede en aanmoediging in situasies wat ‘n uitdaging stel**. Pastorale sorg sluit ook iemand in wat bereid is om **onvoorwaardelik te luister**. ‘n Geleentheid om moeilike keuse te bespreek en meer ingeligte keuse te kan neem. Pastorale sorg is verder ook die **sorg wat in ‘n groepsverband beleef** kan word. Dit is die saam loop saam met mense in alledaagse lewe, die hand vashou in moeilike tye, die hand op die skouer in eensaam tye en die omhels van gebroke mense.

Ek ondersteun die gedagte van **sorg saam met** mense en nie **sorg vir** mense nie. Kotze en Kotzè (2001:7) verwoord dit soos volg:

A commitment to do pastoral care as participatory ethical care immediately challenges us not to care for but to care with people who are in need of care.

Wanneer dit kom by die sorg saam met mense, in my geval is hierdie mense kinders, help en inspireer die narratiewe benadering my om breër te kyk na pastorale versorging.

2.4 DIE GEBRUIK VAN NARRATIEWE BENADERING IN DIE PASTORALE VERSORGING VAN KINDERS

Die gebruik van die narratiewe benadering in die pastorale versorging van kinders het my gehelp om weg te beweeg van die algemene manier van hantering van kinders se probleme na ‘n anderse en meer unieke benadering. Wanneer volwassenes tot die insig kom dat kinders ook moeilike tye, eensaamtye en gebrokenheid beleef, is hulle reaksie dat dit ‘n **ernstige** saak is wat met die nodige **éren** hanteer moet word. Kinders word dus beraad sonder om hulle kindwees te erken. Dit bly ‘n volwasse benadering wat die pastorale versorging in traumatiese

omstandighede as 'n **ernstige** saak gesien. Volgens Freeman, Epston and Lobovits (1997:3) sal kinders dit egter anders wil hê:

Given a choice, most children prefer to interact in a playful way. Serious discussion and methodical problem-solving may impose on children's communication, shutting out their voices, inhibiting their special abilities, knowledge and creative resources.

Hier skep die idees rondom die narratiewe benadering baie geleenthede vir 'n benadering waar daar steeds met ernstige probleme gewerk word, maar op 'n 'playful' manier. Kinders kry dus die geleentheid om op 'n vlak waar hulle gemaklik voel die probleem te hanteer. Die vraag ontstaan hoe lyk die narratiewe benadering en watter beginsel is ter sprake om hier die 'playfulness' te versterk. Om hierdie vraag te antwoord sal dit belangrik wees om kortliks na die narratiewe benadering te kyk en sekere idees uit te lig.

Freeman, Epston en Lobovits (1997:15) sê dat die begrip narratief veronderstel 'listening to and telling or retelling stories about people and the problems in their lives' Hulle gaan verder en verduidelik die strategie wat narratief gebruik:

Narrative therapy employs a linguistic practice called externalization which separates persons from problems. Separating the problem from the person in a externalizing conversation relieves the pressure of blame and defensiveness. Instead of being defined as inherently being a problem, a young person can now have a relationship with the externalized problem.

(Freeman, Lobovits & Epston 1997:15)

Vandat ek begin gebruik gemaak het van eksternaliserende gesprekke is ek aangenaam verras. Kinders koop maklik en met entoesiasme in op ge-eksternaliseerde gesprekke. Die beginsel dat die probleem buite hulself geplaas word maak dat hulle nie aanvallend is nie. Ek het ervaar deur iets soos ongelukkigheid te eksternaliseer en te objektifeer dit nie alleen kinders help om hulle probleme oop te maak vir bespreking nie, maar dit maak ook sulke gesprekke genotvol. Wanneer kinders sulke gesprekke geniet, sal hulle soms self sulke gesprekke inisieer. Die volgende beskrywing van eksternalisering som my ervaring daarvan op.

It has continued to astonish us how resourceful, responsible and effective children can be in facing problems! Externalizing language allows a **lighthearted approach** to what is usually considered serious business. Playfulness enters into a family therapy when we narrate the relationship between a child and a problem.

(Freeman, Epston & Lobovits 1997:15)

Ek is van mening dat daar 'n behoefte is aan 'n speelse manier van pastorale versorging saam met kinders. Ons het nodig om in ons benadering 'n '**lighthearted approach**' in te werk wat beskryf kan word as '**playful**' of speels.

Playful approaches in narrative therapy direct the focus away from the child as a problem and onto the child-problem relationship in a way that is meaningful for adults as well as intriguing, not heavy-handed or boring for children.

(Freeman, Epston & Lobovits 1997:16)

Alhoewel die beginsel van eksternalisering 'n belangrike deel uitmaak van die Narratiewe benadering tot pastorale terapie is daar ook ander idees wat moet vermeld word. Die gebruik van vrae om die 'telling and the retelling' van die storie te bevorder, is ook van belang. Die narratiewe beginsels het in my praxis veral 'n leidende rol wanneer dit kom by briefskrywing. White (1988:37) verduidelik dat daar verskillende tipes vrae is wat gebruik kan word. Hierdie groepering van vrae en die doel van vrae is baie nuttig en dus verduidelik ek dit kortliks.

2.4.1 **Narratiewe vraagstelling**

Binne die narratiewe benadering word daar gebruik gemaak van relatiewe invloed vrae. Hierdie vrae word gebruik om twee verskillende beskrywings van die probleem navore te laat kom. Die eerste beskrywing is gefokus op 'n probleem se invloed op die persoon en die tweede beskrywing fokus op die persoon se invloed op die probleem. (In hoofstuk 3 word voorbeeld hiervan bespreek.) (White 1988:37)

White (1988:38) verduidelik die resultaat van hierdie tipe vrae as volg: 'I have consistently found that relative influence questioning, of itself, precipitates significant changes that are empowering.'

Morgan (2000:51) verduidelik ook vrae wat unieke uitkomste navore bring. Unieke uitkomste is gebeure wat buite die sfeer van die dominate probleem staan. Hierdie gebeure word baie keer oorgesien of net in die verbygaan genoem. Die terapeut se taak is om hierdie gebeure navore te bring deur vrae wat die unieke uitkomste verwoord en verbreed (Morgan 2000:54). Twee tipes vrae kan onderskei word in hierdie verwoording en verbreding van unieke uitkomste naamlik: Landskap van aksievrae en landskap van identiteitvrae .

Landskap van aksie word gekonstrueer deur ervarings en gebeure wat aan mekaar gehak word deur 'n sekere storielyn. Die terapeut nooi dan die kliënt om te reflekteer op hierdie ervarings, gebeure en uineke uitkomste wat beskryf is. Vervolgens word daar gekyk na wat hierdie gebeure van die persoon sê, dit wil sê die landskap van identiteit. (Morgan 2000:60-61) (Voorbeeld hiervan word in hoofstuk 3 uitgelig)

2.4.2 'Re-membering map'

White (2002:8) leen die idee van 'Re-membering' by Barbara Meyerhoff, maar ontwikkel die idee verder en maak die idee deel van narratiewe praktyke. White is van mening dat mense se identiteit gevorm word deur wat hy noem 'n 'Club of life'. Al die mense waarmee ons elke dag te doen kry en ken, is deel van ons 'Club of life'. In ons klub is daar mense wat ons doelbewus deel van ons lewens gemaak het. Daar is ook mense wat deel van ons klub is wat nie op ons uitnodiging of keuse deel is nie, maar uit die verloop van die lewe. Daar is ook verskillende vlakke in hierdie 'club of life'. Mense wat 'n groter invloed het op ons ervaring van onsself het 'n hoër vlak in ons 'club of life'. White (2002:8) gee aan kliënte die keuse om te kies wie hulle deel van hulle klub wil hê en wie se lidmaatskap hulle wil beëindig. Daar is ook vrae wat in die narratiewe benadering gebruik word om die 'Club of life' te versterk. Ek het gevind hierdie 're-membering' vrae is uiters effekief met kinders in briefskrywing. (Morgan 2000:99)

Uit my teologiese agtergrond is die gedagte van God as lid van ons 'Club of life' ook sinvol en behulpsaam en kom dit baie voor in my werk. In die volgende hoofstukke (Hoofstuk 3 en 4) beskryf ek my werk met kinders. Dit sal duidelik word dat my werk met kinders 'n sterk evangeliese benadering en fokus het. Hierdie benadering sluit aan by die idee dat God deel van ons klub is. Kinders word op verskeie maniere aangemoedig en begelei om te besef: 'God is lief vir hulle, Hy los hulle nooit alleen nie en Hy hulle wil help'. Casey in Patton(1993:27) is van mening dat 'Caring ... implies remembering'. Patton (1993:28) haal verder ook vir Saliers aan wat God se sorg vir ons as volg beskryf.

In remembering us and all those in any adversity, God acts out of the compassion and covenant with which the whole creation was loved into being.... Like all generations before and after us, we need to learn the remembrance of God and to call upon God to remember us.

God kan dus deel van hulle ondersteuningsraamwerk en ‘club of life’ wees.

Vrae rondom ‘club of life’ maak dit ook moontlik om ruimte te skep om God deel te maak van gesprekke. Griffith (1994:124) verduidelik dit as volg:

I am attempting to make the therapy space open enough for the most significant conversations to be heard and understood, and for the most significant others to be included in the construction of meaning, even when that significant other may be the Other, who is known by many names, who some call God.

Hierdie idees sal deurgaans in die werk navore kom.

2.5 OPSOMMING VAN HOOFTUK

In hierdie hoofstuk het ek myself theologies geposioneer en ek het benadering en diskourse bespreek. Ek het ook ‘n raamwerk probeer skep vir die narratiewe praktyke waarby ek betrokke is. Die beginsels in hierdie hoofstuk soos byvoorbeeld evangelies-kontekstuele en narratiewe idees is die raamwerk van my werk, maar beslis nie die wese van my werk nie. Ek is baie gemaklik om die teorie te bespreek en aan te beweeg na my werk saam met kinders.

Ek beleef Couture (2000:49) se woorde as my eie.

God claims us morally and spiritually on behalf of children to whom we are biologically and nonbiologically related.

Hierdie eis wat God aan my stel ten opsigte van kinders is nie een wat in teorie tot stand kom nie, maar een wat in die praktyk leef.

Vanuit hierdie benadering en posseering is die model ontwikkel wat in die volgende hoofstukke bespreek word. Dit is belangrik vir my om uit my praktyk na my teorie te verwys. Die lezers sal agterkom dat ek ‘n keuse maak om nie van bylae gebruik te maak nie. Ek kies om die werk wat gedoen is saam met kinders deel van die teks self te maak.

HOOFSTUK 3

DRAMA IN DIE TOILETTE: LOOSIT AS 'N MODEL VAN PRAKTYK

3.1 BEGINSELS WAT AS BELANGRIK BESKOU WORD IN DIE MODEL

Uit my behoefte om 'n dinamiese, effektiewe model vir die bediening van Laerskole te skep, het ek self met sekere konsepte begin rond speel. Die konsepte het stadig begin ontwikkel en het ek begin om al die konsepte saam te voeg en 'n model te skep. Die beginsels wat belangrik is vir die gebruik van hierdie model word volgens kortliks bespreek.

3.1.1 Relevant ten opsigte van kinders

Ek ondersteun die kontekstuele teologie wat die belangrikheid van die mens se belewenis en ervaring onderstreep. West (2001) se idees dat nie net die konteks van die Bybel nie, maar ook die konteks van vandag in ag geneem moet word in ons werk met die Bybel is vir my baie sinvol. Hierdie beginsel in my werk met kinders is nog meer van waarde. Soos reeds verduidelik is, word die wêreld van die kind meestal nie in ag geneem nie en word die kind, as mens, se probleme nie geag of hanteer nie.

Volgens Bosch (1991: 423) is die verskil tussen kontekstuele teologie en tradisionele teologie dat, tradisionele teologie is teologie wat van bo af kom terwyl kontekstuele teologie van onder af kom.

Daarom voel ek dat enige sinvolle model, 'n model sal wees wat by die kind self begin. Waardes, idees en beginsels wat aan kinders geleer word moet nie net relevant word soos hulle ouer word nie, maar dit moet as kind vir hulle sinvol wees en ook bruikbaar wees. In hoofstuk 2 het ek reeds 'n aanhaling van Riet Bons-Storm (1998:23) gebruik en ek wil graag hierdie aanhaling herhaal omdat dit so relevant is: 'Children can be educated in faith not only as 'future consumers' of this faith **but also as a person**'. Kinders is mense met krisisse en probleme. Enige aanbieding wat vir kinders gedoen word moet dus so hanteer word. Hierdie beginsel maak die keuse van temas wat aangebied word van kardinale belang. Verder moet daar gedurig krities na die uiteensetting van so 'n program gekyk word.

Ten einde verder die noodsaaklikheid van relevansie ten opsigte van die kinders se konteks en ervarings in gedagte te hou, was dit ook vir my belangrik om kennis te neem van kinders se ontwikkelingsfases tydens die ontwikkeling van 'n model vir pastorale versorging saam met kinders. Kinders bevind hulself in 'n unieke ontwikkelingsfase, wat heelwat anders is as die van volwassenes. Dit is belangrik wanneer ons met kinders werk dat ons hulle ontwikkelingsfases sal verstaan en in berekening bring. Gevolglik sal ek kortliks die ontwikkelingsfases van kinders bespreek.

3.1.1.1 *Die ontwikkelingsfases van kinders*

Daar bestaan verskeie ontwikkelingsteorieë en alhoewel dit nie die fokus van hierdie studie is nie, kan dit sinvol wees om sommige van hierdie teorieë te noem. Die ontwikkelingstadiums wat vir hierdie studie relevant is, is in 'n minder mate kleuterjare en adolessensie. Die bespreking gaan fokus op die middelkinderjare, want die grootste aantal kinders in die gehoor bevind hulle in hierdie stadium van ontwikkeling.

a) Verskillende ontwikkelingsteorieë

Een van die bekendste ontwikkelingsteorieë is seker die teorie van die vader van die Sielkunde, Sigmund Freud. Freud se psigosekseule ontwikkelingsteorie deel die ontwikkelingsfases in 5 stadiums naamlik: die orale stadium, die anale stadium, die falliese stadium, die latente stadium en die genitale stadium (Louw 1991:52 –59).

Erikson se teorie skep 'n beter beeld van die mens. Hy fokus meer op die bewuste as op die **id** se drange. Hy beskryf die ontwikkeling in agt verskillende sintenses, naamlik hoop, wilskrag, doelgerigtheid, bekwaamheid, betroubaarheid, liefde, sorgsaamheid en wysheid (Louw 1991:60 –66).

Die Leerteoriebenadering berus op die aanname dat gedrag hoofsaaklik aangeleer word. In hierdie benadering kan daar onderskei word tussen verskille teorieë naamlik die klassieke kondisionering teorie (Pavlov) en waarnemingsleer (Bandura).

In die kognitiewe benadering, net soos in die leerteorie, kan verskillende teorieë onderskei word. In sommige word die ontwikkeling van kognisie verduidelik soos in die teorieë van Piaget en die neo- Piagetiane, terwyl ander teorieë spesifieke aspekte van kognisie soos taal, intelligensie, geheue, probleemoplossing en aandagskenk toelig (Louw 1991:74).

Die laaste benadering wat ek wil noem, is die Humanistiese benadering. Hierdie benadering poog om die mens in sy totaliteit te beskryf. Frankl en Allport is van die invloedrykes wat hierdie benadering betref (Louw 1991:90-99).

Na my mening is al hierdie benaderings belangrik wanneer daar met kinders gewerk word. Elke benadering beklemtoon 'n sekere faset en elkeen het sy eie invalshoek wat 'n sekere area van ontwikkeling meer aan die lig bring as ander. In my werk met kinders gebruik ek 'n kombinasie van hierdie benaderings en ook ander teorieë. In die volgende bespreking gaan ek die ontwikkelingsfase wat relevant is vir hierdie studie, bespreek. Ek gaan dit nie aan die hand van enige van die teorieë doen nie, maar ek kies om net sekere belangrike eienskappe uit te lig.

b) Kleuterjare

Baie laerskole het deesdae 'n Graad R-klas. Hierdie klas word as 'n voorbereidingsjaar vir die laerskool gesien. Die meeste kinders in die groep is in die ouderdomsgroep vyf tot ses jaar. In baie laerskole funksioneer die Graad R-klas saam met die skool en woon hulle ook saalbyeenkomste by en word dus blootgestel aan **Loosit** - my model van praxis. In my bespreking van die kleuterjare wat vanaf twee jaar tot ses jaar gaan ek primêr fokus op vyf en ses jariges.

In hierdie fase is kinders woelig en is altyd aan die beweeg, maar word nog maklik moeg. Spierontwikkeling vind plaas, maar koördinasie is nog swak. Hulle benodig 'n verskeidenheid aktiwiteite. Hulle verstaan alles letterlik en dus is hulle denke baie konkreet. Sosiaal is hulle selfgesentreerd, maar wil ook die guns van ander hê. Hulle eksplloreer die wêreld deur spel en leer deur spel. Hulle emosies wissel baie en is redelik intens, hulle sukkel ook met baie vrese (Louw 1991:243-319).

c) Middelkinderjare

Middelkinderjare is die tydperk tussen ongeveer die sesde en twaalfde lewensjare. Dit is 'n tydperk van relatiewe rustigheid en kalmte tussen vinnige ontwikkeling van sowel die voorafgaande kinderjare sowel as die daaropvolgende adolossente jare. Hierdie groep is die meerderheid in Laerskole.

Behalwe vir kindersiektes is hierdie die gesondste jare van lewe. Kinders in hierdie fase is nog aktief. In hierdie tydperk vergroot kinders se wêreld. Hulle leer lees en skryf en is leergierig. Hulle denke is nog konkreet. Hulle is nuuskierig, kreatief en hulle geheue is goed. Sosiaal hou hulle van groepe van hulle eie ouderdom en wil behoort aan 'n groep. In die eerste gedeelte van die fase (6-8 jaar) geniet kinders nie so seer kompeterende aktiwiteite nie, maar later geniet hulle kompetisies. Die fase is ook bekend vir heldevorming. Die meeste van hulle vrye tyd word gespandeer aan spel en vermaak. Kinders ontwikkel ook in hierdie fase 'n regverdigheidsin. In hierdie fase begin hulle humor geniet en gebruik. Emosioneel is kinders nog onseker en soek hulle aanvaarding en goedkeuring van volwassenes en hulle portuurgroep. Tog gee hulle redelik maklik uiting aan hulle gevoelens, alhoewel hulle baie versteekte vrese en onsekerhede het. (Louw 1991: 323-388)

d) Adolessensie

Adolessensie is die ontwikkelingstadium tussen die kinderjare en volwassenheid. Die aanvangsouderdom van adolessensie is tussen 11 en 13 jaar. Fisiës gaan kinders deur baie veranderings, inwendig en uitwendig. Hierdie fase gaan baie keer gepaard met moegheid. Hulle bevraagteken alles en beweeg meestal weg van die gesin. Groepsdruk speel 'n bepalende rol en verhoudings met die teenoorgestelde geslag word gebou. Emosioneel vind daar geweldige wisselinge plaas en selfbeheer is min. Kinders oorreageer dikwels terwyl baie sukkel met 'n lae selfbeeld (Louw 1991: 393-467).

e) Die betekenis van die ontwikkelingsfases vir hierdie werk

Alhoewel dit vir my baie belangrik is om kinders as mense te sien wat probleme, teleurstellings en krisisse net so intens beleef soos ander, is dit tog belangrik om uit te lig dat kinders mense is in 'n unieke fase van hulle lewens. Hierdie unieke fase, die fase van ontwikkeling, speel 'n

besliste rol in hierdie model. Dit sal egter onmoontlik wees om die invloed daarvan volledig te ontleed. Vervolgens noem ek 'n paar aspekte as voorbeelde:

- Die taal wat gebruik word in drama's. Die taal moet eenvoudig en konkreet wees om verwarring te voorkom.
- Die tempo van die drama. Dit is belangrik om die drama nie te vinnig laat gebeur nie.
- Die intensiteit van die drama moet afgewissel word met humor want kinders is nie gewoond aan of geskik vir intense besprekings rondom probleme nie.
- Die drama moet uit verskillende momente bestaan omdat konsentrasie beperk is.
- Daar moet gedeeltes in die drama wees waar die kinders self aktief betrokke is.
- By die nasorg is dit belangrik om die verskillende fases van ontwikkeling in ag te neem in die beatwoording van briewe huis omdat kinders in die fase waarin hulle vaardighede soos lees en skryf aanleer.

Die belangrikheid van die ontwikkelingsfase van die kinders moet nie onderskat word nie, tog is 'n kind ook 'n mens. Hy of sy is nie minder as 'n mens net omdat hulle fisies kleiner is nie, en nie 'n finansiële bydrae tot die samelewing lever nie. Ons moet dus kinders as mense sien en hanteer en waarhede wat aan hulle geleer word moet relevant vir hulle lewens wees in die fase waarin hulle is. Nog 'n beginsel wat belangrik is vir die model, is humor.

3.1.2 Humor

Pattison (1993:169) is van mening dat humor en die vermoë om te lag een van die aspekte is wat die mens van diere onderskei. Humor is deel van menswees wat deur sekere mense gereduiseer word tot 'n beperkte area van hulle lewens. Ander mense gebruik humor en spitsvondigheid om situasie te ontlont en die wêreld om hulle vir hulself en vir ander 'n aangename plek te maak.

In my werk met kinders het ek agtergekom dat kinders, soos ander mense maar nog meer, van lag hou. Kinders, meer as volwassenes, is geneig om nie van swaar gesprekke met intense inhoud te hou nie. Pattison (1993:184) is van mening dat sulke swaar pastorale gesprekke sonder humor en lag onmenslik kan word:

Where all is given up to serious planning for people's good and to sober intense individual encounters, where there is no ghost of a smile, pastoral care may be in danger of becoming inhuman.

Pattison (1993:170) is verder van mening dat humor en lag deel moet wees van goeie pastorale sorg:

Like failure, laughter is so much a part of human experience that it is difficult to contemplate anything approximating to good total pastoral care which finds no place for it.

Ek dink deel van kindwees is 'n speelsheid. Dit was vir my belangrik om 'n model te ontwikkel wat by hierdie aspek van die kindwees inskakel, self wanneer ernstige probleme hanteer word. Humor help my om by die kind in sy/haar konteks te begin. Hierdeur word die res van die drama meer as net 'n preek wat van bo af kom.

Humor in die projek word gebruik om die kinders betrokke te kry en hulle aandag te trek. Die humor wat beskryf kan word as toilethumor, word gedoen sodat dit vir die kind snaaks is. Dit is belangrik om die humor deurgaans te herhaal en sodoende die gehoor, wat in die geval die kinders is, te betrek. Humor het ook die vermoë om ons anders te laat kyk na dinge om ons:

I believe humour has the ability to help people think outside their usual realms and in this way it can create a sense of freedom from taken-for-granted beliefs, ideas and over-seriousness. Humour has the ability to show people they are not totalised by the problem and often helps people relax and experience positive physical effects.

(Murphy 1997:2)

Pattison (1993:169) sê die volgende van humor:

Where it enters in, lives and situations can be transformed and transfigured, even if only temporarily, and the richness of new life in solidarity with others seems possible.

Alhoewel dit eens is dat humor die vermoë het om ons en ook kinders te laat ontspan en verandering te beweeg te bring, is daar tog die kulturele idee dat Christenskap en ons werk met kinders hiermee 'n ernstige saak is. Baie sien humor as onvanpas in pastorale sorg:

It seems sad and puzzling that Christianity appears to have missed out to a large extent on the gift of humour and laughter in pastoral care.

(Pattison 1993:173)

My gevoel is dat daar 'n besliste plek is vir humor in Christenskap. Humor het ook sy gevare. Dit kan byvoorbeeld mense se ervarings en menswees minimaliseer. Tog weerspieël humor en lag die werklike ervaring van pastorale sorg.

With the laughter comes an authentic experience of pastoral care which makes present life endurable and new life possible.

(Pattison 1993:173)

Ek ondersteun hierdie idee van humor en pastorale sorg. Ek is van mening dat daar in pastorale versorging humor en lag moet wees. Verder is ek van mening dat daar in humor en lag ook pastorale versorging is.

In die lig hiervan beskou ek humor en lag as deurslaggewend vir hierdie projek. (Vir 'n voorbeeld sien DVD-Humor.)

3.1.2.1 *Speelsheid as 'n deel van humor*

In hierdie model word daar gebruik gemaak van meer as humor - daar is 'n aspek wat beskryf kan word as 'n speelsheid. Hierdie speelsheid wat reeds in hoofstuk 2 bespreek is hang nou saam met die gebruik van narratiewe idees. Eksternalisasie en narratiewe vraagstelling versterk die idees van speelsheid.

In die bespreking van die uiteensetting van **Loosit** as 'n model gaan die speelsheid navore kom en veral in die logo, poppekas en die musiek. Die beginsels van relevanteid en humor is verweef in my model van praxis.

3.2 DIE UITEENSETTING VAN LOOSIT AS 'N MODEL

Loosit is 'n dinamiese model met 'n verskeidenheid van fasette. In hierdie volgende gedeelte gaan ek probeer om die model in al sy fasette te verduidelik.

3.2.1 'n Algemene oorsig van die model

Loosit is die model wat ek ondersteun in die pastorale versorging van Laerskool kinders.

Loosit se missie is: Om 'n dinamiese, relevante en effektiewe kinderbediening, gekenmerk deur drama, wat fokus is op Laerskole van stapel te stuur.

Loosit se hele konsep is toilette. Die stel is in die vorm van skoolkleedkamers. Daar is verskeie redes waarom kleedkamers gebruik word soos byvoorbeeld: dit trek onmiddellik aandag en bied die potensiaal vir humor. Dit is by meeste kinders bekend en deel van hulle leefwêreld. Kleedkamers is ook 'n plek waar kinders se lewens soms op 'n negatiewe wyse beïnvloed word. Dit is gewoonlik die plek waar kinders rook, baklei, pornografie sien, maar tog beleef kinders toilette ook as 'n veilige en privaat plek. Baie kinders gaan kruip weg in die kleedkamers as hulle hartseer of bang is. Kinders is ook geneig om baie openlik te gesels in kleedkamers.

3.2.2 Die naam en logo

Die projek se naam is **Loosit**. Vele name is oorweeg voordat daarop **Loosit** besluit is. Die naam is dubbelsinnig en ook humoursties. Dit is 'n kombinasie tussen 'Loo' en 'sit'. Dit kan ook verstaan word as 'Loose it' wat beteken verloor dit. Die dubbelsinnigheid word meestal waardeer onderwysers en nie soseer deur die kinders nie, omdat dit meestal deel is van 'n humorvlak wat in 'n latere ontwikkelingsfase geniet word.

Die logo (sien teenoorgestelde bladsy) word deur kinders geniet. Weer eens word daar gebruik gemaak van humor omdat dit die speelsheid navore bring.

3.2.3 Die toneelstuk

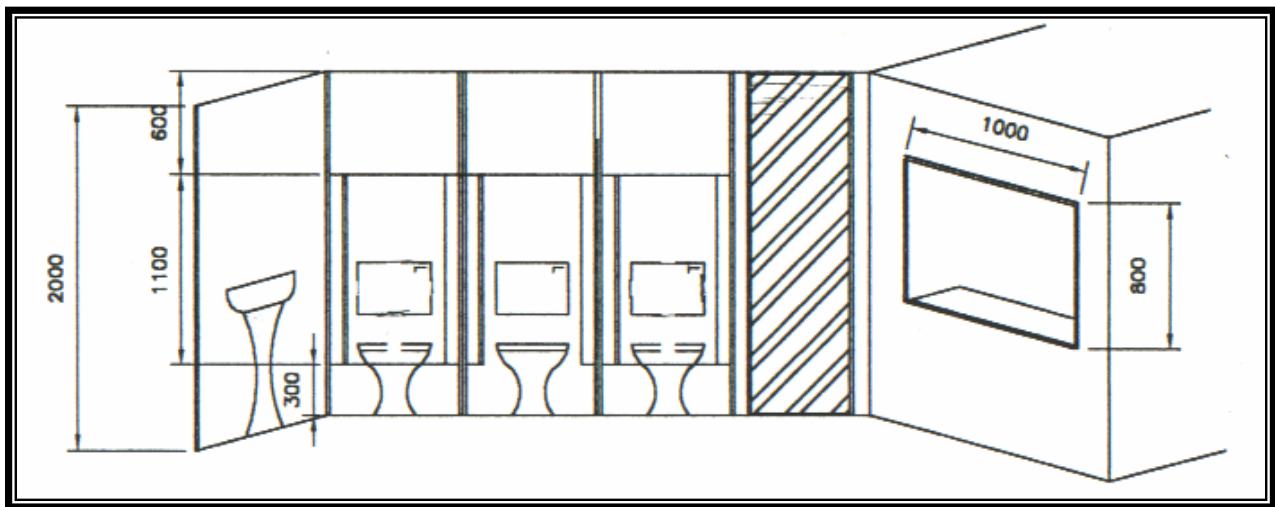
Loosit model is 'n model vir pastorale versorging wat poog om op 'n langtermynbasis vir kinders aangebied te word. Die idee is om 'n reeks van vyf of meer, vyf en twintig minute lange toneelstukke oor 'n tydperk van 'n jaar by 'n skool aan te bied. In hierdie toneelstukke is die kind en sy/haar konteks vir ons uiters belangrik. Hier kom die idees rondom die kontekstuele teologie wat bo reeds bespreek is, weer vir my navore. 'n **Loosit** program sal eers begin met humor. Die humor sal die eerste vyf minute wees soos byvoorbeeld, 'n karakter wat nie

toiletpapier het nie en probeer om toiletpapier in die hande te kry. Deurgaans word die humor herhaal. Daarna sal daar 'n drama wees waarin 'n probleem, waarmee kinders sukkel en kan identifiseer, uitgebeeld word. Meestal word **Loosit** opgevoer vir 'n hele skool in 'n saal, en dus wissel die kinders van ouderdomme 5 tot 13 jaar. Daar word ook gebruik gemaak van 'n poppekas en ander karakters. Deel van die model is 'n opvolgsisteem wat kinders die geleentheid gee om te skryf. Hierdie opvolgsisteem sluit ook in dat die kinders brieve terug ontvang.

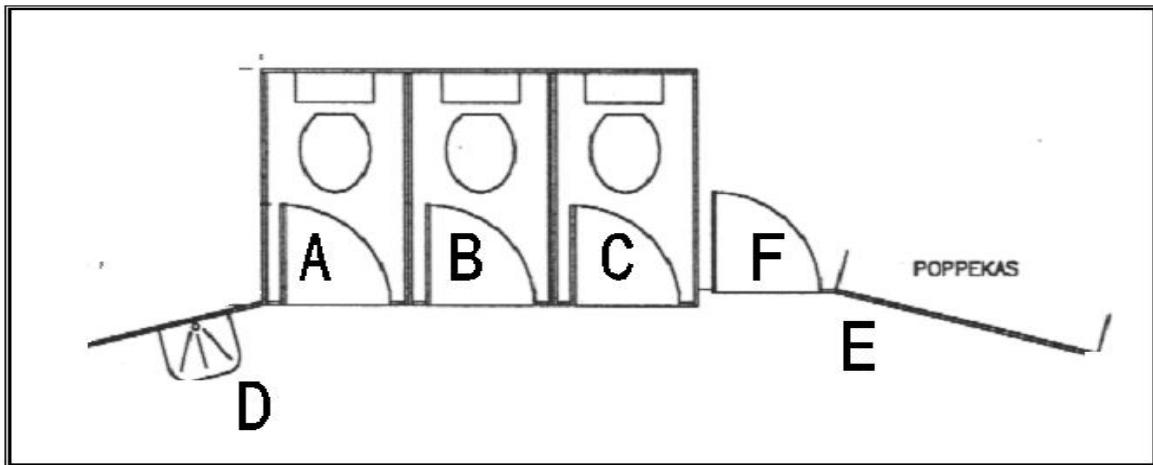
3.2.3.1 Die stel

Die stel is nie die hart van hierdie projek nie, maar dit bring verskillende elemente van hierdie projek bymekaar. Dit is so ontwikkel dat dit onmiddellik aandag trek. Die humor in die projek word ook moontlik gemaak deur die stel. Hoewel dit mag voorkom asof dit net 'n weergawe van openbare geriewe is, is die stel goed deur dag en het unieke eienskappe om die dramas te versterk en te verbeter. (sien teenbladsy vir foto, sowel as DVD en CD)

a) Ontleding van die stel

Die stel bestaan uit drie toilette, 'n wasbakgedeelte, 'n deur en 'n poppekasgedeelte. Die argitektekeninge van die stel behoort aan die leser die opset meer duideliker te maak. Wanneer daar van bo af na die stel gekyk word, lyk dit soos volg.

A, B,C is die drie toilette.

D is die gedeelte by die wasbak waar dialoog tussen die karakters plaasvind.

E die gedeelte voor die poppekas en word meestal deur Oom Jani-Tor gebruik.

F is die ingang waardeur die verskillende karakters wissel.

Soos reeds genoem bestaan die eerste vyf minute van die drama uit humor. Hierdie humour vind meestal plaas rondom A, B en C. Dit is gewoonlik 'n kombinasie tussen toilethumor en situasiehumor. Die dramagedeelte van die projek waar die probleem uitgebeeld word vind plaas vóór die toilette en ook in die toilette. Wanneer onderwerpe wat sensitief en persoonlik van aard is, word dit bepreek deur karakters wat in die toe toilette sit soos bv: wanneer 'n karakter 'n ander een vertel dat haar pa drink en haar ma slaan. Dit maak die hantering van die probleem minder konfronterend. Die deure van die toilette is effens kleiner as wat gevind sal word by gewone kleedkamers. Dit maak dat akteurs se bene gesien kan word alhoewel hulle in die toilette is. (sien DVD en CD)

b) Die klank en beligting

Die oomblik as akteurs agter sekere voorwerpe of vanuit byvoorbeeld die toilette moet praat, word klank 'n groot probleem. Dus word daar gebruik gemaak van 'n klanksisteem

wat bestaan uit vyf koordlose mikrofone. Hierdie stelsel maak dat die drama natuurlik kan voortgaan sonder die steuring van mikrofoondrade. (sien teenbladsy vir foto, sowel as CD) Daar word gebruik gemaak van buisligte om die stel te verlig. Verder help die buisligte om skaduwees op die stel te voorkom.

c) Die hantering van die stel

Die stel is gebou dat dit binne tien minute opgeslaan kan word en binne vyf minute afgeslaan kan word. Die panele word deur skaniere aanmekaar vas gesit. Die panele se raamwerk is gemaak van hout terwyl dit oorgetrek is met seil. Die panele is ook geverf om die verlangde effek te kry. Dit is dus lig en maklik draagbaar. Daar word ook van plastiektoilette gebruik gemaak om die vervoer te vergemaklik. Die stel pas in 'n sleepwa wat 2 meter hoog is, 3 meter lank en 2.5 meter breed. Dit is dus baie gerieflik om die stel te vervoer en te gebruik. (sien teenbladsy vir foto, sowel as CD)

3.2.3.2 Die karakters

Daar word ook gebruik gemaak van 'n poppekas. Deur die poppekas poog ons om die verskil in ontwikkelings fase te ondervang. Kenners van ontwikkelingsfase is dit redelik eens dat kinders se denke baie konkreet begin en dat kinders sukkel om abstrakte denke en idees te hanteer. Dit maak dat kinders iets sal waarnem en beginsel daaruit kan leer, maar dat hulle nie noodwendig die vermoë het om hierdie idees in praktiese aksies om te sit nie. Kinders is in die proses om die vermoë tot abstrakte denke te ontwikkel. Daar is nie eenstemmigheid tussen geleerde desoor die ouerdom waarop hierdie vaardigheid bemeester word nie. Dit is wel duidelik dat kinders sukkel met abstrakthede (Louw 1991:332-334). Die poppekas karakters se dialoog is so ontwikkel ten einde abstrakhede te vermy en meer met konkrete idees te werk.

Die poppekaskarakters sal die probleem wat in die drama uitgebeeld is bespreek op so 'n manier dat dit makliker is vir die kleiner kind om die dilemma te verstaan. Die poppekaskarakters sit ook die vraag rondom oplossings en antwoorde op die tafel. Lavatri en Longdrop is ons poppekaskarakters.

a) Lavatri en Longdrop

Lavatri: Sy is 'n poppekaskarakter en is altyd besig om iemand jammer te kry en is gedurig bekommerd oor iemand. Sy is uiters bedagsaam en baie sensitief. Sy probeer altyd die regte dinge sê, maar het nie al die antwoorde nie. Sy probeer altyd dinge eenvoudig maak sodat sy dit kan verstaan. (sien teenbladsy vir foto, sowel as DVD en CD)

Longdrop: Hy is 'n poppekaskarakter en hou van grappies en lag soms te maklik. Hy dink nie voor hy praat nie. Hy wil altyd snaaks wees en vir alles lag. Hy terg gedurig vir Lavatri en soms word sy baie kwaad vir hom. (sien teenbladsy vir foto, sowel as DVD en CD)

b) Oom Jani-Tor

Oom Jani-Tor: Die hoofkakarter is Oom Jani-Tor. Oom Jani-Tor is die skoonmaker wat aan die einde van 'n skooldag die toilette kom skoonmaak Alhoewel dit oor die algemeen 'n vrou se werk is om toilette skoon te maak is 'n keuse om hier 'n man te gebruik.

Die laaste dertig jaar het die feministiese beweging 'n stem geword wat gehoor word vir die regte van vroue. Cozad Neuger en Poling (1997:25) beskryf dit as volg:

Consequently, feminist theory and practice is not just about women's experiences and women's rights but also about dismantling systems of power arrangements and stereotyped role limitations for women and men.

Gilligan (1982:18) verduidelik dat die verskillende rolle waarvoor mans en ook vrouens groot gemaak word, beperk nie net vrouens nie maar ook mans. Mans word beperk deur sosiaal voorgeskryf te word om meer direktief te wees en dus ook minder versorgend. Vrouens word weer gesien as versorgend en sagter. Gilligan verwys daarna as 'the goodness of women, their care and sensitivity to the needs of others' (1982: 18). Die keuse van Oom Jani-Tor is 'n dekonstruksie van geslagsrolle en die beperkte denke wat bestaan: Dat mans geskik is vir sekere werke en vrouens vir ander. Hier word anders gewerk met die hele idee van geslagsrolle. Ek dink nie kinders se denke is so gestruktureerd rondom geslagsrolle dat hulle die konsep bevraagteken nie, tog voel ek Oom Jani-Tor help kinders om geslagsrolle te dekonstrueer. (sien teenbladsy vir foto, sowel as DVD en CD)

'n Ander rede waarom daar gekies is om Oom Jani-Tor deel van die drama te maak is dat baie van vandag se kinders nie 'n voorbeeld het van 'n 'naby' mansfiguur wat deel is van hulle wêreld nie. In die meeste enkelouergesinne is die pa afwesig en baie kinders word groot sonder die voorreg van 'n verhouding met hulle biologiese pa's. In ander gevalle is die pa's wel betrokke in die gesin, maar as gevolg van werk afwesig. Cozad Neuger (1997:54) sê dat: 'Men have no time. Between commutes and long work hours, men have no time....' Kinders het tyd saam met pa's nodig. Deur die hoofkarakter 'n man te maak wat tyd het om met kinders te praat, word daar iets van hierdie groot leemte in baie kinderharte gevul. Hierdie karakter kompenseer beslis nie vir die nood van kinders aan pa's nie, maar stel tog kinders bloot aan 'n ander ervaring.

Oom Jani-Tor dra altyd sy oorpak met 'n mop en emmer in die hand. Hy praat gedurig van sy vrou, Tannie Sani-Tor. Hy is nie deel van die poppekas nie, maar daar vind wel interaksie tussen hom en die poppe, Lavatri en Longdrop plaas. Hy doen die samevatting van die hele sessie. Hy nooi die kinders om vir hom te skryf. Hy leer die kinders gesonde waardes terwyl hy die toilette en die vloere skoonmaak. Oom Jani-Tor sal ook die briefies van die kinders gaan haal en hulle antwoorde uitdeel.

c) Die ander karakters

Daar is drie vaste karakters in die drama terwyl die res van die karakters van drama tot drama kan verskil. Die karakters wat kan verskil, speel gewoonlik die rol van skoolkinders. Hulle het skoolklere aan en beeld die probleem uit wat in die drama bespreek word. Die dialoog van hierdie gedeelte van **Loosit** word in Hoofstuk 4 bespreek.

3.2.3.3 Die gebruik van musiek en sang

Couture [2005: forthcoming] skryf dat musiek en sang die volgende funksies het in pastorale versorging en praktiese teologie:

- i) joining personal to corporate narratives,
- ii) transforming emotions,
- iii) crossing social and economic boundaries,
- iv) enacting non-market values.

Ek wil kortliks die volgende idees uitlig na aanleiding van Couture se werk en idees:

Musiek en veral sang het die vermoë om mense saam te voeg en bymekaar te bring. Ek beleef hierdie vermoë van musiek veral in my werk in laerskole. Wanneer kinders in 'n saal inkom en dit is chaos en beheer word verloor is die beste manier om kinders te kalmeer en bymekaar te bring, musiek. Net deur 'n liedjie te begin sing bring eenheid.

Couture [2005: forthcoming] beskryf haar ervarings na haar besoek aan Kamina, in die Demokratiese Republiek van die Kongo (DRC.) Sy vertel dat mense wat verplaas is deur oorlog en geweld, bymekaar kom en '[w]hen the people sing and dance together, the body rejoices and hope revives'. Sy beskryf hulle sang as 'n oorlewingstrategie wat die geleentheid skep om uiting te gee aan emosies.

Singing in such a way that one's whole body is engaged is dialysis for the soul; it reprocesses the raw emotions of suffering and trauma, giving them form and strength, often creating delight and joy. Singing, playing instruments, and dancing *is* African therapy.

[Couture 2005: forthcoming]

In my werk met kinders het musiek en sang ook 'n terapeutiese gebeurtenis geword. Dit is 'n geleentheid vir kinders om uiting te gee aan emosies op 'n sosiaalaanvaarbare manier. Kinders kry verder geleentheid om hulle eie menswees uit te leef. Dit is moeilik om hulle meeleving en entoesiasme in woorde om te sit. (Sien CD) Daar is kere wat ek kinders sien wat afgestomp is en teruggetrokke is, maar wanneer hulle sing is hulle spontaan en uitbundig. Musiek en sang word 'n alternatiewe manier van ekspressie. Couture [2005: forthcoming] gee 'n raak beskrywing van musiek as so 'n medium wanneer sy Suzanne Langer aanhaal:

[M]usic exists alongside language as an alternative expression of emotional life. Music is not secondary to language, but a process, like language, by which raw emotion takes on form in order to make expression possible.

In my werk met kinders sien ek nie net hoe musiek kinders help om uiting te gee aan emosies nie, maar ek beleef ook dat musiek sekere emosies skep en ander emosies transformeer. Couture [2005: forthcoming] beskryf dit as volg:

Singing does so by transforming the emotions. What are emotions? *Affect* refers to bodily changes that occur in response to stimuli, with or without awareness; *feeling*

refers to the awareness of affect; *emotion* is a complex mixture of personal memories and associations that are connected to feelings and affect. Singing in such a way that one's whole body is engaged is dialysis for the soul; it reprocesses the raw emotions of suffering and trauma, giving them form and strength, often creating delight and joy.

Dit is my gevoel dat musiek nog meer doeltreffend is met kinders, want kinders het minder inhibisies as volwasenes. Hulle word ook makliker geïnspireer. Kinders geniet nie net musiek nie, maar dit is verder 'n effektiewe en lekker manier om kinders waardes te leer. Musiek bevorder geheue. Dink maar net hoeveel makliker die woorde van liedjies gememoriseer word as die woorde van 'n gedig. Musiek en veral die tipe musiek wat in hierdie projek gebruik word, is ook speels en soms humoristies.

In **Loosit** funksioneer musiek op verskillende maniere. Daar is sekere liedjies wat Lavatri, Longdrop en Oom Jani-Tor sing. Hierdie liedjies bevestig die tema en ook die waarde wat in die drama weerspieël word. (Sien hoofstuk 4 vir meer inligting rondom waardes en temas).

'Beste Maats' is 'n voorbeeld van 'n liedjie wat Lavatri en Longdrop sing wat spesifieker relevant is vir die tema rakende maats. Vanuit die briewe wat ek van die kinders ontvang, blyk dit dat probleme wat kinders beleef rondom maats die grootste probleem vir kinders is. In hoofstuk 4, waar kinders se probleme volledig bespreek word, gaan daar spesifieker gekyk word na kinders en hulle verhouding met maats. (sien DVD)

Beste Maats

musiek en liriek: I. Stander
(CD: Eenvoudig die Waarheid! deur C-Kruis –kidz)

Longdrop:

Jesus, ek is verskriklik lief vir U
U maak my bly al maak my maats
my hart soms seer
U is die een wat verstaan
dat dit slegs is om te verloor
Maar ek weet, ek en U
maak saam 'n wenspan.

Lavatri:

Jesus, ek is verskriklik lief vir U,
U Bly my vriend,
al wil niemand met my speel nie.
U is die een wat weet,
as my maatjies van my vergeet,

Maar ek weet ek en U
maak saam 'n wenspan.

Lavatri en Longdrop
In hierdie hele wêreld,
is daar niemand soos U,
En ek is so bly, ek en U is beste maats
En ek is so bly, ek en U is beste maats

Let daar op dat die musiek eenvoudig van aard is en dat die lirieke relevant is ten opsigte van kinders. Die voorbeeld soos 'Niemand wat met my wil speel nie', 'dit is sleg om te verloor' en ook 'maats van my vergeet' is voorbeeld waarmee kinders kan identifiseer. Wanneer musiek so relevant is, bevorder dit nie net die leer ervaring nie, maar versterk ook die pastorale versorging van die kinders.

In die **Loosit** program is daar ook gedeeltes waar al die kinders saamsing. By van die skole waar ons **Loosit** gebruik het, het die skole ons al genader om hulle sangperiodes waar te neem. Samesang vorm 'n belangrike deel van my werk met kinders. Hier veral is dit belangrik om nie die aanvanklike beginsel van humor en relevantheid agterweë te laat nie. Kinders word ook aktief betrokke gemaak deurdat beweging en gebare deel van liedjies gemaak word. Kinders geniet 'n hoë vlak van energie. Omdat dit so belangrik in die werk is, wil ek vir u twee voorbeeld gee van liedjies wat gebruik word. Die liedjies is ook op die CD opgeneem sodat u deel van die belewenis kan ervaar. (sien DVD)

Die eerste liedjie beklemtoon baie gevoelens wat kinders oor hulle self het. Dit werk met die onsekerheid wat hulle beleef. Dit hanteer ook die idee dat mense soms lelike opmerkings teenoor mekaar maak.

Ek is 'n Wenner.

musiek en liriek: I. Stander
(CD: Eenvoudig 'Amazing' deur C-Kruis –kidz)

Soms voel ek lelik,
soms voel ek dom.
Mense sê dan my neus is krom.
Maar Jesus Christus,
Hy bly in my.
Hy maak my sterk om
vir Hom te werk.
Dit beteken ek is vry!

Ek's 'n wenner,
meer as 'n wenner in Hom.
Ek's wenner deur Jesus wat my liefhet.
Ek's 'n wenner,
meer as 'n wenner in Hom.
Ek's wenner deur Jesus wat my liefhet.

Voel jy ook lelik, voel jy ook dom.
Mense sê dan goed wat jou verstom.
Voel jy ook hartseer
of voel jy bang?
Jesus weet van jou, Hy sien jou raak.
Hy't jou baie spesiaal gemaak.

Jy's 'n wenner,
meer as 'n wenner in Hom.
Jy's 'n wenner deur Jesus wat jou lief het.

Die derde liedjie wat ook op die DVD opgeneem is, handel spesifiek oor vrese wat kinders beleef. Die media van TV en kinders se blootstelling hieraan maak dat kinders baie sukkel met vrese vir monsters. Die hoë misdaadsyfer en kinders se blootstelling aan inbrake het tot gevolg dat kinders met vrese en onverwerkte emosies rondloop. Hierdie liedjie spreek hierdie emosies aan op 'n lekker ligte manier en help kinders om daarmee te deel. Tydens narratiewe terapie met kinders, word daar van eksternaliserende taal gebruik gemaak wanneer kinders probleme ervaar met vrese. Hierdie vrese word dan geëksternaliseer, sodat die kind meer in beheer voel oor die vrese en nie ervaar dat hulle self die probleem is nie. Tydens eksternalisering word kinders uitgenooi om name aan hierdie probleem te gee. Dikwels is kinders se beskrywing van die probleme en gevvolglik die benaming van die probleme in die lyn van monsters en drake (Freeman, Epston & Lobovits 1997:204). Die monsterliedjie, as sulks, kan dus ook 'n voorbeeld wees van eksternalisering. (sien DVD)

Monsterliedjie

musiek en liriek: I. Stander
(CD: Eenvoudig die Waarheid! deur C-Kruis –kidz)

Jesus is groter as die lelikste monster.
Hy is sterker as die wredeste draak.
Hy is slimmer as die skelmste dief.
Ja, hy sien alles raak

Hy is die koning van die heelal

en die koning van my hart.
Van die land, die see en lug
voor Hom moet al die monsters vlug.

Daarom prys ek Hom en sing,
want Jesus is my beskerming
En as 'n monster ooit weer vir my wil vang gaan hy verseker na beter tye verlang.

Veral as ek vir hom sê:
Monster in die naam van Jesus skoert,
gaan weg van my af!

En daarom prys ek hom en sing
want Jesus is my beskerming
Hy is groter, sterker, slimmer
Koning van die konings
en die koning van my hart.

Alhoewel hierdie liedjie as vermaak beskou kan word, is dit ook 'n vorm van pastorale versorging en dus belangrik vir hierdie projek. 'n Belangriker deel van die pastorale versorging wat in hierdie projek gebeur, gebeur tydens die nasorg. Vervolgens gaan ek die nasorggedeelte van hierdie projek beskryf.

3.2.4 Nasorg

Ek is van mening dat nasorg/opvolg in enige projek 'n uitdaging is. Hierdie projek is nie anders nie. Wat nasorg in hierdie projek verder kompliseer, is dat daar tydens die dramas met die kinders in 'n groot groep gewerk word en daar is baie min en in sommige gevalle geen individuele kontak met die kind nie. Tydens die nasorg word kinders individueel aangespreek. (sien teenbladsy vir fotos, sowel CD)

3.2.4.1 Die posbus

Die uitdaging van die begin af was om **Loosit** meer as net 'n vertoning te maak, maar ook om kinders betrokke te kry. Die idee van briewe het ontstaan. Dit is belangrik om kennis te neem dat hierdie medium nie noodwendig die beste medium vir kinders is nie. Kinders se taal is beperk, maar meer nog het hulle beperkte vermoë om idees op skrif te verwoord. Ten spyte

van hierdie te kortkoming wat brieve het, is dit gekies omdat dat prakties moontlik was om vir kinders hierdie geleentheid te skep.

Deel van Oom Jani-Tor se verantwoordelikheid is om kinders uit te nooi om vir hom te skryf. Hy rig dus 'n algemene uitnodiging aan die kinders aan die einde van 'n vertoning om aan hom te skryf.

Daar word 'n posbus opgerig by 'n skool. Die posbus is in die vorm van 'n toilet. (Sien foto) Die toiletposbus word opgerig in die speelgronde van 'n skool. Die kinders pos dan hierin hulle briefies. Daar is 'n keuse gemaak om die posbus ook in die vorm van 'n toilet te maak om: i) die tema van toilet te herhaal en ook die kinders te herinner aan die drama. ii) 'n toilet wat so in die openbaar staan trek baie aandag. Dit skep ook 'n gespreksgeleentheid vir kinders om vir ouers te vertel wat by die skool gebeur. Ek is van mening dat die toilet baie geleenthede skep vir gesprekvoering. iii) die toilet op die speelgronde herhaal ook die idee van humour en die speelsheid van die drama.

Die ideaal is dat die brieve altyd uitgehaal word tydens pouse deur Oom Jani-Tor om sodoende die verhouding wat hy met die kinders gebou het te versterk en uit te bou. Weens praktiese realiteite gebeur dit nie altyd nie. Die karakter Oom Jani-Tor beantwoord nie die brieve self nie, maar is verantwoordelik om die brieve uit te deel. Die ideaal waarna gestreef word is dat hy die brieve uitdeel tydens 'n pouse by die toilet. (Sien Fotos)

Baie van die brieve wat ons ontvang gaan oor kinders se persoonlike probleme. Baie keer is dit kommentaar op die vertoning en soms is dit net 'n prentjie. Die briefies word gebruik om verdere probleme te identifiseer. Hierdeur kry kinders 'n stem om hulle probleme en nood aangespreek te kry, deur middel van response op die brief of deur middel van die drama. Hierdie praktyk ondersteun die gedagtes van die Deelnemende Aksienavorsing. Al die brieve wat ontvang word, word beantwoord.

3.2.4.2 Die beantwoording van die briewe

Elke kind wat skryf kry 'n briefie terug. Die gebruik van brieve in terapie kan in baie gevalle 'n deurslaggewende rol speel (Morgan 2000:110). Batha (2003:22) verduidelik die waarde wat

briewe vir kinders kan hê in terapie in skole. Alhoewel daar in wese 'n verskil is in ons gebruik van briewe kan die waarde wat so 'n brief vir 'n kind inhoud nie onderskat word nie.

Volgens my berekening reageer 76% van 'n skool se kinders binne die eerste twee weke nadat 'n posbus by 'n skool geplaas is. Daar was al kere wat 'n posbus 4 ure nadat dit by 'n skool geplaas is, so vol was dat dit leeg gemaak moes word. Die reaksie van kinders op die toilet posbus is oorweldigend. Dit was gou duidelik dat 'n deurdagte proses ontwikkel moes word, wat 'n rekenaarprogram insluit, om die briewe te beantwoord.

a) *Die proses en rekenaarstelsel*

Elke kind se brief was 'n unieke weerspieëling van hulle lewe. Daar kon dus nie net een antwoord geskryf word op al die briewe nie. Elke brief moet individueel beantwoord word. Vir die eerste twee maande het ek die eerste skool s'n self gedoen sonder die hulp van 'n rekenaarsisteem. Dit was geweldig moeilik om tred te hou met watter kinders skryf vir die eerste keer en watter kinders skryf vir die tweede, derde of selfs baie meer keer. Dit was ook geweldig tydrowend om elke brief te begin en te eindig. Met verloop van tyd het 'n rekenaarprogrammeerder 'n rekenaarprogram ontwikkel wat die behoeftes van hierdie projek pas. Ek wil graag hierdie stelsel in die volgende gedeelte verduidelik weens drie redes:

- i) Briefskrywing vorm 'n baie belangrike deel van hierdie werk.
- ii) Briefskrywing as deel van die projek maak hierdie projek anders as baie ander dramas wat bestaan.
- iii) Na my mening is hierdie hele proses deel van pastorale versorging en dus belangrik vir die studie.

Ek gaan vervolgens die proses van briefskrywing, aan die hand van die rekenaarprogram, stap vir stap verduidelik. Ek gaan poog om dit verstaanbaar te maak sonder dat dit 'n langdraderige relaas word.

Skerm een en twee (sien 1 en 2)

Wanneer 'n brief van 'n kind ontvang word, word die kind se naam op die rekenaarsisteem ingetik en dan word die filterknoppie gedruk. Indien die kind 'n reeds bestaande lêer op die

sisteem het, sal die rekenaar die lêer oopmaak. Indien daar nie so 'n lêer bestaan nie, kan die opsie van 'n nuwe leerling gekies word. Die rekenaar sal dan vir die kind 'n lêer skep. Indien die kind se inligting deur die rekenaar gevind is, word kan die tweede skerm van die sisteem oop gemaak word. (sien 2)

Op hierdie bladsy is daar 'n rekord van vorige briewe wat aan die kind geskryf is en datum van wanneer briewe van die kind ontvang is. Dit is ook moontlik om enige vorige briewe wat vir die kind geskryf is, op te roep en die inhoud daarvan na te gaan. Dit is belangrik om tred te hou van die inhoud van die kinders se briewe weens die volgende redes:

- Dit help om kinders met ernstige probleme te identifiseer, want temas in die kind se briewe kan opgetel word.
- Baie keer beantwoord kinders ook vrae wat in vorige briewe aan hulle gevra is, in 'n brief. Die rekordhouing maak dit dus vir die persoon wat die brieve skryf moontlik om kontinuïteit deurgaans te handhaaf.
- Dit help ook die projek om vas te stel wat die algemeenste probleme is waarmee kinders sukkel. Die rekordhou help dus dat kinders se stemme gehoor word.
- Die projek is ook gekoppel aan 'n dissipelskaprogram en dit help ook om tred te hou waar 'n spesifieke kind in die program is.

Skerm drie (sien 3)

Wanneer daar by skerm twee sou gekies word om 'n nuwe brief aan die kind te skryf maak die rekenaar outomatiese 'n proforma oop met sekere fasette van die brief. Die rekenaar onderskei en groepeer die kinders in twee hoofgroepe. Die graad 1 tot 2 word saam gegroepeer en dan die graad 3 tot 7. Daar word tussen die groepe onderskei as gevolg van verskillende ontwikkelingsvlakke. Die Graad 1 en 2 leerlinge sukkel baie om te skryf en te lees - dus word die briewe wat aan hulle geskryf word in 'n groter letterformaat geskryf en die sinne is baie kort en bestaan uit net een idee. Die proformas vir hulle briewe werk apart van die ouer kinders se briewe. Dit is belangrik om te noem dat elke brief se proforma van mekaar verskil alhoewel daar sekere struktuurooreenkoms tussen die verskillende briewe is. Soos hierbo genoem verskil die juniorfase se briewe ook heeltemal van die seniorfase se briewe. Tog word albei die groepe briewe saamgestel deur ses paragrawe. Ek gaan vervolgens die paragrawe een vir een bespreek en die doel van elke fasset van die briewe probeer uit lig.

b) *Die ontleiding van die inhoud van 'n brief*

Paragraaf 1

Die paragraaf bestaan uit 'n groet en die kind se naam. Byvoorbeeld: 'Liewe Jannie'. Dit is belangrik om die kind se naam te gebruik. Dit maak die brief persoonlik en laat die kind spesiaal voel. Nie alle briewe begin met 'Liewe' nie, ander vorme van groet waarmee kinders kan identifiseer, word ook gebruik. Soos 'Hallo' of 'Haai'. Die rekenaarsisteem maak hierdie paragraaf outomatiese oop, maar indien die skrywer dit wil verander, bestaan die opsie.

Paragraaf 2

In hierdie paragraaf word die kind bedank vir sy/haar briefie. Daar word gepoog om vir die kind te sê hoe die briefie wat van die kind ontvang is die skrywer (as Oom Jani-Tor) laat voel. Byvoorbeeld: 'As Oom 'n brief van jou kry, kan Oom nie help om te glimlag van lekkerte nie.' Of 'Dis die lekkerste lekker om van jou te hoor. Jy laat Oom sommer baie bly voel.' Hierdeur probeer ons die kind spesiaal laat voel en die idee te skep dat die kind as persoon belangrik is. Die rekenaar maak outomatisies hierdie paragraaf oop. Dit is tog moontlik en word aanbeveel dat die skrywer 'n persoonlik opmerking hier maak indien moontlik, byvoorbeeld: 'Dankie vir jou mooi prentjie van 'n huis wat jy geteken het op jou briefie.' Of 'Jong, vir 'n kind wat nou eers in Graad 3 is, skryf en spel jy darem baie mooi.'

Paragraaf 3

Wanneer die rekenaar 'n spesifieke proforma oopmaak is paragraaf drie altyd leeg. Hierdie paragraaf is eintlik die hart van die brief en hier kan die skrywer die kind se spesifieke probleem of probleme aanspreek. Met verloop van tyd is daar bestaande paragrawe ontwikkel oor temas wat al voorheen in briewe op gekom het. Hierdie paragrawe is geïndeks en is gekoppel aan 'n knoppie wat langs die spasie vir paragraaf 3 bestaan. Die skrywer kan hier gaan soek vir 'n bestaande paragraaf. Daar is op die oomblik alreeds veertig verskillende temas deel van hierdie indeks. Temas wat deur die paragrawe gedek word is: Ouers wat skei, maats wat baklei, 'n hond of 'n kat wat weggeloop het, Oupa wat dood is en vele ander. Indien die paragraaf geselekteer word kan dit verander en aangepas word. Dit is belangrik dat die paragraaf nie net so gebruik word nie, maar dien as 'n raamwerk vir die skrywers van briewe.

Daar kom ook gereeld probleme voor waarvoor daar nog nie 'n paragraaf ontwikkel is nie. Dan moet die skrywer self die paragraaf ontwikkel.

In hierdie paragraaf word veral van narratiewe praktyke gebruik gemaak soos eksternalisering en ook narratiewe vraagstelling. In die ontleiding van 'n voorbeeld brief (sien 3.2.4.2.3) sal die praktyke bespreek word.

Paragraaf 4

Ek noem hierdie paragraaf die 'Onthouparagraaf,' maar dit kan ook gesien word as die evangeliese paragraaf. Meestal begin hierdie paragraaf met die woord 'onthou'. Die idee is dat hierdie paragraaf kinders sal herinner aan die drama en die waarhede wat hulle geleer het. Die waarhede word ook verder deurgetrek na die nasorg in die Bybelstudieaktiwiteit. Daar is dus ooreenkoms en herhaling tussen die drama, die onthouparagraaf en die Bybelstudieaktiwiteit. Die waarhede en die probleme wat deur die dramas aanspreek word, word volledig in hoofstuk 4 bespreek.

In die onthouparagraaf word die kind iets van God vertel wat relevant is ten opsigte van die kind. Vir die jonger kind sal dit letterlik een sin wees soos: 'Onthou: God is altyd by jou.'

Vir die ouer kind sal dit wees: *Onthou: Al voel jy alleen kan jy weet God is altyd by jou. In Hebreers 13:5 sê God: 'Ek sal jou nooit los nie.'* In wese word gepoog om deur hierdie paragraaf God se karakter en omgee vir die kind te bevestig. Alhoewel die paragraaf deel van die proforma is kan die skrywer hierdie paragraaf verander of uitbrei.

Paragraaf 5

Wanneer die rekenaar 'n spesifieke proforma oopmaak is paragraaf vyf altyd leeg. Hierdie paragraaf kan gebruik word om 'n slotopmerking te maak. Die paragraaf word ook gekoppel aan die tema parrawe. Baie keer word hierdie paragraaf gebruik om kinders aan te moedig om verder hulp te kry.

Byvoorbeeld: Oom is so bly jy het geskryf en vertel wat 'hartseer' besig is om in jou lewe te doen. Oom dink dit sal goed wees as jy met iemand daaroor gesels. Dalk is daar 'n onderwyser met wie jy kan praat of dalk kan jy met Ma of Pa gesels.

Indien die skrywer voel om nie hierdie paragraaf te gebruik nie, kan dit oopgelos word. Die rekenaarsisteem kompenseer dan en druk nie 'n spasie hier nie. Dit is dus nie 'n moet dat hierdie paragraaf gebruik hoeft te word nie.

Paragraaf 6

Hierdie paragraaf is die slotparagraaf en bestaan gewoonlik net uit 'n sin of twee. Hier word die kind aangemoedig om weer te skryf. Alhoewel die paragraaf deel van die proforma is kan die skrywer hierdie paragraaf verander of uitbrei.

Ten slotte

Aan die einde van elke brief kom Oom Jani-Tor se naam. Om die speelsheid en die humor wat deurgaans te herhaal, het Oom Jani-Tor ook sy eie unieke manier waarop hy sy naam

skryf. Voorbeeld: '**Oom Jani ToR'**

c) *Die ontleiding van 'n voorbeeld van 'n brief*

In hierdie gedeelte gaan ek 'n voorbeeld van 'n brief bespreek. Die naam wat op die brief gebruik word, is 'n skuilnaam, maar die situasie en brief is een wat al meer as een keer voorgekom het. Ek verdeel die bladsye in 2 kolomme. Die eerste kolom is die brief en die tweede kolom is die bespreking van die brief.

<p>Hallo daar Anina!</p> <p>Elke keer as jy vir Oom skryf dan gee Oom se hart so wilde bokspring. Jong, dit maak Oom baie bly as jy skryf. Dankie vir al jou briewe. Dit is vir Oom lekker om jou briewe te lees en om vir jou terug skryf. 'n Spesiale dankie vir daardie mooi prentjie van 'beertjie" op jou briefie. Jy teken darem mooi!!</p>	<p><u>Die ontleiding van die voorbeeldbrief:</u></p> <p>←Paragraaf 1</p> <p>←Paragraaf 2</p> <p>Let op die manier waarop daar erkenning aan die kind se brief gegee word.</p>
---	---

Oom is baie jammer om te hoor dat jou Manie meer by julle bly nie. ❶ Dit klink of "verlange" en "hartseer" jou sommer baie pla. ❷ Oom wonder of jy dit soms regkry om "verlange en hartseer" vir 'n rukkie weg te hou? ❸ Dink jy daar is mense wat saam met jou wil staan teen "verlange en hartseer"? Wil jy nie vir weer vir Oom skryf en vertel wie saam met jou staan teen "verlange en hartseer".

Onthou: God is lief vir jou. In Hebreërs 13:5 sê God: "Ek sal jou nooit alleen los nie." Jy is vir God baie belangrik.

Anina, probeer om met iemand te praat wat jy kan vertrou. Dalk is daar 'n onderwyser met wie jy kan praat. Dit help baie keer. Skryf ook sommer gou weer vir Oom.

Baie dankie vir jou briefie! Skryf sommer vandag weer!!

Oom Jani T R

←Paragraaf 3

❶ Hierdie is 'n voorbeeld van eksternalisatie.

❷ Hierdie is 'n relatiewe invloed vraag.

❸ Hierdie is 'n voorbeeld van 'n remembering vraag.

←Paragraaf 4

Die Onthou paragraaf het 'n evangeliese fokus alhoewel dit kontekstueel bly.

←Paragraaf 5

(Sien bespreking bo)

←Paragraaf 6

(Sien bespreking bo)

←Slot

d) Hulp en etiese aspekte

Soos reeds vermeld is die reaksie van kinders op die uitnodiging om vir Oom Jani-Tor te skryf absoluut oorweldigend. Alhoewel die rekenaarstelsel geweldig baie tyd spaar en die proses van briefskrywing verbeter en vergemaklik is dit nog steeds 'n veeleisende taak. Daar is dus huisvrouens betrek in die proses van briefskrywing.

Indien hierdie projek ooit suksesvol gaan wees, gaan dit die vermoë moet hê om nie net deur professionele mense gebruik te kan word nie maar dat dit enige onopgeleide gewillige persone wat 'n hart vir kinders het in staat sal stel om 'n sinvolle bydrae te maak tot die proses van die pastorale versorging van kinders. Soos reeds verduidelik is die rekenaarsisteem relatief eenvoudig en begeleidend.

Theron, Hestenes, Dreyer (1999: 118-124) verduidelik dat pastorale werk in gemeentes verskillende vlakke van versorging bevat.

- i) Wedersydse sorg: Dit is die primêre vlak van sorg, dit gebeur wanneer mense wat op dieselfde vlak vir mekaar omgee en sorg.
- ii) Pastorale sorg: Gaan oor sorg en die opbou van relatief gesonde mense in gemeentes. Dit is op 'n hoër vlak as wedersydse sorg en dus kan nie almal dit doen nie. Dit word gewoonlik gedoen deur die pastor en ander wat daarvoor aangestel word soos ouderlinge.
- iii) Pastorale beraad: is 'n vorm van omgee en hulp wat die teologie integreer met insigte van die 'menslike' wetenskappe. Hierdie vlak word gewoonlik gedoen deur 'n pastor wat beide kennis dra van teologie en beraad.
- iv) Pastorale terapie: Hierdie vorm van sorg kan net deur professionele mense gedoen word wat kennis het van sielkunde en die vermoë het om psigoterapie vanuit 'n pastorale perspektief te doen. Op hierdie vlak word daar met probleme op 'n dieper vlak gedeel oor 'n lang tydperk.

Die vraag wat in die lig van hierdie werk in my gemoed ontstaan, is: Waar pas **Loosit** in? Op watter vlak van pastorale werk sal die beantwoording van kinders se briewe wees?

Nadat die rekenaarstelsel vir die beantwoording van briewe ontwikkel is, is dit nie net deur professionele mense gebruik nie, maar dit word gebruik deur huisvrouens met geen opleiding in pastorale werk. Op watter vlak is die briefskrywing as dit deur nie-professionele mense gedoen word nie? Is dit dan bloot wedersydse sorg of pastorale sorg? Tog as ek na die inhoud van die briewe kyk, is dit minstens 'n vorm van beraad of dalk selfs terapie. Die rekenaarstelsel en proformas is ontwikkel deur 'n professionele persoon, kan dit wees dat dit die stelsel gebruik in die klas van professionele persone plaas? Ek glo nie. Die dilemma is dat hierdie werk nie so maklik geklassifiseer kan word nie.

Theron, Hestenes, Dreyer (1999: 119) haal James Fowler se idee aan van 'n ekologie van sorg. Hulle verduidelik die idee as volg:

James Fowler refers to the community of faith as an 'ecology of care' because of the multiplicity of relationships in the interdependent community which is a congregation. Some of these interdependent relations are formal, but most of them are not to be found on congregational planning charts. They comprise an informal network ...

Wanneer sorg in 'n ekologie plaasvind, kan die relasies tussen professioneel en nie-professioneel nie so maklik onderskei word nie. Ek wonder of alle sorg nie maar op 'n manier gesien kan word as wedersydse sorg van een mens aan 'n ander? Verder, wonder ek of dit nuttig is om sorg in vlakke te verdeel en te groepeer? Wanneer die antwoord op my laaste vraag nee is, ontstaan daar onmiddellik 'n etiese dilemma.

Is dit eties om mense wat nie professioneel is nie toegang te gee om op 'n terapeutiesevlak met mense om te gaan? Hierdie vraag word meer intens as daar in gedagte gehou word dat die mense, kinders is wat baie beïnvloedbaar is. Hoort hierdie tipe mag nie net in professionele mense se hande nie? Maak die feit dat daar 'n rekenaarstelsel ontwikkel is wat onprofessionele mense begelei om die werk te doen van professionele mense dit eties? Die vraag is dan, is enige rekenaarstelsel 'n waarborg dat daar nie verkeerde leiding aan kinders gegee gaan word nie? Die vraag se antwoord is beslis nee. Is dit eties om nie-professionele mense te gebuik? Dan is die vraag moet hierdie rekenaarstelsel nie net gebruik word deur professionele mense nie? Is dit prakties moontlik? Nee, dit is nie. Moet hierdie projek dan eerder nie kinders nie uitnooi om oor hulle probleme te skryf nie en geleentheid gee vir ouers om professionele hulp vir kinders te kry nie?

In Suid-Afrika met al sy probleme en uitdagings het ook nog 'n geweldige te kort is aan professionele hulp. Die infrastruktuur om met die geweldige probleme van ons land te deel bestaan boonop nie en baie min Suid-Afrikaners kan professionele hulp bekostig. Die meeste mense moet sonder die luksheid van professionele hulp oor die weg kom. Baie kinders en ouers het die luksheid van 'n uitgebreide familiesisteem verloor, daarby het gemeenskapsisteme verbrokkeld en is mense vandag meer geïsoleerd. Baie ouers het geen hulp of ondersteuning nie alhoewel hulle dit benodig. Anderson en Johnson (1994: 91) sê:

It takes more than loving, caring parents and more than a family to raise children. It takes a community committed to their well-being.... 'It takes a village to raise a child'

My vraag is dan: Is **iets** nie beter as **niks** nie? Is sorg met risiko nie beter as geen vorm van sorg nie? As daar dan nie vir kinders oplossings gegee word nie, maar net omgee en sorg, is dit nie beter as niks nie?

Weingarten (2001: 124) skryf oor haar probleme met siekte, maar ek wil graag 'n gedeelte daarvan aanhaal omdat dit ook van toepassing is op hierdie werk:

It is that care not cure will keep us floating in the ocean. ...

...this will create, metaphorically, a variety of rafts and docks and buoys and life preservers for us to cling to – together...

Ek lewe nie in die illusie dat hierdie projek duisende kinders genees van die gevolge van trauma en geweld nie. Ek is ook nie van mening dat hierdie projek die rol van die kerk kan oorneem nie. Dit gaan nie daaroor om kinders terapie te gee nie, al gebeur dit in hierdie projek. Die fokus van hierdie projek is **pastorale sorg**. Deur versorging en omgee hoop ek word laste **ligter** en **hoop** meer.

3.2.4.3 Ander maniere wat gebruik word om die briewe meer kindervriendelik te maak

Hoewel hierdie aspekte nie noodwendig 'n deurslaggewende rol speel nie wil ek kortlik aan u 'n paar maniere noem waardeur daar gepoog word om die briewe kindervriendelik te hou.

- i) Die skrifttipe wat gebruik word in die briewe is soortgelyk aan die skrif tipe wat in hierdie skripsie gebruik word. Dit is eenvoudiger skrif-tipe, want dit is soortgelyk aan die manier wat kinders geleer word om te skryf. Om dit te verduidelik: Kinders word in graad 1 geleer dat 'n '**a**' so geskryf word: '**a**' en nie so nie '**a**' en 'n '**g**' lyk so nie so '**g**' nie. Hierdie klein verskiljetjies mag sinneloos wees vir volwassenes, maar vir kinders wat nog in die proses is om te leer lees en skryf, is hierdie belangrike verskille wat verwarring kan veroorsaak.
- ii) Die briewe wat die kinders terugontvang, word ook op helder gekleurde papier gedruk. Dit word gedoen omdat dit meer aandag trek en omdat dit vroliker en vriendeliker vir kinders is.
- iii) Die briewe wat die kinders terugontvang, word ook nie opgevou soos gewone briewe nie. Dit word opgerol en met 'n rekkie vasgebind. Die andersheid en die speelsheid van die projek word hierdeur bevestig. Die ander voordeel daarvan is

dat dit die inhoud van die briefies privaat hou terwyl die koste baie laer is as die van koeverte.

Die briewe wat die kinders terugontvang, sluit ook 'n dissipelskap stukkie in. Hierdie bladsy word saam met die briefie opgerol.

3.2.4.3 Die Bybelstudieaktiwiteit

Die briewe wat die kinders terugontvang, bestaan nie net uit 'n antwoord op sy/haar skrywe soos hierbo verduidelik nie, maar dit sluit ook 'n Bybelstudieaktiwiteit in. Die woorde Bybelstudie aktiwiteit het 'n seker persepsie by mense. Dit is my vermoë dat die algemene persepsie 'n ernstige een is wat te doen het met 'n diepte studie van die Bybel. Dit veronderstel die vermoë om navorsing te doen. In hierdie geval is dit nie wat bedoel word met Bybelstudieaktiwiteit nie.

Die Bybelstudieaktiwiteite wat in hierdie projek gebruik word is kind vriendelik. Ek sluit twee voorbeelde in op die teenbladsye.

Soos duidelik in die voorbeelde navore kom sluit die aktiwiteite humor , eenvoudige taal en kreatiewe aktiwiteite in. Hierdie fasette word so ingespan dat dit die kind se verhouding met die Here opbou en versterk. Ek wil dit duidelik stel dat daar nie gepoog word om die kind te begelei in 'n indiepte studie van die Skrif nie, omdat so 'n studie nie die kind se ontwikkelingsfase in ag neem nie. Die waarhede in die Bybelstudieaktiwiteit is waarhede wat reeds aan die kind bekend gestel is tydens die dramas. Hierdie waarhede word volledig in Hoofstuk 4 bespreek.

Die beginsels wat belangrik was ten opsigte van die projek, naamlik relevansie en humor is ook belangrik ten opsigte van die Bybelstudieaktiwiteite. Die idees en waarhede wat aan die kinders geleer word in die Bybelstudieaktiwiteite is relevant ten opsigte van probleme wat kinders beleef. Die Bybelstudieaktiwiteite bestaan uit raaisels, geheime kodes, prentjies en uitsnyaktiwiteite. Dit is belangrik dat kinders die aktiwiteite geniet en opgewonde is oor die Bybelstudieaktiwiteite. Hoewel die aktiwiteite elementêr is, is die aktiwiteite tog van 'n progressiewe aard. Die

aktiwiteite bou die een op die ander en help die kind om stadig meer vertroud te raak met die Bybel.

Dit is duidelik uit die voorbeeld hoe prentjies en aktiwiteite gebruik word om 'n waarheid by die kind vas te lê.

3.3 Opsomming

In hierdie hoofstuk het die klem geval op die struktuur van **Loosit**. Daar is gepoog om die model met al die verskillende fasette daarin te probeer uiteensit en te verduidelik.

In die volgende hoofstuk gaan daar gekyk word na van die probleme in kinders se lewens en hoe **Loosit** probeer om vir kinders te sorg en te help. Ek is van mening dat dit makliker sal word om die model te verstaan wanneer dit in die lig van die probleme wat die projek probeer aanspreek, gedoen word. Die evangeliese waarhede wat hierdie projek ondersteun en verkondig, word ook in die volgende hoofstuk uiteengesit en bespreek.

HOOFSTUK 4

STEMME VANUIT KLEEDKAMERS: KINDERS EN PROBLEEMAREAS WAT LOOSIT AANSPREEK

Loosit probeer om die mees relevante probleme waarmee kinders sukkel aan te spreek. Hierdie probleme word nie net geïdentifiseer uit statistiek en gesagfigure nie, maar kinders het self 'n stem in hierdie projek. Baie van die probleme wat in die begin as belangrik beskou, is het verval en is vervang met probleme wat vir kinders relevant is. Gesprekke met kinders, maar veral kinders se briewe, is baie belangrik in hierdie verband. Die onderwerpe wat hanteer word, is dus nie rigied en onaanpasbaar nie. Dit is ook my oortuiging dat hierdie probleme verskil in verskillende gemeenskappe en met tyd gaan verander. Baie kere as ons as volwassenes dink aan kinders, dink ons in terme van ons eie verwysings raamwerk, naamlik ons eie kinderjare. Hierdie manier van dink oor kinders is problematies, want die wêreld het die afgelope 20 jaar drasties verander.

In die res van die hoofstuk gaan ek die onderwerpe wat in **Loosit** hanteer word, bespreek aan die hand van die volgende raamwerk:

- Daar gaan voorbeeldelike gegee word van briewe wat van kinders ontvang is. Hierdeur wil ek kinders se stemme laat hoor. Dit is belangrik dat die volgende in gedagte gehou moet word: Kinders se taal is beperk en hulle vaardighede om hulself te verwoord op skrif is nog meer beperk. Dus het die dele van briewe wat aangehaal word, taalfoute en ook spelfoute in. Spelling is meestal foneties, kinders spel woorde soos dit vir hulle klink. Soms is sinkonstruksie van so 'n aard dat 'n gedeelte meer as een keer gelees moet word om dit te verstaan. Baie keer word woorde uit gelaat in sinne en is daar geen punte, komma's en hoofletters nie - dit kompliseer die proses nog verder. Wanneer briewe van kinders aangehaal word, het ek nie die spel en taalfoute gekorrigeer nie. Kotzè en Morkel (2002:9) korriceer ook nie kinders se taal in hulle werk nie. Volgens hulle weerspieël dit die worsteling van kinders en dit maak dit ook vir die lesers moontlik om kinders se oorspronklike stemme te hoor voordat dit deur interpretasie verduister word (Kotzè & Morkel 2002:9). Ek wil ook deur die taalfoute nie reg te maak nie die leser bewus maak van die beperkings van die medium vir kinders. Daar is gepoog om maniere te soek om kinders se briewe in hierdie werk in te sluit sonder dat dit oorgetik word en dus ook die handskrif van die kinders beleef kan word en omdat

baie briewe kindertekeninge insluit. Hierdie idee is gekompliseer deurdat kinders soms met gekleurde potlode skryf en soms op gekleurde papier fotostate van baie briewe is dus onleesbaar. By elke afdeling sal daar dus woorde van kinders wees wat oorgetik is, maar daar sal ook 'n voorbeeld van 'n afskrif van 'n kind se brief in gewerk word.

- 'n Literatuurstudie van beperkte omvang sal gedoen word ten einde die leser te help om die omvang en aard van die spesifieke probleem in laerskoolkinders se lewe, te begryp.
- Aangesien die narratiewe benadering 'n grondslag is vir hierdie werk, gaan ek ook poog om 'n literatuurstudie te doen met betrekking tot narratiewe praktyke wat hierdie probleme aanspreek.
- Om die drama te verstaan gaan dialoog van die drama wat die probleem uitbeeld ook deel van die bespreking vorm. Dit is belangrik om die leser te herinner aan die idee van deelnemende aksienavorsing wat in hoofstuk 1 bespreek is. Daar is reeds verduidelik dat die akteurs deel van die ontwikkelingspan van die drama is. Daar bestaan dus nie 'n vaste manuskrip vir al die dramas nie. Daar sal dus by sommige van die onderwerpe basiese voorbeeld omskryf word.
- Die bespreking oor hoe die probleem aangespreek word in die dramas, sal ook dialoog vanuit die drama insluit. Vanweë die deelnemende aard van hierdie navorsing, is die skrip vir hierdie gedeelte van die drama weer eens ook nie vasgelê nie. Saam met die akteurs en myself het ons by 'n deelnemende proses betrokke geraak ten einde 'n raamwerk te bied vir die aanspreek van probleme. Elke akteur se eie lewenservarings word erken en deelgemaak van die drama.
- In afdeling 4.1 gaan die evangliese-kontekstuele waardes en die funksionering daarvan bespreek word. Om dit verder duidelik te maak vir die leser gaan hierdie bespreking verder uitgebrei word onder die bespreking van die spesifieke probleme. In die dialoog van die dramas hanteer die karakter Oom Jani-Tor die gedeeltes waarin die evangliese waardes aangespreek word. Verder kom dit ook in die briewe navore.
- Alhoewel die briewe wat kinders ontvang, reeds bespreek is, gaan daar ook 'n voorbeeld van 'n brief by elke probleem ingesluit word. Hierin sal narratiewe praktyke navore kom.

Huidig is die volgende onderwerpe geïdentifiseer wat verteenwoordigend is van die probleme en uitdagings waarmee kinders lewe: probleme met maats, druk, probleme binne die gesinssisteem, en die dood. In die volgende gedeelte gaan ons kyk na kinders se probleme met maats.

Voor hierdie onderwerpe aan die hand van hierdie raamwerk bespreek word, moet die evangelies-konekteule waardes wat in hierdie projek hanteer word bespreek word. Hierdie projek het aspekte wat kan veroorsaak dat dit as 'n lewensvaardighede-ontwikkelingsprogram gesien kan word. So 'n siening sou nie in wese verkeerd wees nie. Tog is die projek se primêre fokus een wat konsentreer op waarde-ontwikkeling. Hierdie waardes maak dat hierdie projek as 'n evangelisasieprojek geklassifiseer kan word. Dit is belangrik om vir u as die leser te verduidelik watter waardes mee gewerk word en hoe dit in die projek funksioneer en wat die rasional daaragt is.

4.1 DIE EVANGELIES- KONTEKSTELE WAARDES WAT SAAM MET DIE PROBLEEMAREAS HANTEER WORD

Wanneer daar gekyk word na enige program wat mense waardes wil leer en hulle deur die waardes wil beïnvloed is die struktuur wat gevvolg word om waardes oor te dra van belang. Dit is ook belangrik hoe waardes gekies word, en hoe hierdie waardes wat gekies is, geordend word. Byvoorbeeld: As A voor B hanteer word, beïnvloed A die manier waardaar na B gekyk word. Indien die volgorde verander sou word, kan die betekenis en interpretasie van die waardes verander. Dit is ook belangrik dat daar 'n logiese lyn tussen waardes is en dat dit natuurlik vloeit. Wanneer daar gekyk word na verskillende idees rondom die hantering van evangliese waarhede is hierdie idees ook belangrik.

Wanneer ek waardes kies wat in hierdie projek hanteer word, moet in ag geneem word dat hierdie waardes in die lig van die probleemareas ook relevant moet wees en natuurlik inskakel. Ek bly ook weg van waardes wat gesien kan word as theologiese twispunte. 'n Paar voorbeelde van twispunte wat vermy word is: die doop, die hele vraagstuk rondom die uitverkiesingsleer, die werking van die Heilige Gees en spreke in tale, sowel as verskillende sienings rondom die eskatologie. Ek is nie so naief om te dink dat die keuse van waardes totaal en al verwijder is van hierdie twispunte nie. Tog is dit my siening dat die waardes wat ek gekies het op die periferie

van twispunte staan en dat dit waardes is wat algemeen aanvaar word in die Christelike wêreld. Hierdie waardes is nie net waardes wat ek in kinders wil vestig nie, maar is ook waardes wat my lewe, en werk met kinders vorm en lei.

Cozad Neuger (2001:57) beskryf een van die sentrale rolle wat die teologie speel in werk met mense(in my geval is hierdie mense kinders) is as volg: ‘It serves as a focus of commitment out of which interpretive norms and guiding images for ministry arise’. Sy omskryf hierdie stelling verder.

All people have an operational theology that guides the formation of their value systems and their sense of purpose in life. For some, these theological groundings are hidden and unavailable to them. For others, they are very conscious and dynamic. Pastoral counselors need to be conscious of the theological commitments that guide them in their ministries. Their faith commitments deeply shape the ways in which they listen to their counselees and the directions they take in trying to offer help.

(Cozad Neuger 2001:57)

In my werk met kinders speel die onderstaande waardes huis die rol wat Cozad Neuger (2001:57) hierbo beskryf. Voor ek die waardes meld, wil ek net die leser attent maak daarop dat ek bewus is dat hierdie waardes van persoon tot persoon kan verskil en in wese ‘n baie persoonlike saak is. Cozad Neuger (2001:57) beskryf dit as volg:

The themes are not universal. Rather, they are idiosyncratic to my history, my sense of call, my social location, and my counseling experience. Each pastoral counselor has her or his own themes, and it is the task of each counselor to articulate those clearly and carefully.

Die volgende waardes is waardes wat vir my belangrik is en wat ek gekies het om met kinders te deel is:

- God se onvoorwaardelike liefde. Sy omgee vir ons as sy skepping.
- Dat God deur Christus se Kruisdood versoening gebring het en dat ons Sy kinders kan wees.
- Dat God homself openbaar deur die Bybel en dat ons Hom daardeur kan ken.
- Dat ons met God kan praat en hy luister en antwoord.

Dit is belangrik dat die evangelie nie as ‘n ‘moet’ godsdiens op kinders afgedwing word nie, daar moet eerder by die kind ‘n verwondering geskep word vir God en vanuit hierdie verwondering moet ‘n kind ‘n begeerte ontwikkel om God te wil dien. Daarom word God se

liefde en omgee eerste aan die kind oorgedra. Tweedens word God se heilswerk aan die kruis na kinders gebring. Hierdie heilswerk word op so 'n manier met kinders gedeel dat dit God se liefde en omgee bevestig. Daardeur word die kind genooi om 'n persoonlike verhouding met God te begin deur sy heilswerk te aanvaar en deel te maak van hulle lewens. Derdens word die Bybel aan die kind bekendgestel. Die Bybel word nie aan die kind voorgehou as 'n dokument met reëls en regulasies nie, maar as 'n skrywe van God wat ons rigting gee en ook ons vertroos. Vierdens word die kind daarvan bewus gemaak dat ons as mense en ook as kinders met God kan praat. Hierdie praat kan ook beskryf word as gebed, maar daar word vir die kind 'n breër prentjie as die tradisionele idees rondom gebed geskep. Die fokus is om nie net kinders te leer om hulle versoekte aan God bekend te maak nie, maar om hulle lewens met God te deel.

Die diagram verduidelik watter probleme met watter evangeliese waarheid gekoppel word.

	Die Probleem	Die Evangelies-kontekstuele waarde
1	Probleme met maats	God se onvoorwaardelike liefde. Wat daarmee saam gaan is betrokkenheid in ons lewens wat Sy hulp mee bring.
2	Druk	Dat God deur Christus se Kruisdood versoening gebring het en dat ons Sy kinders kan wees.
3	Gesinssiteemprobleme	Dat God homself openbaar deur die Bybel en dat ons Hom daardeur kan ken.
4	Die dood	Dat ons met God kan praat en Hy luister en antwoord.

Soos reeds genoem word hierdie waardes nie in 'n vakuum aan kinders gebring nie maar word sekere probleemareas gebruik om hierdie waardes op 'n relevante manier aan kinders oor te dra. Vervolgens word hierdie probleemareas bespreek en sal dit vir die leser duidelik word hoe dit in verband staan met hierdie evangeliese waarhede.

4.2 PROBLEME MET MAATS

Maats speel 'n geweldige belangrike rol in kinders se lewens. Lindsey (2002:145) is van mening dat: 'Children's ability to form positive relationships with peers represents an important component of social development.' Lindsey (2002:146) gaan verder en verduidelik:

The importance of this issue centers on evidence that friends become major socializing agents over the course of childhood, influencing children's behavior, self-perceptions, and attitudes.

Tog sukkel baie kinders in hulle verhoudings met maats. Hier is voorbeelde uit kinders se briewe.

4.2.1 Kinders se stemme rondom probleme met maats

Hierdie briewe is van kinders ontvang en word net soos dit ontvang is aangehaal. Die taal van die kinders, wat wissel tussen die ouderdom 7 en 12, is beperk.

Lieve Oom Jannie Tor

My maats is weer lelik my en ek sal nie meer maat wil kry nie want hulle is moeilikheid of hulle bring jou in die moeilikhied. Oom is my enigste maat.

Ek is aal leen en nie mant wil nie speen nie

Oom Torr

Ek het vandag niks maats gehaad nie want al my maats was lelik met my en my hart was baie baie seer. Ek het nie daarvan gehou nie.

Oom Janie ToR

Oom my maat is Michelle Sy is 'kind' of 'ryk' net omdat sy ryk is is sy baie mislik met my maar as ek haar los het ek nie 'n maat Sy kan betaal vir alles Ek is vet sy is maar watse verskil maak dit oom

Oom , my maats het uit die skool uit gegaan en getrek. Ek is nie seker waar sy bly nie. Ek mis haar baie en het ook gehuil. Die eerste dag sonder haar het ek anders gevoel. Oom help my asb sodat ek nie so sleg voel nie. Ek is so bly dat sy na my verjaarsdag partytjie toe gekom het.

My maat is leelik ek is kwaat vir het my gislaan.

Ek het 'n probleem ek en my matjies speel en dan kom ander kinders en stamp vir ricko en wat moet ek doen

Hello

My maat wil nie hê laat ek met 'n ander maat speel nie. En mel wil met my speel en ek wil met hulle speel. En amel sê ek is 'n dom hond maar ander hou van my en as ek nie kos het nie gee sy vir my.

Hello!

Oom ek het 'n probleem. Almal is mislik met my as ek hulle vra kan ek saam met julle speel se hulle nee los my uit jou vark ek wil nie met jou speel nie

Baie dankie oom. Ek en my maat het al bakly en ek is op lief vir mysie haar naam is maroechell en sy is nie lief vir my nie ek broebeer as sy met my uit gaan nie
Asseblief oom help my

Aan: Oom Jani-Tor

Oom ek weet nie wat om te doen nie ek is verlief op 'n seun ek weet nie wat om te doen nie dalk het hy 'n meisie wat maak ek dan.

Ek het al met die seun uit gegaan ek wil so graag weer met hom uitgaan ons sien mekaar by die kerk en dan kan ek nie ophou om van hom te dink nie.

My vriendine is ook soms lelik met my dan speel ons vir 5 dae nie saam met mekaar nie so maar ek is al gewoond daar aan.

Uit die bogenoemde is dit duidelik hoe kinders met hierdie probleem sukkel en hoe relevant dit is ten opsigte van hulle leefwêreld. Vervolgens gaan daar kortlik geskryf word na literatuur rondom hierdie onderwerp.

4.2.2 Beperkte literatuurstudie rondom laerskoolkinders se probleme met maats

In my werk met laerskoolkinders het ek die oorweldigende ervaring dat kinders 'n groot behoeftte het aan hulp in die hantering van hulle probleme met maats. Wanneer jy met kinders werk en vir hulle die geleentheid gee om oor enige probleem te praat of te skryf, kom probleme met maats gewoonlik eerste op. Na my beraming gaan meer as 30% van brieve wat in hierdie projek vanaf kinders ontvang word, oor hierdie probleem. Alhoewel hierdie probleem so relevant vir kinders is en geweldigt algemeen is, was ek geskok om te sien hoe min literatuur hieroor beskikbaar is. In my soek na literatuur is my vermoë dat volwassenes nie die belangrikheid hiervan verstaan en erken nie, bevestig.

Baie kinders sukkel met seer en gevoelens van isolasie as gevolg van probleme met maats. Probleme met maats is vir kinders baie moeilik om te hanteer. In gesprekke met kinders en uit die briewe wat ek ontvang het van die kinders, het ek egter agtergekom dat die milleu waar ek met kinders werk, nog meer gefokus word op probleme met maats. Daar kan onderskei word tussen verskillende fasette:

- Kinders wat nie verhoudings met ander kinders het nie.
- Kinders wat verhoudings met ander kinders het, maar konflik in hulle verhoudings beleef.
- Viktimisering van kinders deur ander ('bullying'). Hetsy fisies of verbaal.
- Kinders wat 'n behoefte ontwikkel aan verhoudings met die teenoorgestelde geslag en leiding soek in die verband.

Die dilemma is dat hierdie probleme oor die algemeen deur ouers en volwassenes geminimaliseer word en as nie ernstig beskou nie. Hierdie minimalisering deur volwassenes maak dat kinders nie altyd hierdie probleme met volwassenes kan bespreek nie. Alhoewel hierdie probleem nie die aandag van volwassenes ontvang wat dit verdien nie, word dit geweldig intens deur kinders beleef.

Nadat 'n voorval van geweld onder kinders in Amerika soveel opslae gemaak het in die laaste vyf jaar en veral na die voorval in Columbine, is daar wel meer navorsing gedoen ten opsigte van 'bullying' in skole. Smit (2003:36) verduidelik waarom sy dink 'bullying' meer aandag van volwassenes verdien:

Peer victimisation in schools should be seen as an important area for study by both educators and parents. Firstly, because the harm caused by bullying has been greatly underestimated; secondly, because bullying establishes a pattern for subsequent interaction involving victimisation in the wider adult society; and thirdly, because there is a clear need to identify strategies that can be used to reduce the incidence of bullying.

Smit (2003:38-40) het navorsing gedoen met 50 Gauteng skole se graad 4 leerlinge. 50% van die kinders het 'bullying' net gesien as fisiese geweld, en sien nie verbaal en ander nie verbale gedrag as 'n vorm van 'bullying' nie. 63 % van die kinders was van mening dat kinders ge'bully' word omdat hulle verhoudingsprobleme met maats het. 19% van kinders het erken dat hulle al voorheen ander kinders ge'bully' het. Die navorsing het ook gevind dat as kinders vriendskappe gevorm het hulle nie so weerloos is nie en dus nie so maklik geviktimiseer word

nie. Dit is meestal die kind wat nie maats het nie en wat sukkel met lae selfwaarde wat deurloop onder ‘bullies.’ Vanuit Smit se navorsingsbevindings word die belangrikheid van kinders se verhoudings met maats bevestig. Smit se navorsingsbevindings lê ook ‘n verband tussen die sosiale funksionering van van die kind en hoe nou dit saam hang met die kind se akademiese funksionering. Dit is belangrik dat kinders hulp ontvang in hulle verhoudings met maats omdat dit ‘n invloed het op die kind in sy totaliteit.

Alhoewel meer navorsing die laaste paar jaar gedoen word oor ‘bullying’ kon ek geen werk vind wat sinvol na die probleem in wese gekyk het nie. Die probleem kan nie beperk word of alleen omskryf word as bullying nie. Dit gaan veel verder en is meer. Dit gaan oor die sosialisering van kinders. Vanuit my eie praktiese ervaring, is ek van mening dat volwassenes ‘n onvermoë het om hierdie probleme se omvang in te sien en aan te spreek.

Die vraag wat ek in hierdie verband wil vra is: **Watter diskoserse konstitueer volwassenes se onvermoë om kinders se probleme met maats te kan hoor en erken?** Diskoerse soos kinders moet gesien en nie gehoor word nie, is reeds in hierdie werk bespreek, maar beïnvloed ook hier volwassenes. Kinders se sosialisering word gesien as deel van speel, en word dus nie as ernstig gesien nie. Spel is nie so belangrik soos werk nie en word probleme wat kinders in hierdie verband beleef afgemaak as kinderspeletjies. ‘n Diskoers wat moontlik ‘n rol kan speel, is dat kinders nie die vermoë het om diep vriendskappe te vorm nie en dus word verhoudings met maats beskou as oppervlakkige sosialisering. Ek wonder in hoe ‘n mate hierdie bogenoemde diskoserse daartoe bydra dat ouers en onderwysers nie kinders se stemme hoor as dit by maats kom nie? Daar word so maklik vir ‘n kind gesê: Kry vir jou ‘n ander maatjie of gaan speel met iemand anders. Ouers en onderwysers besef nie dat dit vir kinders net so moeilik is om vriendskappe met ander aan te knoop soos dit vir volwassenes is. Hierdie diskoserse weerhou volwassenes om vriende in kinders se lewe te sien as ‘n ondersteuningsisteem vir kinders.

Lindsey (2002:146) wys deur sy navorsingsbevindings dat kinders op die ouerdom van drie al voorkeure en afkeure het rondom hulle vriendskappe. Kinders begin dus al op ‘n vroeë ouerdom om vriendskappe te vorm. Goeie vriendskappe by kinders is gewoonlik ‘n ooreenkoms in geslag, ouerdom, konflikhantering en sosiale vaardighede. Maats is nie net twee kinders wat by mekaar kom nie - indien dit so sou wees sou maats maklik uitruilbaar

wees. Kinders se persoonlike voorkeure, blootstelling en sosiale vaardighede speel 'n deurslaggewende rol. Dit moet 'n pas wees.

Soos reeds bo genoem moet daar kennis gedra word dat by laerskoolkinders verhoudings ontstaan met die teenoorgestelde geslag. Sommige kinders begin al om deur hulle briewe gesprekke aan te knoop oor die teenoorgestelde geslag. Al hoewel dit nie eintlik die fokus van hierdie probleemarea (probleme met maats) is nie, word dit aangespreek deur die briewe. Hierdie probleem is eerder meer relevant ten opsigte van hoërskoolleerlinge. Tog is daar laerskoolkinders vir wie dit 'n realiteit is. Baie van hierdie kinders sukkel met konflik en probleme wat daarmee gepaard gaan. Hierdie realiteit moet sinvol aangespreek word. Ek is bekommerd oor die aantal kinders wat al op laerskool seksueel aktief is. Tog is dit moeilik om hierdie area aan te spreek in die groot groep wat in sekere skole Graad R, van vyfjaar, insluit. Daar is 'n reeds verder episodes van **Loosit** ontwikkel wat hierdie probleme en veral die probleem van seksuele molestering aanspreek. Dit is nie moontlik dat hierdie navorsing alle onderwerpe en moontlike onderwerpe kan dek nie. Tog is ek bewus van die nood in hierdie verband. Dit is ook belangrik om in die toekoms maniere te ontwikkel om hierdie dilemma aan te spreek. Dit is nie die fokus van hierdie onderwerp nie. Hier word primêr gefokus op die kind se verhoudings met sy maats.

Vervolgens gaan daar gekyk word na narratiewe praktyke wat in dié verband bestaan.

4.2.3 **Narratiewe praktyke rondom die probleme met maats**

Narratiewe praktyke bied aan terapeute unieke praktyke en geleentheid om kinders te help rondom hulle probleme met maats. Ongelukkig kon ek nie baie materiaal rondom hierdie praktyke vind nie – weer eens kan dit gesien word as 'n bevestiging van die diskloers van volwassenes dat hierdie probleem nie belangrik of krities is nie. In my eie werk met kinders gebruik ek amper daagliks narratiewe praktyke om hierdie probleem aan te spreek.

Loosit is nie die enigste projek waarby ek betrokke is nie. In my een tot een terapeutiese werk met kinders rondom probleme met maats gebruik ek meestal narratiewe beginsels. Ek gebruik narratiewe beginsels op twee verskillende areas in terapie. Eerstens om die invloed van die

probleem op die kind se lewe te beskryf en ook om die invloed van die kind op die probleem te beskryf. Hierdie kan beskryf word as relatiewe invloedvrae. Hierdie vrae word gebruik om dié twee verskillende beskrywings van die probleem navore te laat kom (White 1988:37).

Tweedens is narratiewe praktyke baie sinvol in die aansprek van die probleem. Dit verskaf 'n metode om kinders sosiaal te ontwikkel en hulle te help om probleme rondom hulle verhoudings met maats uit te sorteer. Dit help veral om 'n probleem te noem deur gebruik te maak van eksternaliserende taal. Payne (2002:50) is van mening dat hierdie benoeming van die probleem mense 'n gevoel van beheer oor hulle lewens teruggee.

Dit is belangrik om te noem dat ek van eksternalisering gebruik te maak om die kind te help om die probleem van hom-/haarself te verwijder:

The whole point of 'externalizing conversations' is to assist the person to break away from the concept of the problem being part of her, 'within' her, an aspect of 'her' assumed 'fixed character'.

(Payne 2000:63)

Ek gebruik ook van geëksternaliseerde taal in vraagstelling. Vrae wat ek in individuele sessies met kinders rondom hulle probleme met maats gebruik is as volg:

- Wat se planne het 'Baklei' en 'Stry' al gemaak om jou maats te steel?
- Hoe het jy al 'Baklei' en 'Stry' gekeer om jou en jou maats seer te maak?
- Hoe het 'Alleenheid' en 'Eensaamheid' in jou lewe gekom?
- Was daar tye wat 'Alleenheid' en 'Eensaamheid' nie dit reg gekry het om oor te neem nie?
- Wat se planne het jy al gemaak om vir 'Baklei' en 'Stry' te stop as hulle jou maats wil steel?
- Wat se planne het jy al gemaak om 'Alleenheid' en 'Eensaamheid' weg te kry uit jou lewe?

4.2.4 Dialoog uit die drama rondom probleme met maats

Een van die doelwitte in die uitbeelding van die drama is om die kind te help om die probleem te identifiseer in sy of haar lewe. Dit is belangrik dat die drama so gedoen word dat die kind kan identifiseer met die karakters in die drama en die probleme waarmee hulle gekonfronteer word. Die eerste gedeelte van die drama is dus 'n bewusmaking van die probleem. Die bewusmaking van die probleem word op so 'n manier gedoen dat kinders se ervarings rondom probleme uitgelig en verwoord word. In die eerste gedeelte van die drama word daar nie

enigsins gekyk na oplossings nie. Die kind moet ervaar dat daar begrip is vir sy/haar konteks en uitdagings. Vervolgens is daar 'n voorbeeld van dialoog.

Die drama begin met 'n geluid wat oor die luidsprekers. Die gordyne gaan oop. Die stel is leeg behalwe by die middelste toilet steek daar twee voete uit.

Alma: O, Toggie my maag is sommer baie deurmekaar.

Nog 'n geluid kom oor die luidsprekers. (Wind)

Alma: Toiletpapier!! Aggenee, ek het nie toilet papier nie. En ek het dit **rerig** nodig. Wat gaan ek nou maak. Ek het nie eers 'n tissue of 'n stukkie papier of enige iets nie.

Alma loer by die deur uit en kyk rond. Probeer met haar hand die toiletpapier by kom. Sy gee versigtig 'n treetjie uit.

Alma: Ek is amper daar.

(Sodra sy dit uit waag kom die Bella en Cindy ingestap met skooltasse. Alma maak vinnig die deur toe. Hulle sit hulle tasse eenkant neer.)

Bella: Ek is so bly dit is pouse. Daardie Juffrou het net aangehou en aangehou praat en praat en praat.

Cindy: Ja, ek is net so moeg.

Bella: Sjoe, maar hierdie plek vrot!!

Cindy: Wat gaan hier aan? Wat op aarde kan so stink?

Bella: Die plek ruik erger as rioolplaas.

Cindy: Ja!

Bella: Kom ons kry toiletpapier dat ons kan klaar maak.

Bella en Cindy vat 'n stuk toiletpapier en gaan in die oorblywende toilets in. Alma loer weer by die deur uit en teen die tyd lyk sy erg benoud. Weer wil-wil sy dit uit waag.

Alma: Nou is my kans!

Maar bedink eers haarself. En dan skiet sy uit soos 'n koeel uit 'n geweer. En trek die punt van die toiletpapier. Gryp soveel soos sy kan, maar uit haar haas kry sy nie die toiletpapier beet nie. Sy kom nie reg nie en skeur stukkie vir stukkie af. Terwyl sy besig is om te sukkel kom Doreen ingestorm en stap by die middelste toilet in. Spoel die toilet en maak die deur toe. Alma lyk nou eers benoud. Trippel angstig rond.

Alma: O, toggie tog wat maak ek nou... Hi, julle in die toilets maak asseblief gou! *Toilette trek en Bella en Cindy kom uit. As die eerste toilet deur oop gaan spring Alma vir die deur.*

Bella: Wat is fout met haar?

-
- Cindy:** Ag, sy is maar so snaaks. Niemand is met haar maats nie. Jy kan verstaan hoekom... Sy is nie baie (*Gebruik haar vinger op haar slape te druk*)
- Bella:** O, ek verstaan sy is *stupid*.
- Cindy:** Sjuut, sy sal hoor wat jy sê.
- Bella:** Sorry. (*Maar sy wys met vinger na toilet van Alma is*) nie naasten by so (*gebruik vinger op slape*) soos Doreen in my klas. Jy moet haar sien. Sy is die stupidste kind wat ek ken. *Doreen loer oor die deur van die toilette*.
- Cindy:** Is jy ernstig. Weet jy ek het gedog sy is, net lelik en 'n bietjie vuil. Dink jy ook sy is vuil nie?
- Bella:** Ja, nou die dag het haar skoolhemp net so groot vuil koffie kol op gehad. Dalk was sy nie eers haar gesig nie.
- Cindy:** Nie net dit nie. Dom man! Vrot dom! 'n Dooie Tor is nie eers so dom nie soos sy nie. Ons het gisteraand 'n 'Kentuckyhoender' geëet met meer verstand. Nou die dag toe Juffrou Malan met haar raas oor haar huiswerk wat nie klaar is nie, toe hardloop sy sommer uit die klas uit. Sy het blykbaar hier kom sit en huil. Kan jy dit glo.
- Bella:** Het sy dan glad nie maniere nie? Dit klink vir my of die varke op my oupa se plaas beter maniere het as wat sy het. Ek is bly ek hoef nie saam met Dorreen te speel nie. Emma was mos met haar maats, maar Emma is mos nou maats met daardie oulike nuwe dogtertjie. En Emma sê sy sal nooit weer saam met Doreen speel nie.
- Cindy:** Wat was fout met Emma dat sy ooit met Doreen gespeel het? Ek is so bly ek het goeie maats soos jy.
- Bella:** Emma sê die ding wat haar die meeste gepla het van Doreen was dat sy skinder van ander kinders.
- Cindy:** Dit is sommer sleg as mense dit doen. Gelukkig doen ons dit nie. **Hey**, die snoepie is oop en ek wil gaan **chips** koop voor die klok lui.

Wanneer Cindy en Belle uit is kom Alma en Doreen by die toilet uit. Alma kyk verbaas en sien dit is Doreen

-
- Alma:** Hi Doreen. Jy het seker alles gehoor wat hulle van jou gesê het.
- Doreen:** Hallo Alma. Ja ek het! *Doreen skud haar kop en begin sommer trane af vee.*

Na die drama uitgebeeld is, word dit verder bespreek deur Lavatri en Longdrop waarna Oom Jani-Tor die probleem op sy unieke manier aanspreek.

4.2.5 Die aanspreek van probleme met maats deur drama's

Dit is belangrik dat wanneer die probleme aangespreek word, dat die probleem nie geminimaliseer word nie maar dat daar respektvol moontlike oplossings en raad aan die kind

gebied word. Alhoewel Lavatri en Longdrop 'n baie beperkte rol speel in die aansprek van die probleem, dien hulle bydrae tot die verstaan van die probleem en dien dit ook as 'n aanknopingspunt vir Oom Jani-Tor tot die probleem. Oom Jani-Tor spreek die probleem wat in die drama uitgebeeld word, aan.

Vervolgens is daar 'n voorbeeld van dialoog.

.....

Longdrop: Dit lyk al weer of 'n koei jou gelek het.
Lavatri: Met sulke bak ore kan jy 'Catroon-Network' opvang.
Longdrop: Cool! Met 'n laplyfie soos joune sal ek haaie kan vang.
Lavatri: O. Toggie tog jou jou Huil!
Langdrop: Tjank al weer ou piesang-neus.
Lavatri: Jy jy is so lelik.....

Oom Jani-Tor: Baklei julle alweer!
Lavatri: Oom hy het eerste begin.
Longdrop: Maar Oom sy het terug baklei
Oom Jani-Tor: Het julle nie gesien wat in die badkamer gebeur het nie.
Longdrop: Oom, dit was eintlik baie snaaks, sy het nie toiletpapier gehad nie en.....
Lanvetri: Oom, dit was nie snaaks nie. Dit was baie erg. Twee dogtertjie het baie baie lelik van die ander gepraat.
Oom Jani-Tor: Wat het hulle gesê?
Lavatri: Oom hulle het mekaar baie sleg gesê en daai een het nie maatjies nie.
Oom Jani-Tor: Aai aai, en woorde kan baie seer maak. Dit is ook sleg om nie maats te hê nie !
Longdrop: Oom, ek is 'n man ek kan dit vat! Ek en my maats baklei elke dag en dan speel ons saam en dan baklei ons, gewoonlik baklei ons oor wil Oom weet?
Oom Jani-Tor: Ja, Longdrop sê maar vir my waaroor baklei julle?
Longdrop: Ons baklei oor wie se girl is wie s'n en wie se maatjie is wie se maatjie. Maar Oom ek kan dit vat, ek is mos groot
Oom Jani-Tor: Nee, Longdrop dit voel nie lekker as mense lelike dinge vir jou sê nie en dit is ook nie lekker om te baklei nie en party dae maats te hê en ander dae alleen te speel.
Lavatri: Oom, ek sukkel ook. My maats sê ook lelike goed, en skinder. En Oom ek was ook vandag pouse alleen. My maatjie het gesê sy wil nie meer met my speel nie
Longdrop: Sy het dit nie bedoel nie. Mense praat maar net.
Oom Jani-Tor: Maar daardie woorde maak ook seer.
Lavatri: Longdrop, ek is verskriklik jammer ek het sulke lelike dinge vir jou gesê.
Longdrop: Lavatri, ek is ook baie sorry!
Oom Jani-Tor: Maar daar is iemand wat jou kan help as mense lelik is met jou. Hy wil jou beste vriend wees. Hy wil jou troos as jy hartseer is en Hy sal jou nooit maar nooit seer maak nie.

Lavatri: Oom ek en Langdrop ken 'n liedjie daaroor. Kan ons dit vir Oom sing!
(*Beste Maats C#2 Die spesifieke liedjie is in Hoofstuk 3 beskryf.*)

Oom Jani-Tor: Ja, julle sing tog so mooi. (*Die liedjie word gesing*)

Longdrop: Jong, Lavatri kyk hoe laat is dit. Ons moet huis toe gaan. Ma, gaan ons velle af trek!

Lavatri: Tot siens Oom Jani-Tor!

Longdrop: Bye Oom! (Lavatri en Longdrop verlaat die stel)

Oom Jani-Tor: Soet wees!

Oom Jani-Tor:

(*Kyk na horlosie*) Kyk hoe laat is dit al. (*Snuif snuif*) Ek kom nou eers agter hoe stink hierdie plek. (*Trek 'n gesig om dit te beklemtoon*.) Maar daarvoor het ek darem 'n plan (*haal lugverfrisser uit*) net so bietjie spuit en dan is alles weer oraait. (*Spuit, ruik... Spuit.....ruik..... Spuit en hou in. Hoes 'n bietjie*) Ja, wel dit is die lewe. (*Kyk trots rond*)

Wag, Oom Jani-Tor, jy kan nie so rondstaan nie, hier is werk om te doen!! Kom dat ek begin!! (*Vat die mop en emmer. Begin maak asof jy werk. Leun op die mop en en begin weer praat.*)

Hene, my ou bene. Ek wonder nou wat my ou vroutie, tannie Sani Tor vir aandete maak. Ek hoop sy bak hoenderpastei. Ek is so lief vir tannie Sani Tor my ou dierbare vroutie. Wel dalk moet ek sê my vrou want sy is nie so klein nie. Maar ek is lief vir al 234kg van haar. Moet net nie vir haar sê ek het julle vertel hoeveel sy weeg nie. Sy sal my afslag of erger op my gaan sit.

Ag, ja dit is maar die lewe. Maar weet julle mense kan ons darem vreeslik seermaak. Hulle sê soms sulke lelike dinge en maak mekaar so seer, met dinge wat hulle sê. Dit gebeur met grootmense en kinders. En as dit gebeur, dan is mense so hartseer en hulle voel vreeslik alleen en hartseer. Weet julle hulle voel hulle is nie goed genoeg nie.

Dit is wat vandag hier in die badkamers gebeur het. Kinders het seergeskry en het hieruit gestap en gevoel die lewe is sleg en hartseer. Hulle het gevoel niemand is lief vir hulle.

Het julle al so gevoel?Ek het al!

Weet jy as ons so voel en ons voel niemand is lief vir ons nie dan kan ons onthou! Jesus is baie lief vir jou. Ja, weet julle Hy het ons vreeslik lief. Hy het ons gemaak en Hy is baie baie lief vir ons! Hy is so lief vir ons dat die Bybel sê Hy los ons nooit alleen nie en dat hy self die hare op ons kop getel het.

Niemand anders sal ooit vir jou so lief kan wees soos wat God vir jou is nie. Maak nie saak hoe lelik ander kinders met jou is nie of selfs grootmense. God is baie baie lief vir jou. Al sê mense lelike dinge van jou, kan niemand iets sê wat maak dat God nie meer lief is vir ons nie. Hy laat Hom nie beïnvloed nie. Dit is 'n groot woord wat beteken, dit maak Hom nie anders nie. Sò, as mense vir my lelike dinge sê dan sing ek

vir myself hierdie ou liedjie: ‘Weet jy dat Jesus jou lief het!....’ (Sing en begin verder werk)

Ek en tannie Sani Tor het gisteraand daarvan gelees in die Bybel. (*Haal Bybeltjie uit sak*) God het ons lief met ‘n ewige liefde. Dit beteken Hy sal nooit ophou om ons lief te hê nie. Dalk sit jy vanogend hier en jy is alleen en hartseer en jou maats maak lelik met jou. Dan kan jy weet, God is lief vir jou en Hy gee om.

Kom ons bid saam:

Dankie Here dat u vir ons omgee en ons wil help. Here sal u asseblief al die kinders help wat nie maats het nie of wie se maats lelik is met hulle. Here help om mooi met mekaar te praat en die regte dinge te doen. Amen.

Onthou hier by die swaaie in speelgronde staan ‘n pos...’n toiletposbus. Julle kan vir my skryf en dan skryf ek aan julle terug.

.....

Soos dit duidelik word uit die bostaande dialoog is deel van Oom Jani-Tor se aanspreek van die probleem om ‘n evangeliese waarheid aan die kinders mee te deel. Hierdie deel van ‘n evangeliese waarheid word nie ligtelik opgeneem nie, maar is ‘n strategiese deel van hierdie projek wat saamhang met die dissipelskaprogram wat reeds in hoofstuk 2 en 3 genoem is. Dit is belangrik vir hierdie werk om die evangeliese klem te bespreek.

4.2.6 Die Evangeliese klem van die tema

Die evangeliese klem wat saam met probleme met maats gehanteer word, is die van God se liefde en omgee. Daar is verskeie redes waarom hierdie evangeliese klem tydens die eerste aanbieding hanteer word. Soos reeds bespreek moet die evangeliese waarhede op mekaar bou en ook ‘n logiese verloop hê. Hierdie waarheid rondom God se liefde en sorg is ‘n natuurlike beginpunt vir my. Dit is verder effektief, want dit hang nou saam met die tema en is dit ‘n vertroosting vir kinders wat deur maats verwerp en seergemaak word. Dit pas dus by die konteks van die drama en ook by die konteks van die kind. Dit is my opinie dat hierdie ‘n voorbeeld van goeie evangelies-kontekstuele teologie is.

4.2.7 Die aanspreek van probleme met maats deur die briewe

In hierdie afdeling gaan ek weer ‘n voorbeeld van ‘n brief bespreek. Narratiewe praktyke in die brief gaan uitgelig word. Wanneer briewe aan kinders geskryf word rondom probleme met maats, is dit belangrik om nie prekerig te wees nie. Die oomblik as daar ‘n prekerige houding

ingeneem word, ontstaan die moontlikheid dat dit teologie en raad is wat 'van bo af kom' en dit sou 'n streep trek deur die konteks van die kind (sien in die verband ook Bosch 1991:424). In plaas van om vir die kind voorskrywend te sê wat om te doen, word daar eerder van vrae gebruik gemaak om die probleem navore te bring. Hierdie vrae bevestig die kind se stem en help die skrywer van die brief om eties met sy/haar eie kennis/mag verhouding om te gaan (Kotzé 2002:13). (Sien ook idees rondom deelnemende aksienavorsing in hoofstuk 1)

<p>Hallo daar Mandi</p> <p>Oom was bly om weer van jou te hoor. Oom hoop jy geniet al daardie blaadjies met die geheime boodskappies en Bybelstukkies. Baie dankie vir al jou pragtige briefies.</p> <p>Oom is jammer om te hoor dat jy nie maats het nie. Dit klink vir Oom of alleenheid❶ jou sommer baie pla. Jy skryf dat dit veral pouses is wat alleenheid dit reg kry om jou hartseer te maak. Oom weet dit is sleg om pouses, terwyl ander kinders speel, met alleenheid te sukkel. Oom weet ook dat daar ander kinders by jou skool is wat ook met alleenheid sukkel. Oom wonder of dit sal help as jy probeer om met hulle te gesels? Jong, alleenheid kan soos 'n groot monster❷ lyk, maar net een vriend jaag hom vinnig weg.</p> <p>Onthou: God is by jou. Hy is lief vir jou! Hy wil jou help! Hy gee regtig baie baie om vir jou.</p> <p>As alleenheid aanhou om jou so te pla kan jy ook met 'n onderwyser gesels of met iemand wat jy vertrou. Dit help altyd!</p> <p>Baie dankie vir jou briefie! Moenie te lank wag voor jy weer skryf nie. Skryf sommer dadelik weer!! Oom wil hoor hoe dit gaan.</p> <p>Oom Jani T R</p>	<p><u>Die Ontleding van die voorbeeld brief:</u></p> <p>←Paragraaf 1</p> <p>←Paragraaf 2</p> <p>Let op die manier waarop daar erkenning aan die kind se brief gegee word.</p> <p>←Paragraaf 3</p> <p>❶Hierdie is 'n voorbeeld van eksternalisasie.</p> <p>❷Hier word daar indentiteit aan die probleem gegee. Dit help om die probleem verder te eksternaliseer.</p> <p>←Paragraaf 4</p> <p>Die Onthouparagraaf het 'n evangeliese fokus alhoewel dit kontekstueel bly.</p> <p>←Paragraaf 5</p> <p>←Paragraaf 6</p> <p>←Slot</p>
---	--

4.3 DRUK

4.3.1 Kinders se stemme rondom druk

Lieve Oom hierdie brief is van my en my sussie

Oom ek het in my vorige brief geskryf ek is gelukkig maar ek weet nie so mooi nie. Ek is bang vir die eksamen wat kom. Want as ek nie goed gedoen het nie dan is my ma en pa kwaad vir myen dan voel ek baie ongelukkig. So nou het ek gedink oom het dalk 'n bietjie raad

Lieve Oom Jannie die Tor

My Ma het met my geraas omdat my kryte weg is en sy sal weer met my raas.

Oom Janne-tor

Mag ek asseblief iets vra Okay ek gaan in elkegeval. Sê noma jy lat val 'n bak perongelik en jou ma vat al jou sakgeld weg, sy hok jou vir die res van die jaar. Wat sal oom doen ek het klaar jammer gesê???

4.3.2 Beperkte literatuurstudie rondom laerskool kinders se probleme met druk

Gewoonlik wanneer ons dink aan druk en kinders, dink ons dadelik aan groepsdruk. By laerskole het ek egter agtergekom dat laerskoolkinders sukkel met 'n ander tipe druk. Laerskoolkinders sukkel met druk vanaf ouers, skool of die media. Die samelewing se sosiale idee van 'volmaaktheid' dwing kinders om slagoffers te word van druk. Kinders kry die boodskap van ouers, die skool en die media dat hulle aan 'n sekere standaard moet voldoen om suksesvol en aanvaarbaar te wees. Kinders maak foute, maar beleef nie meer dat hulle huis, omdat hulle kinders is, nog foute mag maak nie. Kinders worstel dus met gevoelens dat hulle nie goed genoeg is nie of harder moet probeer.

Saunders en Remsberg (1987:50) verdeel ouerskap style in verskillende kategorieë. Een van die kategorieë en probleme wat hulle identifiseer is die van 'n kritiese ouer. So 'n ouer gee aan die kind die boodskap: 'Jy doen nijs reg nie. Daar is iets verkeerd met jou.' (Saunders en Remsberg 1987:50) Baie kinders wat beleef hulle pogings om hulle ouers te vrede te stel, misluk aanhoudend en sukkel gevolglik met negatiewe gedagtepatrone rondom hulself. Saunders en Remsberg (1987:51-52) is van mening dat daar verskillende faktore is wat maak dat ouers in die slaggat van kritiek val. Een van die algemeenste redes is dat hulle self nie voel hulle is aanvaarbaar en voldoen aan sosiale vereistes nie. Dus probeer hulle hulle kinders die

pyn daarvan spaar en hulle deur hulle kritiek reghelp om meer aanvaarbaar vir die samelewing te wees.

Baie kinders kry 'n boodskap van voorwaardelike aanvaarding en liefde by hulle ouers. Hierdie boodskap bevestig die idee wat die samelewing ook aan hulle verkondig, naamlik, dat as jy op 'n sekere manier optree, presteer en jou voorkoms aan sekere standarde voldoen jy aanvaarbaar is en kan mense vir jou lief wees. Die teendeel is ook waar - indien jou optrede, prestasie en jou uiterlike voorkoms nie voldoen aan sosiale standarde nie, verdien jy nie liefde nie.

Die uitdaging wat aan ouers, onderwysers en terapeute gestel word, is om kinders onvoorwaardelik lief te hê. Campbell (1987:37) bevestig die gedagte van onvoorwaardelike liefde en verduidelik dit as volg.

What is unconditional love? Unconditional love is loving a child no matter what. No matter what the child looks like. No matter what his assets, liabilities, handicaps. No matter what we expect him to be an most difficult, no matter how he acts.

4.3.3 Narratiewe praktyke rondom die probleme met druk

Narratiewe terapie word geposisioneer binne die sosiale konstruksie diskoeër. Hier volgens word mense se identiteit / ervaring van die self, gekonstitueer deur verhoudings. Gergen en Gergen (1991:146) verwys na die 'relational self'. Burr (1995:4) verduidelik dat '[i]t is through the daily interactions between people in the course of social life that our versions of knowledge become fabricated.' Hierdie kennis waarvan Burr praat, sluit ook kennis rondom die self in. Ons identiteit is dus die gevolg van verhoudings.

Dit is belangrik om in ag te neem dat daar verskillende diskoeërse is wat gelyktydig inspeel op ons verhoudings en dus ook op ons weergawe van kennis (en in die konteks van hierdie bespreking ook identiteit). Davies en Harré (1991:43) beklemtoon die konstruktiewe krag van diskoeërse en die manier waarop mense geposisioneer word binne diskoeërse. As die self die resultaat is van al die veranderlikes, is die self dus ook veranderlik en dinamies. Daar word dus verkieks om te verwys na die self as 'subjectivity' in plaas daarvan om te praat van 'n vaste identiteit. In die lig hiervan sê Foucault (soos aangehaal in McNay 1992:109) die volgende:

Personal identity is constituted by a myriad relationships and practices in which the individual is engaged. These relationships may be contradictory and unstable, and therefore the identity is fragmented and dynamic, always open to change and contestation.

Hierdie siening van die self is een wat as vloeiend beskryf kan word omdat die mens gedurig deelneem aan hierdie diskursieve praktyke (Davies & Harré 1991:46) en deur die praktyke beïnvloed word. Dit is dus moontlik om geherposisioneer te word ten opsigte van diskoerse. Weedon (1987:106) beweer dat mense keuse rondom diskoerse kan uit oefen, en dat mense toegang het tot meer as een diskoers. Gevolglik kan daar kan dan ook van die kennis van meer as een diskoers gebruik gemaak word om betekenis aan die self te gee. Hierdie keuse word 'agency' genoem.

Wanneer daar gepraat word oor kinders en druk, is daar diskoerse wat 'n rol speel wat geïdentifiseer kan word. Een van hierdie diskoerse is 'n diskoers wat beskryf kan word as 'n diskoers van perfeksionisme. Hierdie diskoers word verkoop deur die media. Die media het daarin geslaag om hulle invloed te gebruik om 'n sosiale beeld te skep van wat geluk is, watter besittings besit moet word, en watter fisiese standaarde aan voldoen moet word om aanvaarbaar te wees. Hierdie diskoers van 'volmaaktheid' die idee van 'living up to the Jones's' maak dat mense altyd op soek is na meer en beter. Kinders word geviktimiseer deur hierdie diskoers op meer as een wyse. Eerstens word hulle ook deur die media op 'n daagliks basis aan hierdie diskoers blootgestel. Daar is dus baie kinders wat as gevolg van hulle beïnvloedbaarheid deur hierdie diskoerse meegevoer word. Tweedens word kinders op 'n sekondêrevlak aan hierdie diskoerse blootgestel. Owers en ook onderwysers koop in op hierdie diskoers. Owers maak kinders direk of indirek attent op hierdie sogenaamde sosiale verwagtinge. Onderwysers het 'n posisie van mag ten opsigte van kinders en het dus ook die mag om kinders sosiaal te konstitueer. Hierdie ouers en onderwysers maak dat die standaarde wat aan kinders gestel word, onnatuurlik hoog is. Daar word verwagtinge aan kinders gestel om op akademiese gebied, kulturele en ook sportgebied te presteer. Die probleem van druk word dus instand gehou deur hierdie diskoerse.

Morgan (2000: 45) verduidelik dit as volg:

From a Narrative therapy perspective, problems only survive and thrive when they are supported and backed up by particular ideas, beliefs and principels.

Narrative therapists are interested in discovering, acknowledging and 'taking apart' (deconstructing) the beliefs, ideas and practices of the broader culture in which a person lives that are serving to assist the problem and the problem story.

Hierdie diskfers van perfektheid baan die weg vir mislukking in kinders se lewe. Die posisionering van die kind binne hierdie diskfers laat kinders met onnatuurlike verwagtinge en druk. Wanneer kinders nie aan hierdie verwagtinge voldoen nie, word dit 'n persoonlike mislukking. White (2002:33) is van mening dat die fenomeen van persoonlike mislukkings oor die laaste jare drasties toegeneem het. Die standaard waaraan mense moet voldoen, was nog nooit so algemeen beskikbaar vir mense om hulself aan te meet nie. White sien dit in die lig van Foucault (1979) se werk in. White en Epston (1990:71) verduidelik dit wat Foucault gesê het as volg:

This modern system of power is one that not only renders persons and their bodies as objects, but also recruits persons into an active role in their own subjugation, into actively participating in operations that shape their lives according to the norms or specifications of the organization.

In my werk met kinders is dit duidelik dat kinders nie net bewus is van hierdie sosiale standarde nie, maar hulle speel ook 'n rol in handhawing daarvan. Verder meet kinders ook hulself aan hierdie standarde en word 'n subjek daarvan.

Narratiewe werk met kinders in die verband sal kinders begelei in die dekonstruksie van hierdie sosiale waardes en normes juis omdat hierdie waardes kinders instaat stel om negatiewe ervarings van die self te vorm. Morgan (2000:45) verwys na hierdie sosiale waardes en normes as die 'taken for granted truths'. Morgan (2000:50) beskryf ook die rol van gesprekke wat dekonstruksie gebruik.

Deconstruction conversations help people to 'unpack 'the dominant stories and views them from a different perspective. How these stories have been constructed becomes more visible. The dominant story becomes situated culturally and historically. These conversations often help people to break further from a sense of guilt or blame as they come to see that the problem no longer speaks of their identity.'

Die dekonstruksie van hierdie sosiale waardes en normes kan baie makliker gedoen word in 'n een tot een gesprek. Tog werk **Loosit** met groot groepe en is die enigste een tot een werk die briewe. In die volgende gedeeltes sal dit dalk duideliker word hoe hierdie waardes gedekonstruksieer word.

4.3.4 Dialoog uit die drama rondom probleme met druk

Soos reeds hier bo bespreek is die mag van ouers en onderwysers om kinders sosiaal te konstiteer. Hierdie drama poog om huis vir kinders 'n identifiseerbare voorbeeld in die verband te bied. Die hoop bestaan dat die kind hieruit begrip vir sy/haar konteks en uitdagings sal beleef. Vervolgens 'n kort uittreksel uit die dialoog in die drama.

Nadat die humor rondom verby is kom Alma haastig by die badkamers ingestorm.

Alma: O, toggie vandag is ek in die moeilikheid. Ek het nie my huiswerk gedoen nie. O, Gatta pattata. Daai juffrou gaan my dood maak. Ons take moet vandag ingegee word en ek het nog eers begin nie. As sy dit weet gaan sy my afslag..... Wat gaan ek doen? Dink, Alma, dink!!!! Ek weet, ek gaan wegkruip sommer hier in die *toilets*. En as dit huistoe gaan tyd is sal ek hier uitsluip en niemand sal eers weet nie. Dan kan ek vanmiddag die simpel taak doen en dit more ingee. Wag hier kom iemand.

Bella: O, nee, vandag is ek in groot moeilikheid. Ek is dood. My ma gaan my dood maak, My pa gaan my doodmaak. Daardie juffrou gaan my dood maak. Ek is mors mors, mors, morsdood. Ek moet wegkruip voor hulle my in die hande kry. Hoekom gee die onderwyser vir ons take. En hoekom moet een van daardie simpel take huis vandag ingegee word. Ek moet wegkruip... Waar?

Alma: (*Saggies*) Hey.....

Bella: Die *stres* begin my nou erg vang. Ek hoor al stemme.

Alma: Nee, man jy hoor nie stemme nie.

Bella: Nee, nou raak dit erg. My stemme begin my al vertel ek hoor hulle nie.

Alma: (*Maak die deur van die toilet oop en kom uit en gryp Bella aan die arm.*) Kom, hier iemand is oppad. Sjuut.

Beide Alma en Bella verdwyn in dieselfde toilette. 'n Karakter kom in was haar hande. Oppad uit staan sy stil en luister. Dan skud sy haar kop en verlaat die stel. Die toilet deur gaan oop. Bella en Cindy lyk verlig.

Alma: Sjoe, dit was amper.

Bella: Hopeloos te amper. Maar wat maak jy hier?

Alma: Ek kruip weg vir juffrou Malan.

Bella: Haai, dit is toevallig.

Alma: Nee, man dit is nie ons is in dieselfde klas en ek het ook nie my taak gedoen nie.

-
- Bella:** O, wat gaan ons nou maak.
- Alma:** Ons gaan hier sit tot die dag verby is en dan gaan ons hier uitsluip en ons take doen. Wat dink jy van die plan?
- Bella:** Dit klink goed behalwe vir die gedeelte oor die taak. Ek wil nie die simpel ding doen nie.
- Alma:** Ek ook nie. Want ek doen nooit goed met my take nie. Ek kan nie so netjies werk soos jy nie. Al probeer ek my bes, is dit nooit goed genoeg nie. Jou taak laas kwartaal oor die skoenlapper was so mooi. Juffrou Malan kon nie uitgepraat raak daaroor nie. As ek sulke goeie take kon maak dan sou ek nie in die toilet gesit het nie.
- Bella:** Jy verstaan nie. My ma en my pa het daardie taak gemaak. Ek het eers 'n ander taak gemaak en toe hulle dit sien, het hulle hulle enjin geblaas. 'Hoe kan jy so stuk vieslike werk wil inhandig. Het jy dan geen skaamte nie? Wat is fout met jou? Wat moet die mense van ons dink? Ons het jou nie so grootgemaak nie. Jou sussie Sandra het nooit sulke slordige werk gedoen nie. En jy sal ook nie.'
- Alma:** En , toe wat gebeur toe?
- Bella:** Ek het 'n pak slae gehad en my ma en pa het die hele nag langs my gesit en vir my presies gesê wat om te skryf en wat om te doen. Tot tweeuur dieoggend. Dit was die slegste dag in my hele, hele lewe. Ek het daarna besluit om nooit weer vir hulle te sê as ek 'n taak het nie. Al moet ek jok
- Alma:** Dit is sommer sleg as ma's en pa's so maak. Myne doen dit ook. Ek kan ook nie goed reg doen nie. Maar van die Juffrouens is net so erg. 'Hoekom luister jy nie in die klas nie,' 'Ek het mos gesê julle moet nie 'n lyntjie onder hierdie goed trek nie.' 'As jy geluister het in die klas sal sal jou boeke nie so lyk nie.' Net sodra ek dink ek begin die somme reg kry, gee daardie juffrou vir ons ander somme en dan is dit moeiliker. Ek werk harder en harder, maar hulle is nooit tevrede nie.
-

Al die dramas volg 'n soortgelyke patroon. Nadat die drama uitgebeeld is, bespreek Lavatri en Longdrop dit verder. Oom Jani-Tor neem deel van aan hierdie bespreking en probeer dan die probleem op sy unieke manier aanspreek.

4.3.5 Die aanspreek van druk deur drama's

In die aanspreek van hierdie probleem word daar gepoog om God ook deel van die sosiale konstitueringsproses van die self te maak. Daar word met die kind gedeel dat hy/sy aanvaarbaar vir God is en dat God hom/haar onvoorwaardelik lief het. Cozad Neuger (2001:57) noem teologiese beginsels waaruit ons praxis vloei ons operasionele teologie. Sy

beskryf dat haar eie operasionele teologie 'n sterk fokus het op huis hierdie idee van onvoorwaardelike liefde van God.

That tenet claims that God's love and assurance surround a person before she or he even knows that it exists. It is this sense of confidence in God's love and of our own place in the world that gives birth to the possibility of life in faith. Preventive grace is the necessary condition for our ability to respond to God's care and acceptance and thus it may be very helpful theological starting place in a pastoral theology....

Wanneer 'n kind aan hierdie waarheid blootgestel word, word die kind se identiteit ook sosiaal konstitueer deur sy/haar verhouding met God. Vervolgens is daar 'n voorbeeld van dialoog.

.....

Lavatri: Hallo Longdrop. Hoe was jou dag by die skool?

Longdrop: Oraait. Eintlik wil ek nie daaroor praat nie.

Lavatri: Hoekom nie?

Longdrop: Ek wil nie, Oukei!

Lavatri: Oukei, ek het 'n lekker dag gehad. Ons het ons toetse teruggekry en ek het 9 uit 10. My maatjie het 10 uit 10. Kan jy dit glo. Sy is sommer baie slim.

Longdrop: Ek wil nie oor skool of toetse of enige iets praat nie, hoor jy.

Lavatri: Sorry, kom ek vertel jou van die netbal. Ek speel mos vir die tweede span. Vandag het juffrou Beetge vir my gesê, as ek aanhou om so hard te oefen kan ek volgende jaar dalk eerste span speel. Is dit nie wonderlik nie?

Longdrop: Ja, dit is, maar ek wil dit nie hoor nie. Ek wil niks hoor van skoolwerk nie en ek wil niks hoor van sport nie.

Lavatri: Hoekom nie? Wat is fout?

Longdrop: Oukei, kom ek vertel jou van my dag. Ek het gister mos die bal laat val by die krieket en toe verloor ons die wedstryd. Vandag sê die meneer vir my hy dink ek moet eerder die res van die jaar vir die tweede span speel. So, ek maak 'n fout en hulle drôp my uit die eerste span. Ek kon nie gister leer vir my wiskundetoets nie so ek het 2 uit 10. En ek het 'n briefie van die skool vir Ma en Pa.

Lavatri: O, ek het ook een gekry.... Oor die kermis.

Longdrop: Nee, myne gaan oor detensie. Ek het detensie gekry, want ek was stout.

Lavatri: O, gatta. Pappa gaan baie baie kwaad wees.

Longdrop: Ek weet. Ek het net so hard probeer om hom gelukkig te maak met die krieket. Nou het ek dit en my skool werk opgemors. Hy gaan baie teleurgesteld wees in my. Ek wens ek was 'n bietjie beter en was nie so groot teleurstelling nie.

Oom Jani-Tor: Hallo julle!! Hoe gaan dit met julle twee?

Lavatri: Met my gaan dit goed Oom, maar ek weet nie so mooi van Longdrop nie.

Oom Jani-Tor: Longdrop, wat is fout?

Longdrop: Ek is in die moeilikheid. Ek is uit die eerste span van die krieket geskop. En ek het swak in 'n toets gedoen. En ek is in die moeilikheid by die skool. Oom, wat moet ek doen. My pa gaan my velle aftrek.

Oom Jani-Tor: Longdrop, dit klink nie goed nie. Wat het gebeur?

Longdrop: Oom, ek het die 'catch' gedrop. En toe verloor ons die wedstryd en dit maak toe dat hulle my uit die span uitskop. Oom, ons het tot laat gistermiddag gespeel so ek het nie tyd gehad om te leer vir die toets nie. Oom, Pa gaan baie kwaad wees. Hy gaan kwaad wees oor die krieket en nog kwater oor die toets.

Lavatri: Oom, ons pa gaan hom doodmaak. Ons moet altyd alles reg doen anders word my pa sommer kwaad en dan kry ons pak slae. Oom, al leer ek hard vir 'n toets is ek sommer baie bang. Want as ek nie goed doen nie, dan maak ek my pa en ma sommer ongelukkig.

Oom Jani-Tor: Aai, aai, baie keer laat mense ons voel ons mag nooit iets verkeerds doen nie. Dit maak my hart sommer baie seer. Die TV vertel ons ons moet maer wees en ons moet net sekere klere dra en ons moet goed wees in skoolwerk en in sport en dan moet ons allerhande goed ook hê en kan doen. En as ons nie in alles goed is nie dan voel ons soos 'n mislukking. Dan voel ons nie goed genoeg nie.

Longdrop: Oom, ek voel ek is nie goed genoeg om in die eerste span te speel nie, en ek is ook nie goed genoeg vir my Pa nie.

Oom Jani-Tor: Oom wonder of jou pa nie net dalk so lief is vir jou dat hy altyd die beste vir jou wil hê nie. Hy wil dalk net die beste lewe vir jou hê en daarom wil hy altyd hê jy moet goed doen in alles. Maar Longdrop, as jy nie alles reg kry nie, maak dit nie dat jy nie goed genoeg is nie. Jou pa is lief vir jou. Partykeer weet Ma's en Pa's nie hoe om vir hulle kinders te wys hulle is regtig baie lief vir hulle nie.

Longdrop: Oom, dink Oom my pa is lief vir my?

Oom Jani-Tor: Ja, Longdrop. Ek dink hy is. Dit is nie te sê hy gaan nie kwaad wees vir jou nie of nie met jou raas nie, maar oor 'n maand sal alles vergete wees en jy sal nog steeds sy seun wees.

Lavatri: Oom, is reg. Longdrop, Pappa is baie lief vir ons.

Longdrop: Ons moet seker huis toe gaan. Dankie dat ek met Oom kon praat.

Oom Jani-Tor: Sterkte, Longdrop!!

Lavatri: Tot siens Oom Jani!

Longdrop: Bye Oom! (Lavatri en Longdrop verlaat die stel)

Oom Jani-Tor: Soet wees!

Oom Jani-Tor:

Wag, Jani-Tor, jy kan nie so rondstaan nie, hier is werk om te doen!! Kom dat ek begin!! (*Vat die mop en emmer. Begin maak asof hy werk. Leun op die mop en en begin weer praat.*)

Aai tog, ek voel jammer vir Longdrop, maar nie net vir Longdrop nie. Daar is baie kinders wat voel hulle is nie goed genoeg nie en dat hulle altyd alles moet reg doen. Maar niemand kan altyd alles reg doen nie. Party kinders se ma's en pa's laat mens voel jy moet alles reg doen. En as daar dan iets gebeur, voel daardie kinders of die wereld gaan op hou bestaan.

Party kinders laat die TV hulle vertel hoe hulle moet wees. Jy moet mooi wees. En jy moet spiere hè. En jy moet 'n leier wees. En jy mag net sekere klere dra. En jy mag nie vet wees nie, anders gaan niemand van jou hou nie. Maar dit is nie waar nie. Kyk net na my en tannie Sani Tor. Ek is so lief vir my ou dierbare vroutie. Al weeg sy 234KG.

God is gelukkig anders. Hy weet ons is nie perfek nie, maar hy wil ons nog steeds as Sy kinders hè. Hy het klaar 'n plan gemaak met al ons foute en verkeerde dinge. Sy plan is Jesus. Kom ek sing vir julle 'n liedjie. (Jani-Tor sing 'n getoonsette weergawe van Johannes 3:16)

Ek en tannie Sani Tor het gisteraand daarvan gelees in die Bybel. (Haal Bybeltjie uit sak) God het Jesus na die wêreld toe gestuur vir ons sondes. Hy het die straf van ons sondes aan die kruis gedra. En Hy wil hè ons moet sy kinders wees.

Dalk sit jy vanoggend hier en jy is alleen en hartseer en jy voel jy is ook nie goed genoeg nie. Dan kan jy weet, God is lief vir jou en Hy wil hè jy moet sy kind wees.

Kom ons bid saam:

Dankie Here dat u vir ons omgee en ons wil help. Here, dankie dat u ons u kinders wil maak. Here ek bid vandag vir kinders wat hier sit wat hulle lewens vir U wil gee. Dankie Here, dat u al klaar 'n plan gemaak het met ons sondes en foute. Dankie dat U Jesus na die wêreld toe gestuur het en dat ons kinders kan wees as ons U vra. Here, vergewe ons sondes en maak ons nou asseblief U kinders. Amen.

Onthou hier by die swaaie in speelgronde staan 'n pos... 'n toiletteposbus. Julle kan vir my skryf en dan skryf ek vir julle terug. Daar sal na die tyd mense wees om mee te gesels as jy dalk jou lewe vir God wil gee.

4.3.6 Die Evangeliese klem van die tema

Die evangeliese klem van die tema bou op die vorige tema. In reaksie op die tema word daar gepoog om God se onvoorwaardelike liefde met die kind te deel. Die fokus is verder om die kind uit te nooi om in verhouding met God te staan. Weer eens word daar weggebly van 'n van Bo-af teologie en word die konteks van die kind as belangrik geag. Dit mag die leser pla dat daar nie 'n breedvoerige uiteensetting van die evanglie in die bostaande dialoog voorkom nie. Ek verstaan dat dit problematies mag wees. Daar moet egter inag geneem word dat tyd en die kind se ontwikkelingsfase in aanmerking geneem moet word. Die ideaal is dat so 'n verduideliking op 'n een tot een basis gedoen moet word.

4.3.7 Die aanspreek van probleme met druk deur die briewe

Druk om te presteer is deel van die westerse kultuur. Foute en mislukkings is deel van die menslike natuur. Tog moet daar maniere gevind word om kinders te ondersteun in hulle hantering van hierdie gegewendhede. In hierdie afdeling gaan ek weer 'n voorbeeld van 'n brief bespreek. Narratiewe praktyke in die brief gaan uitgelyk word. Briewe van kinders wat sukkel met sosiale druk of die druk van ouers en onderwysers om te presteer is baie moeilik om te antwoord. Daar moet inaggeneem word dat daar nie aan 'n kind met 'n beperkte lees en taal vermoë 'n lang volledige brief wat die probleem in detail aanspreek, geskryf kan word nie. Daar moet letterlik binne 2 kort paragrawe hulp aan die kind gebied word.

<p>Hallo daar Jackie!</p> <p>Oom is so bly jy gebruik nog Oom se toilette-posbus. Dit is vir Oom so lekker om die posbus oop te maak en daar is al hierdie wonderlike briewe. Briewe is die lekkerste ding in Oom se lewe. Baie dankie dat jy weer geskryf het.</p> <p>Ag, jongie dit is sleg as ons raaskry. •Raas maak dat 'hartseer' en soms ook 'alleenheid' ons begin pla. Dit klink of raas jou vertel dat jy nie goed genoeg is nie. Jackie, net omdat jy 'n fout gemaak het, maak dit jou nie sleg nie. Almal maak foute. Oom wonder of jy al ooit 'n lys gemaak het van al die goed wat jy reg doen en ook van dinge wat jy kan goed doen.</p> <p>Onthou: God is lief vir jou! Jy kan ook sy kind wees.</p> <p>As 'raas' aanhou om jou lewe sleg te maak en jou te laat voel jy is nie goed genoeg nie, moet jy dalk met iemand gaan gesels. Dalk is daar 'n onderwyser wat jy kan vertrou.</p> <p>Oom kan nie wag vir jou volgende briefie nie! Moenie dat Oom lank wag nie asseblief!</p> <p>Oom Jani TR</p>	<p><u>Die Ontleding van die voorbeeld brief:</u></p> <p>←Paragraaf 1</p> <p>←Paragraaf 2 Let op die manier waarop daar erkenning aan die kind se brief gegee word.</p> <p>←Paragraaf 3 •Hierdie is 'n voorbeeld van eksternalisasië.</p> <p>←Paragraaf 4 Die Onthouparagraaf bevestig die evangeliese klem van die tema.</p> <p>←Paragraaf 5</p> <p>←Paragraaf 6</p> <p>←Slot</p>
---	---

4.4 GESINSSTEEMPROBLEME

Tydens 'n toespraak in 1995 het Adjunkpresident Zuma die volgende statistiek aangehaal (*Saturday Star*, 20 April 2002:13). In 1995 het soveel as 42% van kinders onder die ouderdom van sewe jaar net by hulle moeder gebly. Dit kan vertolk word dat die vaders van die kinders oorlede is of net nie verantwoordelikheid aanvaar vir die opvoeding van hulle kinders nie. Gedurende die 1996 sensus het dit navore gekom dat daar in Suid-Afrika 333 510 kinders was wie se vaders nie opgespoor kon word nie. Daar was ook 24 325 kinders wie se moeders nie opgespoor kon word nie. Tydens die sensus het dit ook aan die lig gekom dat daar 99 000 gesinne was van wie die hoof van die gesin tussen die ouderdom van 10 en 17 jaar was. Hierdie statistiek maak ons weer bewus van die nood van kinders en hoe verbrokkeld gesinsisteme is.

Egskeiding, gesinsgeweld, drank, werkloosheid het in so baie gevalle gesinsisteme uitmekaar geskeur. Ons het die laaste jare ook soveel van die ondersteuning van die uitgebreide gesin verloor deur verstedeliking. Gesinne is in krisis en die prys daarvoor word deur kinders betaal. Onder hierdie afdeling oor gesinssisteemprobleme wil ek nie na 'n spesifieke aspek soos egskeiding kyk nie, maar eerder na 'n verskeidenheid probleme waarmee gesinne gekonfronteer word soos drankmisbruik, gesinsgeweld en verhoudingsprobleme tussen boeties en sussies.

4.4.1 Kinders se stemme rondom gesinsisteemprobleme

Liewe oom Jani-Tor

Met my pa gaan dit al goed maar hy lyster ni e vir die dokters nie. Die dokters het gesê hy mag nie drink nie maar hy sê die dokters is nie sy baas nie. Nou wil my ma en my pa sky en ek is hartseer want my pa maak my ma seer sal oom vir my raad gee wat moet ek doen.

Liewe Oom Janie-Tor

Ek het nie 'n ma nie

Dis nie lekker by my huis nie ek soek my ma terug

Sy by 2 bloke van my af

Ek voel alleen. My boetie is lelik met my elkedag. Hy noem my lelik.

Dis nie leker by my huis nie ek soek my maats

Oom Janie Tor

Hello oom ek wil net sê ek wens ek kon nog met my ma praat maar my pa het gesê ek mag nie omdat my ma gesê ek ek het haar geld gevat maar ek het nie en hulle sê ek is die duiwel in die huis.

Ek het altyd probleme oor wa ek bly my ma en pa werk en ons kinders moet by die huis bly en Ek kry altyd raas en hulle se ek is die een wat die moeilekty voorsaak Ek hou nie daarvan nie

Oom Jannie Tor

My boetie wort voorgetrek

Oom

My Ma het wegeloop en ek is baie lief vir haar. Oom hep lat my ma wer treg kom.

Oom Jani-Tor

My Ma en Pa is geskei en ek verlang baie na my pa al het ek 'n stief pa. Wat ek weet nie waar my regte pa is nie, hy het net weg gegaan en ek het hom laas in graad 3 gesien en ek is nou in graad 5. En my ma was aper tronk toe oor al sy skuld. Ek verlang nog steeds maar ek is baie kwaad omdat hy nie eers op my verjaarsdag my gebel het nie.

Oom

my susie slan my en oom dit maak my seer baie seer oom ek wil oom se kint wes en my susie vlok my.

4.4.2 Beperkte literatuurstudie rondom gesinsisteemprobleme in laerskool kinders se lewens.

Wanneer daar na literatuur in die verband van gesinsisteemprobleme gekyk word, bestaan daar 'n oorweldigende aantal werke. Alle werke het ten doel om 'n sekere aspek van die probleem te ondersoek en aan te spreek. In hierdie afdeling gaan ek poog om letterlik binne twee bladsye hierdie probleme in die breër te bespreek. Dit is belangrik om in gedagte te hou dat kinders nie in die posisie is nie of die vermoë het om die probleme in hulle gesin op te los nie. Die hartseersaak hiervan is dat kinders meestal die slagoffers is van hierdie probleme. As daar met kinders in hierdie verband gewerk word, moet die ouers betrek word anders help ons bloot kinders om saam met die probleem te leef.

Een van die algemeenste probleme rondom gesinssisteemprobleme waarmee ek gekonfronteer word is egskeiding. Kinders wie se ouers in die proses van egskeiding is, sal baie keer kom

gesels of uitreik deur brieue. Daar is ook 'n groot aantal kinders wat sal hulp soek met sekere aspekte nà ouers se egskeiding afgehandel is. Egskeiding bring meervoudige verandering, probleme en uitdagings in die kind se lewe (Flowerdew & Neale 2003: 147). Ek wil kortlik van hierdie veranderings, probleme en uitdagings bespreek.

Egskeiding het in die meeste gevalle finansiële implikasies vir gesinne. Moxnes (2003: 134) noem in haar navorsing dat 67% van gesinne finansieel slechter daaraan toe is na 'n egskeiding as voorheen. Hierdie finansiële implikasie veroorsaak gewoonlik groter stres en druk op die gesin.

Moxnes (2003:136) verduidelik ook dat sy in haar navorsing gevind het dat egskeiding in baie gevalle met 'n verhuisning gepaard gaan. Daar is gevallen waarin een van die ouers (gewoonlik die vader) die huis verlaat. Meestal bring dit mee dat die hele gesin ander woonplek vind. Moxnes (2003: 137) verduidelik die gevolge van hierdie aspek van egskeiding as volg.

If leaving the pre-divorce home was difficult, finding new friends and becoming included in the new community was much more problematic. It was worse for those who did not know anyone who could facilitate their intergration into the new community.

'n Verder uitwerking van egskeiding op kinders is die verandering in die verhouding met die ouer wat nie meer 'n woning met die kinders deel nie.

Not living in the same household as their father (or, in few cases their mother) had been difficult change for most of the children. Without doubt, losing daily contact with one of the parents had been stressful and many children saw this as a great loss.

(Moxnes 2003: 139)

'n Ander komplikasie wat egskeiding teweegbring, is die komplikasie van stiefouers en stiefboeties en sussies. Moxnes (2003:140) wys daarop dat die meeste ouers redelik vinnig in 'n nuwe verhouding betrokke raak. In haar studie wys Moxnes daarop dat kinders stiefouers in hulle gesin verwoord as 'n stresvolle gebeurtenis. Kinders is bekommerd oor hoe die stiefouer gaan wees en of hierdie nuwe ouer hulle lewens nog moeiliker gaan maak. Hierdie ontwikkeling van nukulêre gesin na 'n hersaamgestelde gesin kan verskeie senario's van probleme en uitdaging teweegbring (Moxnes 2003: 141-144).

Gesinsgeweld en alkoholisme is verdere probleme wat die gesin en kinders binne die gesin kan skaad asook hulle ontwikkeling kan beïnvloed (Kerr & Bowen 1988:209). In baie gevalle is

daar 'n verband tussen hierdie probleme. Drankmisbruik is menigte gevalle 'n voorloper vir gesinsgeweld. 'n Huis waarin hierdie elemente teenwoordig is, los kinders weerloos en getraumatiser. Hierdie probleem kan eintlik net sinvol aangespreek word in familieterapie. Kinders is nie in die posisie om die probleem aan te spreek nie. Nog kan kinders voorkom dat drankmisbruik oorspoel na gesinsgeweld. Die psigologiese gevolge van hierdie probleme vir kinders is in die meeste gevalle lewenslank. (Kerr & Bowen 1988:209).

Hierdie studie moes eintlik ook 'n afdeling ingesluit het wat handel oor die sekseule misdrywe wat teen kinders gepleeg word omdat 'n groot persentasie daarvan in die gesin gebeur asook die funksionering van die gesinsisteem beïnvloed. Dit word ongelukkig nie in die werk hanteer nie, want die werk se omvang laat dit nie toe nie. Daar is ook nog nie 'n episode van **Loosit** ontwikkel in die verband nie. Ek en die akteurs het al rondgespeel met idees oor hierdie probleem. Ek is van mening dat dit wel met die verloop van tyd deel van **Loosit** sal word.

4.4.3 **Narratiewe praktyke rondom gesinsisteemprobleme in kinders se lewens**

Pamela Couture (2000:13-20) sê dat families is die basis van vertroue. Sy gaan verder en sê dat armoede nie net verstaan kan word as materiële tekort nie, maar ook as 'n armoede aan gesonde ondersteunende verhoudings. Kinders het in baie gevalle die gesin as 'n gemeenskap van sorg verloor as gevolg van die verandering in ons samelewing en het dus arm geword.

Narratiewe praktyke rondom die aanspreek van gesinsisteemprobleme bestaan. Sommige van hierdie praktyke gaan kortlik bespreek word.

Vir Bird (2004:292) is dit belangrik om die posisie van die kind in ag te neem wanneer daar na probleme in gesinne gekyk word. Terapie in die verband kan in baie gevalle gekompliseer word deurdat baie kinders wie se gesinne in krisis verkeer, vertroue verloor het in volwassenes. Ander kinders in hierdie omstandighede is vasgevang in 'n kontradiksie tussen hulle milleu en hulle lojaliteit teenoor 'n ouer/ouers en word baie keer daardeur verbaal beperk. Die omstandighede in gesinne is soms so gekompliseerd dat kinders nie die taal het om probleme en emosies te verwoord nie. Volgens Bird (2004:297) is dit dus as gevolg hiervan nodig om saam met die gesin 'n verskeidenheid van areas te eksploreer. Die volgende is van die areas wat Bird voorstel geëksploreer moet word:

Parental partnership. Gendered roles and expectations. Abuse and violence. Parental resilience. Dominant cultural ideas. The effect of wellness/illness/death/addictions. Unexpected traumatic events, accidents, disasters. Effects of the problems/concerns. Ect. (Bird 2004:297)

Ek ondersteun die idee van Bird dat die terapeut se eksplorering van die probleem verskeie aspekte moet dek, want vollediger inligting help die terapeut om die gesinsisteem en aspekte daarvan wat die probleem instandhou, te dekonstruktuer.

Wanneer dit kom by probleme rondom egskeiding is die gesinsisteem gewoonlik in 'n groot verwarrende krisis. In terapie met kinders in die verband moet ouers deel van die proses gemaak word. Ouers het in die geval van egskeiding baie meer mag op die probleem en sy invloed en kan baie doen om hulle kinders te help in die hantering van 'n egskeiding en die gevolge daarvan.

Baie kinders word blootgestel aan drankmisbruik en alkoholisme. Hierdie kinders het hulp nodig om deur die verwarring en pyn van die siekte te werk. Diamond (2000:265) is van mening dat baie van die ouers wat met die verslawing sukkel, onttrek van ouerskap.

Parents who withdraw from parenting and emotionally abandon their children in these ways leave children in roles of responsibility they're not ready for ... They may also take over responsibility for the functioning of the household and the raising of younger siblings before they're old enough. To facilitate proper development, children need to live in child-centred homes. When an alcoholic parent is actively drinking, his or her children live in a alcohol-centered, home.

Hierdie omstandighede laat kinders met 'n gevoel van verantwoordelikheid vir ouers se drinkery. Hierdie gevoel word dikwels deur ouers versterk in dronk uitbarstings. Kinders loop ook dikwels met 'n gevoel dat ouers nie lief is vir hulle nie. Die redenasie daaragter is dat, 'as my ouer lief was vir my, hulle nie dit aan my sou gedoen het nie'. Kinders ontwikkel ook in somige gevalle woede en verwyte vir die nie drinkende ouer, met die idee dat hulle instaat is om die gedrag van die ander ouer te keer. Instinktief internaliseer kinders die drankmisbruik en laat dit hulle met 'n identiteit van skaamte en verleentheid (Diamond 2000:266).

Narratiewe terapie kan kinders help in die eksternalisering van hierdie gevoelens en die dekonstruksie van gevoelens soos verantwoordelikheid en skaamte. Verder kan alkoholisme

geeksternaliseer word. Daardeur ontstaan die moontlikheid dat geinternaliseerde emosies geeksternaliseer kan word en die kind se identiteit kan herstel.

Alan Jenkins (1990) het al baie werk gedoen rondom narratiewe terapie met mans wat geweldadige gedrag teenoor hulle gesinne gebruik. Jenkins het maniere ontwikkel om hierdie mans te help om verantwoordelikheid te aanvaar vir hulle optrede. Myns insiens is hierdie terapie nodig is omdat dit die probleem aanspreek en poog om skade te voorkom. Terapie met kinders in die verband kan nie die probleem oplos nie, mits die kind se omstandighede van geweld ook aangespreek word.

4.4.4 Dialoog uit die drama rondom gesinsisteemprobleme

Wanneer gesinssiteemprobleme aangespreek word in die drama is dit belangrik om nie beperkend te dink. Daar is 'n verskeidenheid van probleme in die verband waarmee kinders sukkel. Kinders wie se ouers sukkel met huwelikskonflik en egskeiding is net een van hierdie probleme. Tog moet drankmisbruik en gesinsgeweld nie agterweë gelaat word nie. Dit is moontlik en dalk nodig om meer as een episode aan probleme rondom gesinne te spandeer. Vervolgens 'n kort uittreksel uit die dialoog in die drama.

-
- Lolla:** *Kom in en gaan sit in die middelste toilet. O, Toggie my maag is seer en hy wil nie werk nie. Na so 10 sekondes van stilte begin sy sing. Bobbejaan klim die 'beeeeerrrrrrrg' so haastig en so laaaaaaaaaasssstig. Bobbeaaaaaaaan klim die die beeeeeerrrrg so hhaaaasstige en soooo lassssttig..... Hoera, vir die jollie bobbejaan.*
- Maggie kom ingeloop gooи haar tas neer en begin om die tas te skop. Trieksie kom in en bekyk Maggie wat haar tas skop.*
- Trieksie:** En wat het die tas aan jou gedoen?
- Maggie:** *Dit is my tas en as ek my tas wil skop en skop en skop dan sal ek..*
- Trieksie:** Ek het het een keer my kamer se deur geskop, my tone het sommer so blou gestaan.
- Maggie:** Hoekom?
- Trieksie:** Ek het nie skoene aangehad nie.
- Maggie:** Ek bedoel hoekom het jy die deur geskop?
- Trieksie:** Ek was baie kwaad vir my pa.
- Maggie:** Ek is ook kwaad vir my pa en vir ma. Maar ek is die kwaadste vir daardie ander tannie, want my pa gaan nou by haar en haar kinders bly.
- Trieksie:** *(vra saggies en versigtig) Gaan jou ma en pa skei?*
- Maggie:** Hulle het nog nie met ons kinders gepraat nie. Maar ek dink hulle is al besig? Waarom was jy kwaad vir jou Pa?
-

Trieksie:	My ma-hulle praat al jare van skei. Elke keer wanneer my pa by die huis kom en hy is dronk. Dan sê my ma vir my pa: ‘ek gaan jou skei as jy nog een keer so dronk by die huis kom.’ Die volgende aand kom hy maar weer dronk by die huis en hulle baklei maar weer. Ek is net moeg vir die hele storie.. Solank hy net nie aan my ma slaan nie. Dit maak my bang en baie kwaad.
Maggie:	Ek wil nie hê my pa moet weggaan nie. Dalk as ek hom mooi vra, sal hy bly. Of dalk as ek my kamer skoonhou dat hy nie met my hoef te raas nie. Dalk verander hy sy besluit.
Trieksie:	Ek weet nie of dit sal werk nie. Ek weet nie of enige iets my pa sal kan help nie. Hy is te dronk om te weet hoe baie my ma huil. Gisteraand toe hy nog nie by die huis was nie, het ek gehoor sy praat met my Ouma op die foon. Sy het vir my ouma gesê dat sy nie meer ‘n werk het nie. As hy nie ‘n werk het nie waar gaan ons geld kry vir kos en vir die huis. Waar gaan ons bly?
Lolla:	(Kom by die toilet uit.) Julle is <i>lucky</i> . Julle weet darem hoe julle Pa’s lyk. My Pa is weg. Ek het hom nog nooit gesien nie. Hy het my Ma gelos voor ek gebore is. My ma is getroud met my stiefpa en hy hou niks van my nie. Hy skreeu heeldag en dit is net my bababoetie voor en agter.

4.4.5 Die aansprek van gesinsisteemprobleme deur drama's

Alhoewel Lavatri en Longdrop 'n baie beperkte rol speel in die aansprek van die probleem dien hulle bydrae tot die verstaan van die probleem en dien dit ook as 'n aanknopingspunt vir Oom Jani-Tor tot die probleem. Soos reeds in 4.4.3 verduidelik is, kan probleme rondom die gesinsisteem net sinvol aangespreek word in terapie met die hele gesin. Anders help ons bloot kinders om saam met die probleem te leef. Tog voel ek dat **Loosit** gebruik kan word om kinders in te lig rondom die probleem en ook hulle bewus te maak van oplossings wat bestaan en om aan kinders 'n stem te gee.

Vervolgens 'n kort uittreksel uit die dialoog in die drama.

Longdrop:	Lavatri, wat het gebeur? Hoekom huil jy so vreeslik?
Lavatri:	My ma en pa gaan skei. (<i>wehhhhh</i>)
Longdrop:	Maar Lavatri... jou ma is my ma... en jou pa is my pa want ons is boetie en sussie. So dit beteken dat my ma-hulle ook gaan skei! (<i>wehhhhh</i>)
Oom Jani-Tor:	Waарoor huil julle twee sulke lang trane?
Longdrop:	Ons ma-hulle gaan skei, Oom!
Oom Jani-Tor:	Maar Longdrop, waar hoor jy dit?

Longdrop: By Lavatri... wehhh!!

Oom Jani-Tor: En Lavatri, waar het jy dit gehoor?

Lavatri: Ek het gisteraand gehoor toe my ma en pa baklei het. Mamma het vir Pappa gesê dit is sy skuld en dat hulle moet skei. Pappa het gesê hy sal die naweek sy goed pak.

Longdrop: Maar hoekom kan hulle nie net vrede maak nie. Waarheen gaan Pappa?

Oom Jani: Stadig. Julle twee. Oom weet dit is sleg, maar daar is 'n paar goed wat julle moet onthou.

Lavatri: Soos wat Oom?!

Oom Jani: Wel, julle moet onthou dat al skei ma's en pa's beteken dit nie hulle is nie meer lief vir hulle kinders nie. Hulle sukkel net om van mekaar te hou.

Longdrop: Maar Oom... As my Pa weg gaan en ons los. Wat gaan gebeur.

Oom Jani-Tor: Jong, Longdrop. Oom ken nie al die antwoorde nie. Dit sal die beste wees as jy al die vrae neerskryf en vir Mamma en Pappa self gaan vra. Oom weet nie hoe jou ma-hulle dit gaan doen nie. Partykeer trek die Pappa uit en ander kere trek die Mamma weg. Soms gaan bly kinders 'n rukkie by Ouma en Oupa. Ander kere bly hulle by Pappa of by Mamma. Hoe dit by julle gaan werk kan Oom nie vir julle sê nie.

Lavatri: Oom, egskeiding maak my baie bang.

Longdrop: Oom, dit maak my ook bietjie bang.

Oom Jani-Tor: Lavatri en Longdrop, Oom kan dit verstaan. Want egskeiding maak dinge anders en dit is nie altyd lekker nie. Maar ek het nou nou vir julle gesê daar is sekere goed wat julle moet onthou.

Lavatri: Ja, Oom, ek onthou.

Longdrop: Wat was dit nou weer gewees Oom.

Oom Jani-Tor: Ok daar is dinge wat julle moet onthou. Die eerste een is dat jou Ma en Pa mekaar los en dalk nie meer lief is vir mekaar nie. Maar hulle bly lief vir hulle kinders. Die tweede een is dat dit is nooit kinders se skuld is dat grootmense skei nie. Om te trou en getroud te wees is grootmensgoed. En net grootmense kan sulke goed laat werk. As dit nie werk nie, is daar grootmensredes. En Oom is baie seker, dit is nie julle skuld nie.

Longdrop: Oom, ek is maar partykeer baie stout en dan gee my pa my vreeslik slae en dan baklei my Ma met hom. Dalk is dit soos hulle probleme begin het.

Oom Jani-Tor: Longdrop, Jy moet mooi luister vir Oom. Jou ma-hulle se probleme is nie jou skuld nie. Oom belowe. En dalk sal dit goed wees as jy hulle vra of dit jy is. Oom belowe jou dit gaan oor ander grootmensgoed. Dit is nooit kinders se skuld nie.

Lavatri: Oom, ons moet onthou Mamma en Pappa is nog lief vir ons, en dit is nie ons skuld nie. Is daar nog goed wat ons moet onthou.

Oom Jani-Tor: Julle moet ook onthou dat God baie lief is vir julle en dat hy julle wil help. (haal Bybeltjie uit sak uit) Daar is soveel dinge wat God in die Bybel sê oor hoe Hy ons wil troos as ons hartseer is. As ons bang is, of as ons kwaad is of as ons hartseer is, God wil met ons praat en hy

praat met ons in die Bybel. In die Bybel vertel Hy ons hoe lief Hy vir ons is en hoe Hy ons wil help en ook wat ons moet doen.

Lavatri: Oom, sal Oom en tannie Sani tor asseblief vanaand vir my en Longdrop bid?

Oom Jani-Tor: Natuurlik sal ons. Môre na skool kan ons weer gesels. En dan kan julle my vertel wat sê julle ma en pa.

Longdrop: Jong, Lavatri as ons nou by die huis kom maak ons 'n lysie van al die vrae wat ons het en dan vra ons hulle vanaand. Kyk hoe laat is dit. Ons moet huis toe gaan!

Lavatri: Tot siens Oom Jani-Tor!

Longdrop: Bye Oom! (Lavatri en Longdrop verlaat die stel)

Oom Jani-Tor: Soet wees!

Oom Jani-Tor:

Daar is soveel slechte dinge wat met kinders gebeur. (*Vat die mop en emmer. Begin maak asof hy werk. Leun op die mop en en begin weer praat.*) Ma's en Pa's wat baklei, ouers wat te veel drink en soms nog aanmekaar slaan. Al hierdie goed en seker nog baie ander slechte goed maak die lewe baie deurmekaar vir kinders. Dit maak my ook sommer hartseer. Ek wens ek kan sommer vir al die kinders wat vandag hartseer is oor hierdie slechte goed, 'n groot drukkie gee en hulle vashou. So baie van hulle voel dit is hulle skuld en voel so vreeslik alleen.

Aai tog! Dit is baie sleg. (*Mop 'n gedeelte van die vloer en begin dan weer praat*) Die enigste een wat al hierdie kinders kan help, is God. Hy weet van alles en Hy kan almal van hulle troos. Daar is soveel troos en hulp in die Bybel.....

4.4.6 Die Evangeliese klem van die tema

Hierdie tema probeer om 'n geweldige groot probleem waarmee baie kinders sukkel aan te spreek. Dit is belangrik dat die evangeliese klem nie totaal verwyder is van die tema nie. Tydens hierdie tema probeer ek om God se omgee en sorg te versterk, in die lig van sy karkater en omgee wat ons van leer in die Bybel. God openbaar homself in die Bybel. Die Bybel is nie net 'n dokument wat standaarde van lewe aan ons bekend stel nie. Nee, dit is ook'n dokument wat geweldige troos en ondersteuning aan ons kan bied. Dus poog ek om die Bybel as God se woord van troos en ondersteuning aan die kind bekend te stel.

4.4.7 Die aansprek van gesinsisteemprobleme deur die briewe

<p>Lieve Marcel</p> <p>Aggenee, die vakansie is verby! Oom hoop jy het lekker gerus die vakansie en dat jy 'n goeie kwartaal gaan hê. Dankie dat jy sommer so gou na die vakansie weer begin skryf het. Jou briefie is pragtig, al is dit ook baie hartseer.</p> <p>Oom is jammer om te hoor dat jou Ma-hulle gaan skei. 'Egskeiding' bring baie ongelukkigheid en hartseer. 'Egskeiding' bring ook baie vrae en onsekerheid. Baie keer het jou Ma-hulle ook nie al die antwoorde nie. Dit maak ons partykeer nog banger.</p> <p>Partykeer probeer 'egskeiding' ons vertel wie se skuld dit is. Hy probeer baie keer vir kinders vertel dit is hulle skuld, maar as hy dit sê jok hy. 'Egskeiding' is 'n grootmens probleem, wat kinders ook seer maak.</p> <p>Onthou: God is by jou en Hy is lief vir jou! As jy hartseer en alleen voel: Is God by jou!! Hy los jou nooit nie. Hebreers 13:5b.</p> <p>Dit is belangrik dat jy die vrae wat jou pla met jou Ma en Pa deel. Dalk kan jy hulle ook vertel wat jou bang maak. As dit te moeilik is om dit te sê, kan jy vir hulle 'n briefie skryf. Dalk kan ook met 'n onderwyser gesels of met iemand wat jy vertrou. Dit kan help en hulle kan jou troos.</p> <p>Baie dankie vir jou briefie! Moenie te lank wag voor jy weer skryf nie. Skryf sommer dadelik weer!! Oom wil hoor hoe dit gaan.</p> <p>Oom Jani T<small>o</small>R</p>	<p><u>Die Ontleding van die voorbeeld brief:</u></p> <p>←Paragraaf 1</p> <p>←Paragraaf 2</p> <p>Let op die manier waarop daar erkenning aan die kind se brief gegee word.</p> <p>←Paragraaf 3</p> <p>Hierdie is 'n voorbeeld van eksternalisasie.</p> <p>←Paragraaf 4</p> <p>Die Onthouparagraaf het 'n evangeliese fokus alhoewel dit kontekstueel bly.</p> <p>←Paragraaf 5</p> <p>←Paragraaf 6</p> <p>←Slot</p>
---	---

4.5 DIE DOOD

Prediker 3:2 vers sê: 'daar is 'n tyd om gebore te word, 'n tyd om te sterwe'. Die dood is deel van die lewe. Dit is 'n realiteit van die lewe waaraan die meeste mense nie elke dag van hulle lewe dink nie. Tog is die dood een van daardie menslike dilemmas wat so moeilik is om te hanteer en met soveel emosie gepaard gaan. Hierdie dilemma is ook deel van kinders se lewens. Die meeste kinders leer gewoonlik van die realiteit van dood deur die afsterwe van 'n troeteldier of die afsterwe van 'n grootouer aan natuurlike oorsake. Dan is daar ook kinders wat met die realiteit van die dood van 'n ouer, 'n vriend, 'n boetie of 'n sussie gekonfronteer word. Motorongelukke, moord, selfmoord en Vigs maak hierdie verskynsel alhoemee algemeen.

4.5.1 Kinders se stemme rondom die dood

Hello Oom

Een van my friend het hom self geskiet. Pertykeer wens ek dit is ek wat myself geskit het, want ek het nie 'n lekke lewe nie.

Hello, ek wil net vertel van my pa. My ma en pa wou geskei het en dit was nie lekker nie en daar was 'n bakluiervi gewees en Maandag die 10 was my Pa ooleede. Ons weet nie wie het hon geskiet nie. Hy is dood. My ma is baie ongelukkig en ek ook. Maar ek kan niks daar an doen ek het 'n klein broer ook.

Lieve Oom Jannie

Dit gaan sleg met my, want my oupa is dood 7 weke terug en ek is baie hartseer. Daarna is my tanie dood en dit is niks lekker om 2 mense in 'n ry dood te laat gaan nie. Hulle altwee is dood aan kanker.

Lieve Oom

20 September Was daar 'n ongelik en dit was 'n baai goei vrend van my en hy was op slag doot en. Ek kon nie in die aantal slaap nie want hy het By Deboners gewerk. En al my frende het mooter vietse en ek en hy was baai na aan mekaar En hy het altyt as hy af het my yt gevat

Geheim Oom Jannie Tor

My een oom wat ons baie lief het. Het gegroet gister vier weke terug was sy begrafnis en mōre vier weke terug was hy dood. Vanoggend toe ons sing toe onthou ek van hom ek het amper gehuil

Aan Oom Jannie

Help! Help! Help my oom

Nieman sê dit vir my nie maar ek weet die, my ouma lui sy is besig om boob te gaan

4.5.2 Beperkte literatuurstudie rondom laerskool kinders se probleme met dood

Die gesegde dat ‘kinders gesien en nie gehoor moet word’ is in Suid-Afrika meer as net ‘n gesegde. Hierdie is ‘n dominante diskloers in Suid-Afrika. Die implikasie hiervan is dat kinders nie ‘n stem het nie. Wanneer daar dood in die gesin is, word kinders in baie gevalle nie deelgemaak van die rouproses nie. Hulle word nie die reg gegee om te rou nie, maar eerder aangesê om te gaan speel. Kinders ervaar baie krisisse wanneer hulle met die realiteit van die dood te make het. Kinders het hulp nodig in die strukturering van hulle denke rondom die dood. Daar moet verder aan kinders ruimte verskaf word om met hulle emosies te deel en te rou. Volwassenes verstaan nie dat baie kinders sukkel met skuldgevoelens na die dood van ‘n geliefde - hierdie gevoelens van skuld kompliseer die rouproses verder.

Dit is egter belangrik om eerstens te kyk na die teologiese implikasie van die dood. Swaarkry rondom die dood veroorsaak gewoonlik ‘n teologiese vraagstuk. Hierdie vraagstuk handel oor die verband tussen God en lyding. Tradisioneel word hierdie vraagstuk die teodiseë genoem. Louw (1983: 53-54) verduidelik die verskillende aspekte van die vraagstuk as volg:

- (a) of God begeer om kwaad te voorkom, maar kan nie (dan is God ‘n God van liefde, maar nie almagtig nie)
- (b) of God besit die mag om kwaad te voorkom, maar wil nie (Dan is God almagtig, maar nie goed nie – nie ‘n God van liefde nie)
- (c) of God besit nog die mag, nog die wil om kwaad te voorkom (dan is God nog almagtig, nog goed)
- (d) of God het die mag om die kwaad te voorkom en wil die kwaad (dan is God die ouiteur van sonde).

Louw (1983: 53-54) erken dat enige iemand wat volgens hierdie raamwerk die vraagstuk aanpak, vooraf gedoem is. Die soeke na ‘n logiese verklaring tussen God en kwaad word nie so sinvol aangespreek nie. Hierdie soeke na ‘n verklaring rondom God en kwaad is in wese ‘n soeke na sin. Hierdie soeke na sin is nie een wat verwyder is van kinders nie. Uit my eie lewe kan ek onthou dat ek op nege jaar hierdie vraag na sin al verwoord het. In my werk met kinders rondom swaarkry en die dood is ek soms verbaas oor kinders se vermoë om met ‘n beperkte redenasievermoë tog by die teodiseë vraagstuk uit te kom. Die soeke na sin is ook deel van kinders se lewens.

Dit is tog belangrik om te verstaan dat kinders se begrip rondom die realiteit van die dood beperk is. Puckett (1987: 83) verduidelik dat kinders op verskillende ouderdomme die dood op verskillende vlakke verstaan.

- 0-3 Jaar: Geen werklike persepsie van dood nie. Separasie van enige aard is traumatisiese en word gesien as dood.
- 3-5 Jaar: 'n Bewuswording van die dood ontstaan, maar nie in 'n permanente sin nie. Die dood word gesien as tydelik en die kind is meestal van mening dat die dooies gaan terugkom.
- 5-9 Jaar: Die dood word verpersoonlik, soms gesien as 'n monster. Anders word die dood gesien in terme van iemand wat reeds dood is. In hierdie ontwikkelingsfase raak kinders meer bewus van die realiteit van dood. Hulle wissel tussen die erkkening van die realiteit en die ontkenning van hierdie realiteit. Op hierdie ouderdom is kinders ook geneig om te dink dat die dood straf is op verkeerde dinge. Dit bring baie vrees vir kinders mee.
- 9 → Jaar Kinders begin om te erken dat die dood die einde is van die fisiese wêreld waarin ons is. Hulle begin verstaan dat dood nie tydelik van aard is nie en dat dit biologiese redes het. Alhoewel die kind nog daarmee worstel, begin die kind om te verstaan dat dood deel van die lewe is.

Die impak van dood op 'n kind se lewe is onmiddellik en het langtermyn potensiaal. Puckett (1987: 86) verduidelik die impak en gevolge as volg:

They may show very little immediate response to a grief situation, but the impact may be delayed and show up later in other ways. Children sometimes become quieter and more withdrawn. Sometimes they express anger over their loss by getting in fights at school or by disobeying their parents. They may start making noticeably lower grades in school. They may start showing signs of physical distress.

Puckett (1987: 86) sê verder die volgende rondom kinders se hantering van die verlies van 'n geliefde:

Consider the kinds of feelings people have in their grief, such as anger, denial, a sense of losing touch with reality, confusion, depression or impulsiveness. How would children who were just learning how to sense and express their feelings express these?

Hierdie vraag rakende of kinders hierdie emosies kan vertolk en verwoord, is 'n moeilike vraag. Tog is ek van mening dat kinders wel daar toe instaat is om hulle emosies te vertolk, te verwoord en te verwerk mits daar aan die kind ruimte en ondersteuning gegee word. Dit is belangrik dat kinders nie alleen gelaat word met hierdie emosies nie, maar dat hul begelei word in die proses. Persoonlik beleef ek kommer oor hoe hierdie begeleidingsproses hanteer word. Volwassenes het meestal hulle eie idees rondom rou. Dit is belangrik dat kinders se idees navore kom. Die volwassene moet deur die kind begelei word in die proses:

...the most important and powerful advice I know in working with children in grief or any other crisis: Let the child take you by the hand and show you the way.

(Puckett 1987: 82)

Baie van die narratiewe praktyke wat vervolgens bespreek gaan word, ondersteun hierdie idee.

4.5.3 **Narratiewe praktyke rondom die dood in kinders se lewens**

Dit is vir my uiters verblywend om te sien hoeveel literatuur bestaan rondom narratiewe praktyke rondom kinders se hantering van die dood. Werke in hierdie verband is Walsh en McGoldrick (1991); Wingard (2001a & b); Mclean (2000); Morgan (1999); Hedtke (2000); Brown (1989); White (1988); Waldegrave (1999); Wingard en Lester (2001) Foote en Frank (1999). Ek is van mening dat die idees wat gebruik word in narratiewe benadering baie nuwe deure oopmaak in werk met kinders in die verband. Vir die doeleiendes van hierdie studie is dit net moontlik om hierdie werke baie kortlik te bespreek.

Michael White (1988:17-28) gebruik die metafoor van 'Saying hullo again'. White gebruik hierdie metafoor om nuwe maniere te vind waarin die oorledene deel van die persoon se lewe te maak en te hou. Hierdie praktyk bevraagteken die Westerse gedagte dat ons so spoedig moontlik na 'n persoon se dood moet probeer om die persoon te vergeet en 'oor die dood te kom' of dit so spoedig moontlik te 'verwerk.' Hierdie Westerse gedagte noem White (1998:18) 'n 'Saying goodbye' metafoor. Waldegrave (1999:179) noem dat idees en metafore wat mense wil help om los te raak van die oorledene, laat mense in 'n toestand van moedeloosheid en depressie, omdat dit die verlies van herinneringe impliseer. Dit is ook in baie gevalle vir mense disrespektvol teenoor die oorledene en mense beleef dit as onmoontlik.

White (1988) gebruik vrae om die metafoor 'Saying hullo again' deel van mense se lewens te maak. Byvoorbeeld: As jy na jouself kon kyk deur die oë van die oorledene, wat sou jy raaksien in jouself? Hoe het die oorledene hierdie goed geweet? White verduidelik dat dit mense help om die waarde van die verhouding te herroep en weer te ervaar en saam te dra.

Wingard (2001:49) is van mening dat rousmart ook sinvol geëksternaliseer kan word. In my werk met kinders het ek al hierdie beginsel gebruik. Ek het met 'n negejarige dogterjie gewerk wie se pa in 'n transito roof vermoor is. Emosies soos hartseer en verlange is geëksternaliseer.

Hierdie werk het na 'n maand haar gehelp om weer by skoolaktiwiteite in te skakel en beter te funksioneer. Sy het ook self maniere gevind om haar pa in haar lewe te hou. Sy het gereeld vir haar pa briewe geskryf. Hierdie briewe is dan op haar versoek in die volgende sessie gelees. Sy het my ook versoek dat ek die briewe vir haar bêre. Haar briewe vir haar pa was haar manier om waarop 'Saying hullo again' metafoor deel van haar lewe gemaak het.

4.5.4 Dialoog uit die drama rondom dood

Die dood is 'n emosionele tema. Baie kinders het baie vrese en seer rondom hierdie tema. In die uitbeelding van hierdie drama is dit belangrik dat kinders se emosies sensitief hanteer word. Dit is belangrik dat die drama so gedoen word dat die kind sy/haar emosies kan identifiseer. Die ideal sal wees dat die drama ook aan die kind die taal gee om sy/haar emosies te kan verwoord. In die eerste gedeelte van die drama word die kind bewus gemaak van die probleem, daar word nie na 'n oplossings gekyk nie. Die kind moet eers ervaar dat daar begrip is vir sy/haar konteks en uitdagings. Vervolgens 'n kort uittreksel uit die dialoog in die drama.

Na 'n kort humoristiese skets

Soekie, Dina en Wilma kom saam die kleedkamer binne.

Soekie: Julle moet vinnig maak ek wil nog snoepie toe gaan en die pouse is nie baie lank nie.

Dina: Asof ons so lank vat. Dit is jy wat gewoonlik laaste is.

Soekie: Oukei!!!

(Wilma is stil en praat nie. Sy stap net na die toilet en maak die deur toe.)

Soekie: *(Kyk na Dina.)* Is sy kwaad vir my? Hoekom praat sy nie?

Dina: Ek weet nie wat is fout met haar nie. Hoekom vra jy haar nie?

Soekie: Julle is al langer maats vra jy haar.

Dina: *(Soekie en Dina gaan staan by haar toilet deur en klop saggies.)* Wilma, is daar iets fout? Jy is so stil? Is jy kwaad vir ons?

Wilma: Nee, ek is nie kwaad nie, net so bietjie hartseer.

Dina: Waarom is jy hartseer?

Wilma: My ouma is gisteraand dood en almal by die huis huil en dit laat my ook huil.

Soekie: Ek is jammer oor jou ouma. Was sy baie siek?

Wilma: Ja! Sy het kanker gehad. My ma sê dit is beter so, maar ek dink nie so nie. Sy was my enigste ouma. My ander een is al lank terug dood.

Dina: Dit is hartseer. Toe my oupa dood is het my ma gesê ons moenie huil nie want hy is in die hemel en hy is bly. Maar ek is nog steeds hartseer gewees. En my Ouma is tot vandag toe hartseer.

Wilma: Die begrafnis is Saterdag. Daar gaan baie mense wees. Al my ooms en tannies kom vir haar *bye sê*.

4.4.5 Die aanspreek van dood deur drama's

In die aanspreek van die probleem is dit belangrik dat die probleem nie geminimaliseer of veralgemeen word nie. Alhoewel baie kinders met hierdie krisis sukkel, is elke kind se situasie en emosies en verwerking daarvan uniek. Oppervlakkige raad en opmerkings soos: 'Die Here het die mooiste blommetjie gepluk vir sy tuin' is in wese 'patronizing' en disrespekvol. Maniere om die probleem eerlik op die tafel te sit en gesprekke rondom die probleem uit te lok, moet ondersoek word. Vervolgens net 'n kort uittreksel uit die dialoog in die drama.

Lavatri: Hello Longdrop. (*klink hartseer*)
Longdrop: Hi Lavatri. (*klink hartseer*)
Lavatri: Hoe was jou dag?
Longdrop: So so en joune?
Lavatri: Myne was ok maar ok. Dit is net..
Longdrop: Dit is wàt?
Lanvetri: Ek voel nie lekker nie. My hart is baie seer. Dit voel of ek die heeltyd wil huil.
Longdrop: Ja, vandag pouse het ek saam met my maats bal geskop, maar dit was nie dieselfde nie.
Lanvetri: Longdrop, dink jy dit gaan ooit weer dieselfde wees?
Longdrop: Ek, weet nie... Ek hoop so maar ek dink nie so nie.
Lavatri: Longdrop, dink jy tannie Liefie gaan oraait wees?
Longdrop: Ek dink sy gaan nog baie huil oor Oom Ben.
Oom Jani-Tor: Môre Lavatri en Longdrop (*klink opgewonde*)
Lavatri: & Longdrop: Môre Oom. (*klink hartseer*)
Oom Jani-Tor: Wat klink julle so hartseer, is daar iets fout.
Lavatri: Ja, Oom. Gistermiddag het iets vreeslik gebeur. Daar was 'n ongeluk en my pa se broer, Oom Ben, is dood.
Oom Jani-Tor: Lavatri en Longdrop, ek is so jammer om dit te hoor. Dit is baie sleg as iemand vir wie jy lief is doodgaan.
Longdrop: Ja, Oom dit is. Dit is ook sleg vir my tannie en my niggies. Hulle het dit nie verwag nie. Hy het net gery en toe die ongeluk gebeur.
Lavatri: Oom, hoekom gebeur sulke goed. My oom was nie 'n slegte mens nie. Hy het dit nie nodig gehad nie.
Longdrop: En, Oom, my tannie en my niggies het hom nog nodig.
Oom Jani-Tor: Sjoe, maar julle vra moeilike vrae vandag. Vrae waarvan ek nie altyd die antwoorde ken nie. Ek weet nie hoekom sulke goed gebeur nie. Ek verstaan ook nie alles nie. Ek en tannie Sani Tor praat baie daaroor. Dan sê tannie Sani Tor, ons verstaan nie alles nie, maar ons kan oor alles met God praat en dit help.
Lavatri: Ons kan met God praat oor ons oom wat dood is?

Oom Jani-Tor: Ja, dit is so. Jy kan vir God sê as jy hartseer is en jy kan ook vir hom vertel hoe jy voel. Jy kan hom vertel hoe bekommerd jy oor jou tannie en niggies is.

Longdrop: Oom, sal dit help?

Oom Jani-Tor: Die Bybel vertel ons dat God dit alles hoor en dat Hy ...

4.5.6 Die Evangeliese klem van die tema

In die lig van die probleem wat saam met hierdie evangeliese klem handel, is dit belangrik om nie te probeer om redes vir lyding aan die kind te probeer gee nie. Dit is soms nodig om aan kinders die vraagstukke rondom lyding te probeer verduidelik, maar dit moet een tot een gebeur sodat daar verseker kan word dat kinders nie met wanpersepsie en verwronge idees sit nà so 'n gesprek nie.

Die evangeliese klem van hierdie tema poog om die geslotenheid wat baie kinders beleef nà die afsterwe van 'n geliefde af te breek. Die kind word geleer dat hy/sy met God kan praat en dat gebed nie net 'n paar versoekte is nie. God luister nie net na ons nie, maar Hy is ook daartoe instaat om ons te help en te versterk.

4.5.7 Die aansprek van dood deur die briewe

Wanneer briewe van kinders rondom die tema van dood hanteer word, kan emosie soos hartseer geëksternaliseer word. Dit is belangrik dat die leser in ag moet neem dat daar nie lang briewe aan kinders geskryf kan word nie, omdat hulle leesvermoë nog beperk is.

<p>Hi Armand!</p> <p>Die vakansie is naby. Jy is seker baie opgewonde. Oom hoop jy het lekker goed om die vakansie te doen. Oom weet jy gaan 'n baie lekker vakansie hê. Dankie vir jou mooi briefies! Oom was bly om weer van jou te hoor.</p> <p>Oom is baie jammer om te hoor van jou Oupa. Oom weet dit is baie sleg as iemand vir wie jy lief is, doodgaan. ODit klink vir Oom asof 'hartseer' jou begin te pla het na</p>	<p><u>Die Ontleding van die voorbeeld brief:</u></p> <p>←Paragraaf 1</p> <p>←Paragraaf 2 Let op die manier waarop daar erkenning aan die kind se brief gegee word.</p> <p>←Paragraaf 3 Hierdie is 'n voorbeeld van eksternalisasie.</p>
--	---

jou oupa se dood. Jy sê ook dat hartseer dit ook regkry om by die huis dinge deurmekaar te maak. ❷ Oom wonder hoe jy dit reg kry dat hartseer nie by die skool ook oorvat nie. ❸ Wat se planne het jy al maak teen hartseer? 'n Plan wat Oom weet jy al gemaak het is om vir iemand te sê hoe jy voel. Oom wonder of jy dalk ook met jou ma of pa kan praat? As jy nie weet hoe nie, wys net vir hulle die briefie

Onthou: Net omdat jy vakansie het, beteken nie dat God vakansie vat nie. Nee, Hy wil jou help in die skool en selfs wanneer jy vakansie hou. Hy wil jou ook help met hartseer.

As hartseer aanhou om jou so te pla, kan jy ook met 'n onderwyser gesels of met iemand wat jy vertrou. Dit help altyd!

Baie dankie vir jou briefie! Jy moet sommer die eerste dag van volgende kwartaal vir my 'n briefie skryf. Oom wil hoor hoe dit gaan.

Oom Jani R

❶ Hier word die kind bewus gemaak van 'n 'unieke uitkoms. ❷ Hierdie vraag kan gesien word as 'n landskap van aksievraag.

←Paragraaf 4

Die Onthouparagraaf het 'n evangeliese fokus alhoewel dit kontekstueel bly.

←Paragraaf 5

←Paragraaf 6

←Slot

4.6 OPSOMMING

In hierdie hoofstuk het die klem gevallen op die probleme wat **Loosit** probeer aanspreek asook die evangelies-kontekstuele waardes wat **Loosit** aan kinders probeer leer. Deur na verskillende fasette van **Loosit** te kyk in die lig van 'n tema het ek dit aan die leser probeer duidelik maak hoe **Loosit** met die beginsel van relevansie, humor en ook Evangelies-kontekstuele teologie omgaan.

HOOFSTUK 5

LOOSIT.... MOET DIE KETTING GETREK WORD?

5.1 INLEIDING

Vir die afgelope twee jaar loop ek al met 'n vraag in my hart rond rondom etiese aspekte van die pastorale versorging van kinders en **Loosit**. Ek het menige kere in sosiale situasies die vraag probeer bewoord en elke keer het vriende of kollegas my vrese gepaai deur my daarop uit te wys dat ek ten minste probeer om 'n verskil te maak. In hoofstuk 1 het ek die eerste keer die vraag rondom etiek en **Loosit** op skrif begin verwoord. Vir my persoonlik was dit weer eens 'n konfrontasie. Hierdie konfrontasie, asook ongemak met sekere aspekte, het deurgaans in die studie en navorsing my by gebly. Ek wil graag in hierdie die finale hoofstuk 'n refleksiewe posisie inneem en terugkyk nie so seer na die proses en die metodologie van die navorsing nie, maar eerder na my eie worsteling rondom etiese aspekte in hierdie werk. In hierdie hoofstuk wil ek vanuit my worsteling en die gevolgtrekkinge wat ek in myself ontwikkel het ook sekere aanbevelings maak rondom die pastorale versorging van kinders, die rol van die kerk met betrekking tot laerskole, onderwysers en ouers. Ek wil ook my siening van **Loosit** se toekoms aan die leser verduidelik.

Hierdie hoofstuk is vir my 'n intens persoonlike hoofstuk. Wanneer ek met hierdie idees en vraagstukke in my worstel, sukkel ek om die beurt met woede, intense kommer, moedeloosheid wat my eie hoop en geloof uitdaag en 'n kombers van magteloosheid oor my gooï, asook 'n gevoel van verantwoordelikheid om my stem te laat hoor. Ek nooi u as leser om in hierdie hoofstuk saam met my te worstel.

5.2 DIE PROBLEEM

In Suid-Afrika hoor ons letterlik elke dag van motorkapings, verkragtings en moord. Ons ry soms op snelweë en vir kilometers langs ons so ver soos ons kan sien, is die een plakkerspandokkie op die ander. Wat my pla, is dat ons dit nie meer sien en hoor nie. Ons hoor van geweld oor TV en radio, maar ons besef nie die implikasie, of sien die tranen en seer van ander raak nie. Ons sien die plakkerskampe en besef nie dat daar mense en ook kinders in elkeen van daardie huisies sit met drome en ideale nie. En ek dink nie ons besef hoe moeilik

dit moet wees om te droom terwyl daar nie vars water of sanitêre geriewe in die omgewing is nie en vir so baie moet daardie droom gedroom word terwyl MIV en vigs 'n donkerte bring.

Suid-Afrika is land met meer probleme as oplossings. Dit is 'n land met uitdagings op verskeie gebiede waarvan een die ekonomiese gebied is. Ons is 'n land wat ekonomies wil begin opstaan. Ek is bewus daarvan dat daar in Suid-Afrika geweldige rykdom ook is, maar dat die armoede dit meestal oorweldig. Op 'n sosiale gebied het ons in Afrika baie probleme. MIV en Vigs, malaria en TB miljoene se lewens elke jaar. Gesinne verbrokkel deur verstedeliking. Egskeiding, gesinsgeweld en sekseule misdrywe neem toe. Elke dag sien ons straatkinders. My vraag is het ons die infrastruktuur en hulpbronne om hierdie probleme aan te spreek? Kan ons mense wie se lewens vernietig word in hierdie trauma, sinvol bystaan? Ek praat nie van sommiges. Ek praat van die skares. Is daar genoeg bronne om ons probleme aan te spreek? My antwoord is: Ek glo nie!

Maatskaplike werkers en welsynorganisasies word oorweldig met gevallenladings wat nie hanteerbaar is nie. Plekke van veiligheid, kinderhuise en plekke om kinders in pleegsorg te plaas sukkel finansieel en sit met waglyste. Skole word deur die staat gedwing om meer kinders in klasse te sit terwyl daar nie aan onderwysers hulp voorsien word nie. Sielkundige en terapeutiese dienste is bekostigbaar net vir die 'elite.'

In die lig hiervan vat ek 'n stel wat bestaan uit 'n paar toilette en doen 'n aanbieding voor kinders, waarin hulle hul probleme en uitdagings kan identifiseer. Dit doen ek, terwyl ek deeglik bewus is dat daar nie die infrastruktuur bestaan om hierdie probleme in wese aan te spreek nie. Al wat ek aan die kind kan bied, is 'n brief wat hy/sy met 'n beperkte leesvermoë klank-klank moet lees. Kan ek myself in die oë kyk en dit pastorale versorging noem? Ek besef deeglik dat dit wat **Loosit** aan kinders in laerskole bied baie meer is as menigte projekte in die verband, tog is dit so min. In hoofstuk 4 reflekteer ek op verskeie prominente temas wat kinders aanbied as probleme en uitdagings in hul lewens. **Loosit** poog om erkenning te gee aan hierdie probleme en uitdagings en om 'n mate van versorging te bied aan die nood van kinders. Maar tog voel ek dat probleme soos egskeiding, die dood, en druk (sien hoofstuk 4) in 'n terapeut tot kind en of 'n terapeut tot gesin verhouding aangespreek moet word. Maar wat ek in hierdie werk beskryf het, was ek en die sewe akteurs en 'n paar huisvrouens wat briefies skryf teenoor 'n

massa kinders van 400 tot 900 in 'n groep. Ons ken nie die kinders se name nie. Ek loop soms in winkelsentrums en dan kom 'n kind uit die bloute en gee my 'n drukkie. 95% van die kere herken ek nie eers die kind se gesig nie. Kan ek dan hierdie projek sien as een wat kinders pastoraal versorg? Hierdie navorsingsprojek het huis ten doel gestel om 'n kritiese evaluering te doen rondom die etiese aspekte van pastorale versorging aan kinders in die algemeen en spesifiek van **Loosit** as model van versorging.

Wanneer ek aan pastorale versorging dink, sien ek die Bybelse beeld van die herder wat na sy skape om sien. 'n Herder wat sy skape ken en selfs weet as een afgedwaal het. Dit is beeld wat sorg en omgee voorhou, maar meer as dit hou die beeld ook beskerming in. Hierdie model van pastorale versorging word deur Capps (1984:77–79) ondersteun as 'n Bybelse metafoor. Capps (1984:78) gaan verder en verduidelik dit as volg.

This image of the shepherd fits our contextual model because the shepherd is aware of the range of possible causes of the sheep's discomfort, and of the various resources available to the sheep for coping with the perils of life. The shepherd knows the context in which the sheep live, and this means being aware not only of its potential threats and snares, but also it places of refuge and peace.

Loosit beantwoord nie aan hierdie beeld nie. Ons ken nie die kinders nie. Dalk weet ons iets van hulle probleme, maar kan ek sê ons werk eties en verantwoordelik met kinders se probleme? Nee, ek kan nie.

Elke keer as ek in hierdie worsteling vas val troos ek myself met : 'iets is beter as niks.' **Loosit** bied iets aan kinders en alhoewel dit afgewaterde pastorale sorg (ek is nog steeds nie oortuig dat dit eties is om dit so te klassifiseer nie) is, is dit beter as niks. Weingarten (2001: 124) se woorde wat in hoofstuk 3 aangehaal is dat '**It is that care not cure will keep us floating in the ocean. ...**' het my nog altyd in staat gestel om te glo dat die sorg wat in **Loosit** is 'n kardinale rol speel. Tog is dit so min.

Soos ek genoem het in die begin van hierdie hoofstuk maak my worsteling met hierdie probleem sekere emosies in my wakker. Een van hierdie emosies is woede. Hoekom is daar niks? Hoekom, wanneer ons kyk na die probleme wat soveel huisende kinders moet beleef, is daar so min ondersteunings en hulpdienste? Hoekom moet ons met die kinders van Afrika wat ons toekoms is, 'n redenasie hê dat ...iets is beter as niks. Hoekom?

Kan daar meer wees vir kinders? In 1997 het ek hierdie woorde gehoor wat my altyd by bly. ‘Life is a gold mine. Can you dig it?’ In die lewe is daar soveel edelstene en tog lê hierdie edelstene nie rond nie. In die meeste gevalle is hierdie edelstene onsigbaar. Dit is onder die grond en kan alleen ontgin word deur ‘n lang moeilike proses van ontginding. Ek glo dat daar ook meer vir kinders is. Maar hierdie moet ook nog ontgin en gemyn word. Dit moet ontgin word. Dit moet uitgegrou en verwerk word.

Wanneer dit kom by kinders is die stuk grond wat ontgin moet word die **kerk**. Wat sal gebeur as die kerk sy opdrag beter verstaan en nakom? Wat sal gebeur as die kerk nie net in ‘praat-taal’ sê dat kinders belangrik is nie, maar ook in ‘doen-taal?’ Rossouw (1993: 903) verwoord dit dat daar beweeg moet word van ‘being right’ na ‘doing right’ en in die verband kom die relevansie van kontekstuele teologie (soos in hoofstuk 2 bespreek) weer na vore. Wat sal gebeur as kerke meer aandag sal gee aan die uitleef van Sy opdrag as aan die verwoording daarvan? Ackermann (2003: 55) verwoord dit as volg: ‘I think that what theologians have to say should be measured by whether it contributes to human healing and freedom.’

Wat sal gebeur as die kerk die nood van kinders beter verstaan en besef hulle is verantwoordelik vir kinders en nie net vir kerkgeboue en kerkstrukture nie? In die volgende gedeelte wil ek hierdie idees rondom die kerk se verantwoordelikheid bespreek.

5.3 DIE KERK IS VERANTWOORDELIK

Die kerk is die goudmyn wanneer dit kom by die pastorale versorging van kinders. Die antwoord lê nie in ‘n paar individue wat dink soos ek en bereid is om hulle lewens te wy om kinders te help nie. Ek het nie die infrastruktur nie. Ek het nie die hande nie. Die kerk het wel die infrastruktur en hande, al is dit soms diep begrawe onder jare se klippe van tradisies, asook klippe van marginalisering van kinders en instandhouding van hierargie (sien in die verband ook Cochrane, De Gruchy & Petersen 1991:46). Die kerk het nie net die hande en infrastruktur nie, die kerk het ook ‘n roeping. Hierdie roeping wat Jesus self aan hulle beskryf en verduidelik het.

‘Laat die kindertjies na My toe kom en verhinder hulle nie...’ Markus 10:14
‘Wie so kindjie in my naam ontvang, ontvang my.’ Matteus 18:5

'So is dit ook nie die wil van julle Vader dat een van hierdie kleintjies moet verlore gaan nie.' Matteus 18:14

En tog slaan die kerk na my opinie nie genoegsaam ag op hierdie woorde nie. Die kinderbediening in die kerk is soos ek in Hoofstuk 1 en 2 beskryf het 'n 'besighoubediening' wat kinders sien as 'future consumers of this faith,' (Bons-Storm 1998:23), maar nie individue wat met uitdagings en seerkry te doen het nie en dus nie fokus op die pastorale versorging van kinders nie.

Hier lê die goudmyn, in baie opsigte nog onontgin. Hoe gaan hierdie ontginnings plaasvind? Wat moet gebeur sodat die kinders nie moet klaar kom met **iets** nie, maar **meer** kan hê?

Dit is nodig dat daar 'n ander paradigma vir die kerk ontwikkel word, een wat begin by mense en nie by strukture nie. Die kerk het nodig om te besef dat kinders ook mense is wat bediening nodig het. Die kerk het nodig om te besef dat kerk net kerk kan wees buite die mure van die kerk en dat kerkwees nie bestaan uit die erediens en 'n paar vergaderings nie. Die kerk het nodig om homself af te vra: Maak dit wat ek doen nog sin? (De Gruchy 1994:11) Beide De Gruchy (1994:12) en Capps (1984:30) is van mening dat daar 'n 'hermeunetiek van suspisie' moet wees wat die motiewe wat agter die optrede van die kerk sit moet bevraagteken. Cochrane, de Gruchy & Peterson (1991:51) beskryf die fokus van die kerk as of 'n kerkgeoriënteerd of wêreldgeoriënteerd. Cochrane, de Gruchy & Peterson (1991:51) verduidelik as volg wat hulle bedoel met wêreld georiënteerd:

'What does it mean for a local congregation to become 'world-oriented', that is, to see the locus of its mission as the community in which it exists...' (Cochrane, de Gruchy & Peterson 1991:53)

Die kerk het nodig om op die gemeenskap te fokus en die gemeenskap te infiltreer. Ons as kerk het nodig om minder tyd in kerkgeboue deur te bring en meer tyd in die wêreld besig om kerk te wees. Daar is verskeie maniere waarop die kerk meer aktief binne die gemeenskap werksaam kan wees. Een van hierdie maniere is om hande te vat met laerskole.

5.3.1 Kerke moet laerskole begin sien as 'n plek vir pastorale versorging van kinders

As gevolg van nuuskierigheid het ek al baie navrae gedoen by kinders rondom kerkbywoning asook by kollegas wat 'n hart het vir kinders. Telkemale het ek al in 'n skoolsaal gevra watter kinders die vorige Sondag in die kerk was. Volgens my skatting (en hiermee besef ek dat dit nie empiriese navorsing is nie), het ek nog nooit 'n saal gekry waar meer as 10% van die kinders hulle hande opgesteek om te bevestig dat hulle in die kerk was nie (sien in die verband ook hoofstuk 1 afdeling 1.1.1). Gevolglik vra ek die volgende vraag: Wat sal gebeur as die kerk tot die besef kom dat die meeste van kinders in Suid-Afrika nie binne sy invloedsfeer is nie? Die Kerk mis nie net kinders nie, in die meeste gevalle mis die kerk ook die kind se ouers. Tog is daar ruimte vir die kerk om betrokke te raak.

Denise Ackermann het tydens 'n lesing in November 2003 genoem dat dit tyd is dat ons hande vuil raak. Hiermee het sy bedoel dat daar nie net oor oplossings en hoop gepraat moet word nie, maar dat ons betrokke moet raak by die seer van mense (sien in die verband ook Cochrane, de Gruchy & Peterson 1991:53). As die kerk daarin kan slaag om betrokke te raak by laerskole kan die kerk weer 'n invloed hê op die meeste kinders in Suid-Afrika.

Soveel keer as ek by 'n skool uitry, is daar 'n kerk wat regoor kant die skool gebou is. Die kerk en die skool kyk letterlik na mekaar. Al wat die twee van mekaar skei is 'n pad. Kerke is so na aan skole en tog is hulle so vêr van mekaar. Kan kerke oor die pad loop en die gaping tussen kerk en skool oorbrug? Is dit moontlik? Is skole gesluit vir godsdiens? Beperk die staat nie Godsdiens in skole nie?

Ja, daar is toenemend meer pogings van die staat om Godsdiens in skole te reguleer. Tog is dit my ondervinding dat die nood in skole op die oomblik so groot is dat die meerderheid skole ènige hulp en ondersteuning verwelkom en aanvaar. Ek wil dit duidelik stel dat dit my mening is dat hierdie hulp en ondersteuning 'n sekere karakter moet hê. Ek is van mening dat daar 'n onderskeid moet wees tussen die oordra van Bybelkennis en die pastorale versorging van kinders. Evangelisasie kan gesien word as bloot die oordra van Bybelkennis, sonder dat daar 'n fokus is op die pastorale versorging van kinders. Tog in my werk by skole het ek agtergekom dat dit nodig is dat evangelisasie 'n relevante kontekstuele baadjie aantrek waar kinders se menswees en konteks erken en aangespreek word. Kinders se nood is aan pastorale versorging en nie so seer aan Bybelkennis nie. Die vraag sal kan ontstaan, 'hoe sal kerke kan begin om by

laerskole betrokke te raak?’ waar betrokkenheid nie soseer gaan oor evangelisasie nie maar die pastorale versorging van kinders in nood.

Baie keer vra predikante my as hulle hoor van my werk, ‘Hoe het jy dit reg gekry om by soveel skole ‘n oop deur te hé?’ My antwoord altyd is: ‘Gaan dien ‘n skool.’ Die meeste predikante kom met ‘n houding by ‘n skool aan van ‘ek wil hé’ of ‘wat ek hieruit kry.’ Ek wonder of hulle nie net die skool wil gebruik as ‘n platform om hulle eie gemeenteaktiwiteite te verkondig?

Ons het nodig om skole te benader met ‘n *dienende houding* nie en nie een van wat ons hieruit kan kry nie. Kotzè (2002:6) vra die vraag ‘Who benefits?’ rondom navorsing, tog wil ek hierdie vraag ook hier vra. Wie baat daarby as skole net gebruik word as ‘n platform? Vir my lê die kerk se betrokkenheid by skole binne die omvang van hierdie etiese vraag: Betrokkenheid in skole moet tot die voordeel van die skool, die skool se onderwysers en die skool se kinders wees. Die fokus van die kerk se betrokkenheid moet dus **versorging** wees en nie **verkondiging** nie. Hier wil ek u weer herinner aan Rossouw (1993: 903) se idee van ‘being right’ na ‘doing right.’

Ek het predikants vriende wat by skole betrokke geraak het deur krieketafrigting en ander sport aktiwiteite. Hierdeur het hulle toegang tot kinders gekry en kon toesien dat kinders pastoraal versorg word. Hulp aan skole in projekte wat hulle onderneem, skep ook geleenthede om te sorg dat kinders pastoraal versorg word. Dit is belangrik dat die kerk sigbaarder sal wees in skole asook by skoolbyeenkomste.

5.3.2 Moontlikhede vir die kerk om onderwysers te ondersteun

Ek is van mening dat een van die stemme wat kinders die meeste hoor, is die stem van hulle onderwysers. Onderwysers se posisie stel hulle in staat om geweldige invloed op kinders vir die positiewe of negatiewe te hé. Onderwysers is in ‘n baie gunstige posisie om deel te hé aan die pastorale versorging van kinders. Ongelukkig is onderwysers nie daartoe in staat om ander pastorale te versorg indien hulle nie self pastorale versorg word nie. Ek is van mening dat baie onderwysers sukkel met wat Figley (1995:1) beskryf as ‘Compassion Fatigue’. ‘Compassion Fatigue’ kan ook gesien word as ‘n alternatiewe wyse om sekondere trauma te bewoerd. Die meeste onderwysers gee regtig om vir hulle studente, maar word oorweldig deur die probleme

en die uitdagings daarvan verbonde. Figley (1995:2) sê dat hierdie oorweldiging kan lei tot gevoelens van hartseer, depressie, angs en slaaploosheid. Indien daar maniere gevind kan word om onderwysers te help, help ons kinders. Onderwysers verkeer vandag in Suid-Afrika in 'n baie moeilike situasie. Hulle moet groot klasse hanteer en die integrasie van verskillende kulture faciliteer. Dit terwyl dissipline gehandhaaf moet word in 'n wêreld waarin kinders meer blootgestel word aan agressie en geweld. Prof Izak Oosthuizen (2004:13) is van mening dat dissipline in skole in Suid-Afrika is "n Tydbom wat wag om af te gaan." Lyfstraf kan nie meer gebruik word vir die handhawing van dissipline nie. Volgens Oosthuizen (2004:13) moet daar weer gekyk word na die verbod op lyfstraf, want dit het 'n vakuum gelaat wat nie gevul is nie. Onderwysers moet self nuwe maniere vind vir dissipline terwyl daar alhoemee vereistes gemaak word aan onderwysers rondom verslae en administrasie. Onderwys is na my mening nie net 'n werk nie, maar 'n roeping wat unieke vereistes aan mense stel. Die frustrasie vlakke van onderwysers is baie hoog.

As die kerk hande kan vat met onderwysers en kan fokus op ondersteuning van hierdie individue, kan die kerk seker maak dat die stem wat kinders die heeldag aan blootgestel word een, is van omgee is en nie een van frustrasie nie.

5.3.3 Moontlikhede vir die kerk om hande te vat met maatskaplike dienste

Wanneer die maatskaplike dienste betrokke raak by 'n kind, is sy/haar wêreld gewoonlik verbrokkel. Hierdie weerlose kinders se lot word baie keer in die hande geplaas van maatskaplike werkers wat oorwerk is en oorweldig is met gevallenladings.

In my werk kry ek weekliks met maatskaplike werkers te doen. Hulle hoor en sien seer wat insigself traumatiserend is. Beide Figley (1995) sowel as Weingarten (2003) beskryf hierdie probleem in hulle werke. Figley (1995:1) beskryf hierdie probleem as: 'Professionals who listen to clients' stories of fear, pain, and suffering may feel similar fear, pain, and suffering because they care.' Hierdie sekondêre trauma wat Figley beskryf as 'Compassion Fatigue' en Weingarten (2003) 'Common Shock' noem, beperk en kompliseer maatskaplike werkers se funksionering. Figley (1995:191) beskryf die impak hiervan as volg: 'decrease in quality, decrease in quantity, low motivation, avoidance of job tasks, increase in mistakes, setting perfectionist standards and developing obsessions about details.'

Die kerk kan baie hulp en ondersteuning aan mense in hierdie beroep bied. Die kerk kan ook maatskaplike werkers baie help in hulle werk. Organisasies soos die Christelike Maatskaplike Raad (C.M.R.) is een voorbeeld van 'n welsyns organisasie wat deur die kerk begin is en ondersteun word. Daar bestaan ook ander voorbeelde van welsynsorganisasie wat deur die kerk instand gehou word. Tog wonder ek of dit nie moontlik is vir die kerk om meer te doen om hierdie organisasies op ander vlakke te ondersteun en te help nie. Hulp met die emosionele ondersteuning van maatskaplike werkers kan 'n groot verskil maak.

5.3.4 Moontlikhede vir die kerk om ondersteuning te bied aan ouers

Baie kinders word groot in dubbelinkomstegesinne. Dit beteken dat biede ouers werk en dat kinders tussen kleuterskole, skole en naskole groot word. Ouers bring vandag minder tyd deur saam met hulle kinders as ooit voorheen in die geskiedenis van die wêreld. Tog het ouers 'n baie groot rol om te speel in kinders se lewens.

Die kerk kan 'n kardinale rol speel om ouers te help in hierdie taak. Ouerbegeleidings-kursusse is een van die moontlikhede wat die kerk kan gebruik. Die kerk kan verder ouer-omgeegroepe faciliteer om ouers by te staan in hierdie groot taak. Die kerk is in die bevoorregte posisie om lokale te besit wat in die meeste gevalle net eenkeer per week gebruik word. Hierdie lokale kan gebruik word om groepe aan te bied. (Ek besef dat dit in uitsonderlike gevalle reeds gebeur en dat daar kerke is wat ouerbegeleidingskursusse aanbied, sowel as omgeegroepe vir ouers. Daar is ook gemeentes wat hulle faciliteite beskikbaar stel. Vir diesulkes wil ek graag erkenning gee.)

Baie kinders word in enkelouergesinne groot. Die statistiek rondom enkelouers is reeds in Hoofstuk 4 bespreek (sien 4.4). Hierdie ouers het hulp en ondersteuning nodig. Die kerk kan vir kinders 'n familie bied indien die kerk net hulself in hierdie rol wil sit. Ondersteuning en hulp kan prakties geskied.

Daar is ook kinders wat spesiale behoeftes het wat hoë vereistes aan ouers stel, byvoorbeeld: gestremde kinders. Die kerk kan in sulke situasies baie doen om ouers te help. Daar is ook sekere situasies waardeer ouers gaan wat hoë vereistes aan kinders stel, byvoorbeeld,

egskeiding, die dood van 'n ouer. Die kerk kan en moet ook in hierdie situasie hulp, leiding en ondersteuning aan ouers bied.

5.4 DIE TOEKOMS VAN LOOSIT HELDER OF DONKER?

Na 'n **Loosit** vertoning word ons gewoonlik oorweldig met honderde drukkies van kinders. Sommige kinders gee 'n drukkie en sê niks. Ander gee 'n drukkie en sê: 'Sjoe, Tannie, dit was snaaks.' 'Kom julle volgende week weer?' 'Kan ons volgende keer daardie ander liedjie sing?' of sommer net 'Dankie, Tannie'. Hierdie drukkies en die woorde wat kinders sê het al baie keer my moed uit die as laat opstaan.

Die kinders se drukkies laat my voel:

- ➔ **Loosit** maak 'n verskil.
- ➔ Die projek werk.
- ➔ **Loosit** se toekoms is helder.

Maar as ek stil alleen en eties reflektereer op die projek, twyfel ek. In hierdie gedeelte wil ek beskryf waarom daar rede is om te dink **Loosit** se toekoms is helder. Ek wil ook my twyfel en die redes vir my twyfel verwoord.

5.4.1 Terugvoer van die projek

Daar is al van verskillende mense terugvoer op die projek ontvang. Volgens McTaggart (1997:26) is die verbetering van deelnemers se lewens 'n belangrike oorweging tydens die doen van deelnemende aksienavorsing. Inlyn met die beginsel is dit dus vir my belangrik om terugvoer te kry ten einde te 'hoor' of daar wel verbetering/verandering plaasgevind het. Nie al die terugvoer is dieselfde nie, daarom wil ek graag tussen verskillende groepe onderskei.

5.4.1.1 Wat sê kinders?

In hoofstuk 1 is een van die navorsingsdoelwitte wat ek geïdentifiseer het die belangrikheid dat die projek **Loosit** relevant, dinamies en ook speels gedoen moet word. Ten einde te bepaal of **Loosit** relevant, dinamies en speels gedoen was, is veral kinders se stemme en ervarings van belang. Kinders is baie positief oor die projek. Baie keer sal ek in 'n winkel loop en dan hoor ek 'n kinderstem: 'Kyk, Mamma, daar is die toilettetannie.' Kinders vra aanhoudend wanneer

ons terug kom. Hulle eerste antwoord op wat hulle die meeste van gehou het is amper altyd: ‘Dit was baie snaaks’. Hierdie tipe opmerking bevestig die idees rondom ontwikkelingsfase wat ek in hoofstuk 3 bespreek het. Humor bring ‘n speelsheid waarby kinders aanklank vind. Ek herhaal graag wat Pattison (1993:169) gesê het oor humor:

Where it enters in, lives and situations can be transformed and transfigured, even if only temporarily, and the richness of new life in solidarity with others seems possible.

‘n Ander aspek van die dramas waarop die kinders altyd reageer, is die musiek en die liedjies. Soos reeds bespreek in hoofstuk 3 het musiek die vermoë om emosies te transformeer [Couture 2005: forthcoming] (sien 3.2.3.3 vir meer rondom die gebruik van musiek). Die manier waarop sang in **Loosit** gebruik word, betrek kinders en maak hulle deel van die proses. Couture [2005: forthcoming] beskryf dit as volg:

Singing in such a way that one’s whole body is engaged is dialysis for the soul; it reprocesses the raw emotions of suffering and trauma, giving them form and strength, often creating delight and joy.

‘n Ander aspek waaroer kinders baie te sê, het is Oom Jani-Tor. Oom Jani-Tor is by verre die grootste treffer. Hy moet gereeld aan ouers wie se kinders hom in die straat raakloop, verduidelik wie hy is.

5.4.1.2 Wat sê skole?

Die meeste skole wat bewus is van die projek en van die sukses van die projek sê: ‘Kom! Kom!’ Skole is oop vir hulp. Hierdie projek het ‘n sterk Christelike element. Dit beïnvloed skole se houding. Laerskole is gewoonlik gemaklik met hierdie Christelike aspek wanneer die betrokke skoolhoof ‘n oop gesindheid het. Indien die skoolhoof die nood en behoeftes van kinders besef asook die potensiaal van hierdie projek, is daar nie ‘n probleem nie. Ek is bewus daarvan dat daar in die toekoms meer probleme mag wees as gevolg van meervoudige-gelowe. Tot dus vîr is ons nie met hierdie uitdaginge gekonfronteer nie.

Skole se uitnodiging is eerstens omdat kinders dit geniet en aanhoudend daarvoor vra. Tweedens, dink ek ook skole besef dat hierdie projek relevant is en ‘n impak maak.

5.4.1.3 Wat sê ouers?

Een van die mees humoristiese ervarings wat ek al in my lewe gehad het, was by een skool waar ons 'n posbus opgesit het. Die posbus was baie prominent op die skoolterrein en was ook sigbaar van die straat af. Ouers se reaksie as hulle hulle kinders kom aflaai, was iets om te beleef. Hulle kon amper nie hulle oë glo nie.

Die toilette het in baie gevalle 'n gesprekspunt geword. Die meeste ouers is in die begin skepties, maar nadat hulle die kinders se briefies van Oom Jani-Tor gelees het, verander hulle houding. Ouers beskryf die projek as iets nuuts en sê dat hulle kinders nie uitgepraat kan raak nie. Die meeste ouers besef daar is 'n ruimte vir die projek en dat daar 'n behoefté in die verband bestaan. Daar is tog ouers wat voel ons Christenskap se naam deur die modder sleep. Hulle voel dat dit nie betaamlik is om vanuit toilette die evangelie te bring nie. Hierdie ouers is die minderheid.

5.4.1.4 Wat sê die kerk?

Ek wil dit duidelik stel dat 'n groot presentasie predikante en kerklidmate baie positief is. Tog het ek al 'n paar oproepe gehad van veral dominees wat nie vriendelik was nie. Gewoonlik is dit baie moeilik om in sulke oproepe iets sinnigs te sê. Ek verstaan dat sekere tradisies hierdie konsep as Godslasterend mag beskou. Dit mag ook wees dat hulle die toilethumor in die dramas as onvanpas beleef. Pattison (1993:173) verduidelik dat Christenskap tot 'n groot mate die waarde van humor mis:

It seems sad and puzzling that Christianity appears to have missed out to a large extent on the gift of humour and laughter in pastoral care.

Finansies vir hierdie projek het tot op datum van geen gemeente gekom nie. Ek het geweldige ondersteuning van lidmate geniet, maar nog nie van gemeentes nie.

Ten spyte van die geringe teenkanting en gebrek aan begrip van enkele ouers en sommige predikante is die toekoms van **Loosit** lig. Die terugvoer is baie positief. 'n Ander aspek wat vir my daarop wys dat **Loosit** 'n verskil maak, is die oorweldigende respons ten opsigte van brieve. Ek het reeds genoem dat volgens berekening, 76% van 'n skool se leerlinge reageer brinne

die eerste twee weke. Daar bestaan wel praktiese uitdagings wat die projek kniehalter en dalk ook kan kelder.

5.4.2 Praktiese uitdagings

Daar is verskeie praktiese uitdagings verbondne aan hierdie projek. Verskeie van die praktiese uitdagings is so groot dat dit die projek bedreig. Ek wil kortliks die praktiese uitdagings bespreek wat die projek kelder.

Een van die praktiese uitdagings wat die grootste kopseer veroorsaak, is die gebrek aan akteurs. Hierdie projek kan net funksioneer as daar 'n aantal van 5 tot 7 akteurs is. Tot dus vêr het ek al verskeie akteurs gehad. Akteurs moet mense wees wie oggende beskikbaar is en 'n hart vir kinders het. Baie mense stel belang om ons te help, maar het net nie die tyd om dit in te pas nie. Ander mense het die tyd, maar nie die passie nie. My eerste rondte optredes het ek gedoen met werklose mense wat nie 'n hart vir kinders gehad het nie. Ek het probeer om hulle op te lei soos ons optree, maar sinvolle betrokkendheid met kinders was beperk. Ek het met tyd besef dat **Loosit** nie 'n werkskeppingsprojek is nie. Tweedens het ek gebruik gemaak van V.S.C.V. diensjaarspanne. Ongelukkig het die studente groepe by die V.C.S.V. diensjaar die laaste 2 jaar gehalveer en op die oomblik kan hulle my nie help met akteurs nie. Ek is weer eens besig om akteurs bymekaar te maak uit die omgewing. Hierdie proses is moeiliker as wat ek gedink het dit gaan wees en veroorsaak baie spanning.

'n Tweede komplikasie vir hierdie projek is letterlik die sukses van die projek. Die relevantheid van die projek maak dat die posbusse 'n voltydse werk is. Die rekenaarstelsel soos in hoofstuk 3 beskryf maak die beantwoording van briewe makliker, maar dit is nogsteeds 'n geweldige werk met baie logistieke uitdagings. Ek het ook nog nie daarin geslaag om mense te kry wat langtermyn kan help met die beantwoording van briewe nie. Die vraag rondom hulp en die etiese aspekte wat in hoofstuk 3 (3.2.4.2 d) bespreek hou ook uitdagings in. Hoe kan ek onprofessionele mense gebruik om briewe aan kinders te skryf wat in wese terapie is wat deur professionele mense gedoen moet word? Ek het op die oomblik al my posbusse verwyder omdat ek nie voldoende hulp in die verband het nie en nie die druk van die werk kon volhou nie.

Die bogenoemde komplikasies bedreig in hierdie stadium die toekoms van **Loosit**. Daar is ook ander uitdagings wat die projek kompliseer, maar nie bedreig nie. Byvoorbeeld: die instandhouding van die stel, die hantering van die klank en natuurlik ook die finansiële implikasies.

‘n Veder uitdaging wat nie die projek bedreig nie, maar wel kompliseer, is die veranderende wetgewing rondom godsdiens in skole. Die uitdaging van multi godsdienstige kulture binne skole mag ook in die toekoms hierdie projek bedreig omdat dit godsdiens in skole gaan beperk.

Die praktiese uitdaging is nie onoorkombaar nie, maar die emosionele uitdagings van hierdie mag dalk ‘n groter bedreiging wees vir hierdie projek.

5.4.3 Emosionele uitdagings

In hierdie gedeelte wil ek die emosionele uitdaging van hierdie projek bespreek, asook my eie ervarings. Om daaglik met kinders se seer gekonfronteer te wees, vat nie net aan ‘n mens se menswees nie, maar verander jou menswees. Die werk is uitdagend en vervullend, maar ook emosioneel uitputtend.

My perspesie oor kinders en hoeveel probleme hulle werklik het, het ook dramaties verander. In ‘n mate was ek so naïef en het gedink dat die meeste kinders ‘n sorglose bestaan het. Ek het nie besef hoe moeilik dit is om kind te wees in ‘n gebroke samelewing nie. My werk met kinders het my opnuut laat besef hoe weerloos kinders vir die lewe is en hoeveel seer in kinderharte is.

Ek het die laaste paar jaar buite gemeentebediening ‘n eensaamheid beleef wat ek nie van bewus was nie. Ek het baie van my gemaksone en ook veilige sones verlaat deur te probeer om kerk te wees buite die kerk. Strukture wat my waarde as mens bevestig het en ook instand gehou het naamlik die erkenning en ondersteuning wat predikante geniet het ek verloor. Ek beleef baie dae eensaamheid wat naby aan ‘n gevoel van verlatenheid kom. Verder het ek agtergekom dat ‘n mens in gemeentebediening so verstrelgel is in ‘n opset dat daar nie perspektief is nie. Eers as mens uit ‘n situasie kom en terugkyk, kom daar perspektief. Die

afgelope vier jaar het ek bewus geword hoe verstengel die kerk is in dit wat die kerk glo kerkwees is. Dit is vir my asof die kerk perspektief verloor het op die kerk se doel en roeping is.

Die Bybel sê ons is die lig van die wêreld, maar dit is asof die kerk 'n manier gevind het om selektief lig te wees. Hierdie lig skyn net vir sekere tye, in sekere situasies en dit vir sekere mense. Tog glo ek God het dit anders bedoel.

My seer en skok is dat die kerk toegelaat het dat sy hart vir stukkende mense en kinders in so baie gevalle gaan staan het. Ek is emosioneel oor kinders se seer. Dit voel baie keer of my hart breek vir die pyn van kinders wie se gesinne verbrokkeld of wat verwerp word deur maats. Tog voel ek eensaam. Daar is so min wat my hart rondom kinders se seer deel. Daar is so min mense wat besef dat kinders eintlik so afhanklik is van ons as volwassenes om hulle te begelei.

Ek sukkel met hoop as ek dink aan die kerk. Ek weet nie of dit moontlik is vir die kerk om los te kom van kerkstrukture en mense se nood te begin verstaan nie.

5.4.3.1 *Deelnemende aksienavorsing as terapie*

Alhoewel die ontwikkeling van **Loosit** en al die emosionele uitdagings wat daarmee gepaard gaan vir my seer en skok veroorsaak het, voel ek tog dat die hele proses van die opskryf en refleksie op die projek vir my as navorser 'n katarsis was. Jare lank was dit vir my moeilik om die frustrasie en magteloosheid wat ek met die kerk en sy idees en strukture ten opsigte van die pastorale versorging van kinders beleef het, te verwoord. Die opskryf van hierdie werk het my gehelp om my seer en ongelukkigheid teenoor die kerk te verwoord, asook om my vrese rondom die etiese aspekte van my werk. Hierdie werk het my ook in staat gestel om vir die eerste keer my eie innerlike konflik en frustrasie te verstaan. Dit het my ook gehelp om deur 'n gevoel van isolasie te werk. Alhoewel dit nie duidelik verwoord word in hierdie werk, voel ek dat hierdie werk, my gehelp het om weer nader aan die kerk te beweeg. Ek besef dat indien ek 'n verskil aan die skares wil maak, is my plek binne die kerk, waar ek paradigma's kan beïnvloed, mense kan mobiliseer en die strukture kan gebruik om verskille te kan maak en om sodoende die kerk te help in sy taak, die pastorale versorging van kinders. Dus was

deelnemende aksienavorsing vir my op professionele sowel as persoonlikevlak 'n verrykende ervaring.

Volgens McTaggart (1997:40) is deel van deelnemende aksienavorsing, dat daar ook 'n verandering in die navorser kom. Reinhartz (1992:194) bevestig hierdie idee en sê dat dit noodsaaklik is dat die navorser ook deur die navorsing verander moet word.

Ek is oortuig daarvan dat hierdie navorsing wat vir my persoonlik 'n vorm van terapie was my in staat sal stel om nuut na my toekoms en die pastorale versorging van kinders te kyk.

5.5 GOD SE PLAN EN OPLOSSING

Om die kerk reg te verstaan, moet ons dit in die eerste plek nie as 'n empiriese gegewenheid of 'n sosiologiese verskynsel sien nie, maar dit bekyk vanuit God se bedoeling daarvan (Möller 1994: 267). God se bedoeling met die kerk was nie die oprigting van gebou dwarsoor die wêreld nie. Dit was ook nie om weekliks byeenkomste te reël nie. Nee, die kerk se **roeping is om God se koninkryk te laat realiseer**. Daarby wil ek nie sê dat die kerk die koninkryk van God is nie, maar die kerk is 'n openbaring daarvan. Die roeping van die kerk is dus om alles wat Christus is aan die mens en die wêreld voor te hou en aan Christus se versoeningswerk gestalte te gee (Möller 1994: 269). Om aan hierdie versoeningswerk gestalte te gee en 'n getuie vir Christus in hierdie wêreld te wees, moet die kerk baie sigbaar wees (Möller 1994: 286).

Deur die kerk se betrokkenheid in die wêreld, openbaar die kerk Christus aan mense. Ek is van mening dat die kerk op so 'n wyse betrokke moet wees by nood en liefdadigheid dat diegene wat gehelp word die Christus sal soek wat mense beweeg het om aan hulle goed te doen. Daarby het die kerk 'n sterk profetiese rol in die wêreld (Sien in die verband afdeling 2.2.3.2). Bruegemann (soos aangehaal in Gerkin 1991:71) verduidelik dit asvolg:

The task of prophetic ministry is to nurture, nourish and evoke a consciousness and perception alternative to the consciousness and perception of the dominant culture around us.

Die vrae wat in my weerklink is: Besef die kerk sy doel en roeping?
Leef die kerk hierdie roeping en doel uit?

Moller (1994:286) ondersteun hierdie gedagte:

Die kerk is die lig van die wêreld en 'n lig wat nie skyn nie, is geen lig nie. Die kerk is die sout van die aarde, maar as sy suiwerende, verderfwerende en smaakgewende eienskap nie op aarde ondervind word en mense daarvan bewus is nie, beantwoord dit nie aan sy doel nie.

Tog bly God se plan in hierdie wêreld die kerk. Deur die kerk wil God Sy koninkryk nader aan ons bring. Deur die kerk wil Hy Christus se versoeningswerk laat realiseer. Die kerk is God se instrument om mense te bevry en op te bou. Die kerk is God se keuse en Sy plan. **Dit is die goudmyn.**

As die kerk die goudmyn is, waar pas **Loosit** in? Is dit reg om die werk van die kerk buite die kerk, sonder die hulp van die kerk te doen? Het **Loosit** 'n plek as dit nie deur die kerk geskied nie? Wat is **Loosit** se bestaansreg? Kan **Loosit** vir kinders kerk wees?

Is die oplossing nie om terug te gaan na die kerk en 'n stem in die duister te wees en die kerk bewus te maak van die nood van kinders en ook die geleenthede wat bestaan om hierdie nood aan te spreek. Is ek nie dalk besig om die kar voor die perde in te span nie? Is ek nie dalk besig om my hande vuil te maak en betrokke te raak sonder dat ek God se plan en sy sisteem ag nie?

As God die kerk roep, en na my mening die kerk die goudmyn is, moet ek nie my hande gaan vuil maak en betrokke raak in die kerk nie? Kan die kerk gemobliseer word vir die pastorale versorging van kinders? Of is die kerk so vasgevang in dit wat die kerk glo kerk is? Gaan die kerk betrokke raak by laerskole? Of moet ek en ander wat soos ek dink maar die kar voor die perde bly inspan?

5.6 SLOT

Ek het in hoofstuk 1 twee keer die woorde van Denise Ackermann (2003:56) aangehaal, maar omdat dit vir my 'n opsomming is van my passie maar ook van my worsteling wil ek hierdie werk afsluit deur haar woorde weer te herhaal.

I know that the future is inextricably bound up with the future of all children, those in shacks, those homeless on the streets, those alienated from their roots by bad times.
I am thrown back on my resources. What does my faith require of me?

To be vigilant about justice, to love boundlessly,
never to cease hoping, and to be actively involved in the work of healing.
I find this daunting. I tremble with selfdoubt.
I struggle with my own faintheartedness and I desire to opt out.

(Ackermann 2003:56)

6. BRONNELYS

- Ackermann, D 1994. Faith and feminism: Women doing theology, in De Gruchy, J W & Villa-Vicencio, C (eds), *Doing Theology in Context: South African Perspectives*, Vol 1, 197-211. Capetown: David Philip.
- Ackermann, D M 1998. 'A voice was heard in Ramah: A feminist theology of praxis for healing in South Africa, in Ackermann, D M & Bons-Storm, R (eds), *Liberating faith practices: Feminist practical theologies in context*, 75-102. Leuven: Peeters.
- Ackermann, D 2003. *After the Locusts. Letters from a Landscape of Faith*. Cape Town: David Philip.
- Anderson, H & Goolishian, H 1992. The client is the expert: A not knowing approach to therapy, in Mc Namee, S & Gergen, K (eds), *Therapy as social construction*, 25-39. London: Sage.
- Anderson, H & Johnson, B W 1994. *Regarding children: A new respect for childhood and families*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox.
- Batha, K 2003. "Using letters in school counselling". *International Journal of Narrative Therapy and Community Work* 1, 17-23.
- Beukes, M J 1999. Die Laerskoolkind in die erediens: 'n Evaluering van beskouings in Afrikaanssprekende kerke in Suid-Afrika. *Hervormde Teologiese Studies* 55(2 & 3), 400-416.
- Bird, J 2004. *Talk that sings: Therapy in a new linguistic key*. Auckland: Edge press.
- Bons-Storm, R 1998. Putting the little ones into the dialogue: A feminist practical theology, in Ackermann, D & Bons-Storm, R (eds), *Liberating Faith practices: Feminist practical theologies in context*, 9-25. Leuven: Peeters.
- Bosch, D J 1991. *Transforming mission: Paradigm shifts in theology of mission*. New York: Orbis.
- Brown, F H 1989. The impact of death and serious illness on the family life cycle, in Carter, B & McGoldrick, M (eds), *The changing family life cycle: A framework for family therapy*, 457-582. Boston: Allyn & Bacon.
- Burger, C 1995. *Praktiese teologie in Suid Afrika: 'n Ondersoek na die denke oor sekere voorvrae van die vak*. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.

- Burr, V 1995. *An introduction to social constructionism*. New York: Routledge.
- Campbell, R 1987. *How to really love your Child*. England: Scripture Press.
- Capps, D 1984. *Pastoral Care and Hermeneutics*. Philadelphia: Fortress.
- Cochrane, J R, De Gruchy, J W & Petersen, R 1991. *In word and deed. Towards a practical theology for social transformation*. Pietermaritzburg: Cluster.
- C-Kruis-kidz, 1999. *Eenvoudig die Waarheid*, Johannesburg: Brettian productions.
- Couture, P D 2000. *Seeing children, seeing God: A practical theology of children and poverty*. Nashville: Abingdon.
- Couture, P D [2005] *Bible, Music and Pastoral Theology*. Forthcoming.
- Cozad Neuger, C 1997. Men's issues in the Local church: What clergymen have to say, in Cozad Neuger, C & Poling, J N (eds). *The care of men*, 23-43. Nashville: Abingdon.
- Cozad Neuger, C 2001. *Counseling Women: A Narrative, Pastoral Approach*. Minneapolis: Fortress.
- Cozad Neuger, C & Poling, J N 1997. Gender and theology, in Cozad Neuger, C & Poling, J N (eds), *The care of men*, 23-43. Nashville: Abingdon.
- Davies, B & Harrè, R 1991. Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20(1), 43-63.
- De Gruchy, J 1994. The nature, necessity and task of theology, in De Gruchy, J & Villavicencio, C (eds). *Doing ethics in context. South African perspectives*, 2-14. Maryknoll, New York: Orbis.
- Diamond, J 2000. *Narrative means to sober ends: Treating addiction and its aftermath*. New York: Guildford.
- Dill, J 1996. 'n Basisteorie vir pastorale terapie in die lig van postmoderne epistemologie. PhD Proefschrift, Universiteit van die Oranje Vrystaat, Bloemfontein.
- Esterhuizen, E 2004. Persoonlike gesprek.
- Figley, C R 1995. *Compassion Fatigue: Coping with Secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. New York: Brunner/Mazel.
- Freedman, J & Combs, G 1996. *Narrative therapy. The social construction of preferred realities*. New York: Norton.
- Freeman, J Epston, D & Lobovits, D 1997. *Playful approaches to serious problems. Narrative therapies with children and their families*. New York: Norton.

- Flowerdew, J & Neale, B 2003. Trying to stay apace. Children with multiple challenges in their post-divorce family lives. *Childhood* 10(2), 147- 161.
- Foote, C E & Frank, A W 1999. Foucault and Therapy: The disciplining of grief, in Chambon, A S, Irving, A & Epstein, L, *Reading Foucault for Social Work*, 157-188. New York: Columbia University Press.
- Foucault, M 1973. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Foucault, M 1980. *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*, ed and tr by C, Gordon. New York: Pantheon Books.
- Gergen, G & Gergen, M 1991. Towards Reflexive Methodologies, in Steier, F ed. *Research and Reflexivity*, 76-95. London: Sage.
- Gergen, K J 1995. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist* 40(3), 266-275.
- Gerkin, C V 1991. *Prophetic pastoral practice; A Christian vision of life together*. Nashville: Abingdon.
- Griffith, M 1994. Opening therapy to conversations with a personal God, in Weingarten, K (ed), *Cultural resistance: Challenging beliefs about men, women, and therapy*, 123-140. New York: Haworth Press.
- Gilligan, C 1982. *In a different voice: Psychological Theory and Women's Development*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Graham, E L 1996. *Transforming practice: Pastoral theology in an age of uncertainty*. London: Mowbray.
- Hall, S 1996. Reflexivity in emancipatory action research: Illustrating the researcher's constitutiveness, in Zuber-Skerritt, O (ed) 1996. *New directions in action research*, 28-48. London: Falmer Press.
- Hare-Mustin, R 1994. Discourses in the mirrored room: A postmodern analysis of therapy. *Family Process* 33 (1), 19-35.
- Hedtke, L 2000. Dancing with death. *Gecko* 2, 5-16.
- Heshusius, L 1994. Freeing ourselves from objectivity: Managing subjectivity or turning toward a participatory mode of consciousness? *Educational Researcher* 23(3), 15-22.
- Jenkins, A 1990. *Invitations to responsibility: The therapeutic engagement of men who are violent and abusive*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.

- Kerr, M E & Bowen, M 1988. *Family Evaluation: An approach based on Bowen theory*. New York: Norton.
- König, A 1998. Evangelical theology, in Maimela, S & König A , *Initiation into Theology: The rich variety of theology and hermeneutics*. Pretoria: Van Schaik..
- Kotzè, D 2002. Doing participatory ethics, in Kotzè, D & Myburg, J Roux, J & Associates, *Ethical Ways of being*, 1-34. Pretoria: Marror.
- Kotzè, E & Morkel, E 2002. Stone soup and Garingani, in Kotzè, E, Morkel, E, & Associates, *Matchboxes, Butterflies, & Angry foot*, 1-15. Pretoria: Ethics Press.
- Kotzé, E & Kotzé, D 2001. Telling narratives, doing spirituality, in Kotzé, E & Kotzé, D (eds). *Telling narratives. Spellbound Edition*. Pretoria: Ethics Press.
- Lindsey, E W 2002. Preschool children's friendships and peer acceptance: Links to social competence. *Child Study Journal* 32 (3), 145-154.
- Louw, D A 1991. *Menslike ontwikkeling*. Pretoria: HAUM-Tersiêr.
- Louw, D J 1983. *Siekepastoraat*. Pretoria: NG Kerkboekhandel Transvaal.
- Lowe, R 1991. Postmodern themes and therapeutic practices: Notes towards the definition of Family Therapy: Part 2. *Dulwich Centre Newsletter* 3, 41-52.
- McLean, B 2000. The cycle of death and life, in Kotzé, E. (ed), *A chorus of voices: Weaving life's narratives in therapy and training*. Pretoria: Ethics Alive.
- McNay, L 1992. Foucault and feminism, power, gender and the self: Ethics of the self. Boston: North Eastern University Press.
- McTaggart, R 1997. Guiding Principles for Participatory action research, in McTaggart, R (ed), *Participatory action research: International context and consequences*, 25-44. Albany: State University of New York Press.
- Möller, F P 1994. *Woorde van Lig en Lewe, Deel II*. Johannesburg: Evangelie Uitgewers.
- Morgan, A 1999. Once upon a time narrative therapy with children and their families. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Morgan, A 2000. *What is narrative therapy? An easy-to-read introduction*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Mouton, J & Muller, J 1997. Introduction: Knowledge and method in a postmodern age, in Mouton, J & Muller, J (eds), *Knowledge, method and the Public good*, 1-17. Pretoria: Human Sciences Research Council

- Moxnes, K 2003. Risk Factors in Divorce In Childhood. Perceptions by the children involved. *Childhood* 10(2), 131-146.
- Murphy, M 1997. Humorous stories: Antidote to despair? *Gecko* 2, 2-28.
- Oosthuizen, I 2004. Tydbom in die klaskamer. *Vrouekeur* 31 Desember, p12-13.
- Parker, I & Shotter, J 1990. *Deconstructing social psychology*. London: Routledge.
- Pattison, S 1993. *A Critique of Pastoral Care*. London: SCM.
- Patton, J 1993. *Pastoral Care in Context: An introduction to Pastoral Care*. Kentucky: Westminster/John Knox .
- Payne, M 2000. *Narrative therapy: An introduction for counsellors*. London: Sage.
- Pieterse, H J C 1993. *Praktiese teologie as kommunikatiewe handelingsteorie*. Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
- Pieterse, H J C 2001. *Preaching in a context of poverty*. Pretoria : Unisa Press.
- Puckett, A C 1987. The bereaved Child, in Lester, A D , *When children suffer*. Philadelphia: Westminster Press.
- Reinharz, S 1992. *Feminist methods in social research*. Oxford: Oxford University Press.
- Richard, L O 1983. *A Theology of children's Ministry*. Michigan: Zondervan.
- Rossouw, G J 1993. Theology in a postmodern culture: Ten challenges. *Hervormde Teologiese Studies* 49 (4), 894-907.
- Russell, S & Carey, M 2002. Re-membering: Responding to commonly asked questions. *International Journal of Narrative Therapy and Community Work* 2, 23-31.
- Sampson, E 1989. Foundations for Textual analysis of selfhood, in Shotter, J & Gerkin, , K J (eds), *Texts of identity*. London: Sage.
- Saturday Star*, 20 April 2002.
- Saunders, A & Remsberg, B 1987. *Leer jou kind stres hanteer*. Kaapstad: Nasionale Boekdrukkery.
- Smit, M E 2003. Potential victims of peer victimisation in schools. *CARSA* 4 (2), 36-41.
- Waldegrave, J 1999. Towards 'settled stories', in Morgan, A, *Once upon a time*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Walsh, F & McGoldrick, M 1991. Loss and the family: A systemic perspective, in Walsh, F & McGoldrick, M (eds), *Living beyond loss. Death in the family*, 1-29. New York: Norton.
- Weedon, C 1987. *Feminist practice and poststructuralist theory*. Oxford: Basil Blackwell.

- Weingarten, K 2001. Making sense of illness narratives: Braiding theory, practice and the embodied life, in *Working with the stories of women's lives*, 111-125. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Weingarten, K 2003. *Common Shock Witnessing Violence Every Day: How we are harmed, how we can heal*. New York: Penguin Group.
- Welch, S 1999. *Sweet Dreams in America: Making ethics and spirituality work*. New York: Routledge.
- Worsnip, M 1996. *Priest and Partisan: Michael Lapsley, A South African journey*. Melbourne Australia: Ocean press.
- West, G 2001. Contextual Bible Study in South Africa: A Resource for Reclaiming and Regaining Land, Dignity and Identity, in Speckman M & Kaufman L (eds), *Towards an Agenda for Contextual Theology*. Pietermaritzburg: Cluster .
- White, M 1988. Saying hullo again: The incorporation of the lost relationship in the resolution of grief. *Dulwich Centre Newsletter* 3, 7-11.
- White, M 1991. Deconstruction and therapy. *Dulwich Centre Newsletter*, 3, 21-40.
- White, M 2002. Workshop Notes. 23 Augustus 2002, www.dulwichcentre.com.au/workshopnotes.htm.
- White, M & Epston, D 1990. *Narrative means to therapeutic ends*. New York: Norton.
- Wingard, B 2001a. Finding our own ways to grieve, to remember and to heal, in Wingard, B & Lester, J (eds), *Telling our stories in ways that make us stronger*, 41-44. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Wingard, B 2001b. Grief: remember, reflect, reveal, in Wingard, B & Lester, J (eds). *Telling our stories in ways that make us stronger*, 45-56. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Wingard, B & Lester, J 2001. *Telling our stories in ways that make us stronger*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.